

RUOKAJÄRJESTELMÄN TOIMIJOIDEN NÄKEMYKSIÄ REILUSTA RUOKAMURROKSESTA

Aino Ervasti
Maisterintutkielma
Yhteiskuntapolitiikka
Yhteiskuntatieteiden ja filo-
sofian laitos
Jyväskylän yliopisto
Syksy 2021

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos
Tekijä Aino Ervasti	
Työn nimi Ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksiä reilusta ruokamurroksesta	
Oppiaine Yhteiskuntapolitiikka	Työn tyyppi Maisterintutkielma
Aika Syyskuu 2021	Sivumäärä 85 + 1 liite
Ohjaaja Mikko Jakonen ja Suvi Huttunen	
Tiivistelmä	
<p>Tämän tutkielman tarkoituksena on selvittää Suomen ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksiä reilusta ruokamurroksesta. Reilu ruokamurros tarkoittaa ruokajärjestelmän rakenteellista kestävyysmurrosta sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla. Reilun ruokamurroksen tavoitteena on muutos kestävään ja ilmastoystävälliseen ruokajärjestelmään muutoksen sosiaalinen oikeudenmukaisuus huomioiden.</p> <p>Tutkielman aineisto koostuu Just Food -hankkeen keräämistä seitsemästä litteroidusta ryhmäkeskustelusta, joihin osallistui laaja joukko toimijoita ruokajärjestelmän eri sektoreilta. Tutkin aineistoa teorialähtöisellä sisällönanalyysillä. Tutkielmassani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin: Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää 1) jako-oikeudenmukaisuudesta, 2) tunnustavasta oikeudenmukaisuudesta ja 3) menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevasta oikeudenmukaisuudesta. Käytin tutkimuskysymyksiin sisällytettyjä oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksia analyysin apuna. Ulottuvuudet esiintyvät oikeudenmukaisen järjestelmämurroksen kirjallisuudessa.</p> <p>Tulosten perusteella kaikkiin oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksiin nähtiin liittyvän tiettyjä haasteita sekä nykyisessä ruokajärjestelmässä että ruokamurroksessa, joihin on tulosten perusteella tarpeellista kiinnittää huomiota. Murroksen jako-oikeudenmukaisuus nähtiin liittyvän taloudellisten vaikutusten ja ravitsemuksen jakautumiseen. Tunnustava oikeudenmukaisuus liitettiin tuottajien, maaseudulla asuvien sekä toisaalta kaikkien kuluttajien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustamiseen. Proseduraalinen oikeudenmukaisuus liitettiin toimijoiden vaikutusmahdollisuuksiin ja osallistamiseen sekä heidän välisiin valta-asemiin. Tulosten perusteella sosiaalinen oikeudenmukaisuus on olennainen osa ruokajärjestelmän kestävyysmurrosta. Ruokamurrosta on edistettävä niin, että kestävyystavoitteisiin liitetään vahvasti myös oikeudenmukaisuuden tavoittelu, distributiivinen, tunnustava ja proseduraalinen oikeudenmukaisuus huomioiden.</p>	
Asiasanat Reilu ruokamurros, oikeudenmukainen kestävyysmurros, ruokajärjestelmä, sosiaalinen oikeudenmukaisuus, kestävä kehitys	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	Johdatus aiheeseen.....	1
1.2	Aiempi tutkimus	3
1.3	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähestymistapa.....	6
1.4	Tutkielman rakenne	8
2	KESTÄVÄ KEHITYS.....	10
3	OIKEUDENMUKAINEN KESTÄVYYSMURROS	20
3.1	Kestävä järjestelmämurros.....	20
3.2	Oikeudenmukainen järjestelmämurros.....	22
3.3	Ympäristöoikeudenmukaisuus ja ilmasto-oikeudenmukaisuus	26
3.4	Kolme oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta.....	29
4	REILU MURROS RUOKAJÄRJESTELMÄSSÄ	33
4.1	Ruokajärjestelmä	33
4.2	Reilu ruokamurros	35
4.3	Ruokaoikeudenmukaisuus	39
5	TUTKIMUKSEN TOTEUTUS.....	41
5.1	Tutkimuskysymykset	41
5.2	Aineisto.....	41
5.3	Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus.....	43
5.4	Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi	45
5.5	Analyysin kulku	49
6	TULOKSET.....	51
6.1	Jako-oikeudenmukaisuus.....	51
6.1.1	Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen	52
6.1.2	Murroksen vaikutukset tuottajien ja alueiden hyvinvointiin	54
6.1.3	Omavaraisuus.....	55
6.1.4	Ravitsemuksen jakautuminen sosiaalisten ryhmien välillä	56
6.2	Tunnustava oikeudenmukaisuus.....	58
6.2.1	Maataloustuottajien sekä maalla asuvien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustaminen	59
6.2.2	Kuluttajien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustaminen.....	62
6.3	Menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva oikeudenmukaisuus	65
6.3.1	Vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet ja osallistaminen.....	66
6.3.2	Valta-asemat.....	67
7	JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA	69
	LÄHTEET	79
	LIITTEET	

1 JOHDANTO

1.1 Johdatus aiheeseen

Tämä yhteiskuntapolitiikan pro gradu -tutkielma tarkastelee Suomen ruokajärjestelmän kestävyysmurrosta kestävyiden ja oikeudenmukaisuuden näkökulmista. Tarkoituksena on selvittää, millaisia näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta. Aihe on valikoitunut sen perusteella, että teen tutkielmani osana Reilu ruokamurros eli Just food -hanketta. Tutkielmani tarkoitus kumpuaa tarpeesta ymmärtää paremmin sitä, miten kestävyiden kannalta tarvittava murros suomalaisessa ruokajärjestelmässä voidaan toteuttaa kestävästi, hyväksyttävästi ja oikeudenmukaisesti. Aloitan kertomalla lyhyesti tutkielmani aiheen ja lähtökohdat, aiheesta tehtyä aiempaa tutkimusta, tutkimuskysymykset, lähestymistapani aineistoon sekä tutkielman rakenteen.

Tutkielmani lähtökohtana on viime vuosikymmeninä kasvanut tietoisuus maapallon ekologisten rajojen ylittämisestä ja ihmisen tuottamista ympäristöongelmista, kuten ilmastonmuutoksesta ja ekosysteemien rappeutumisesta (Dunlap & Catton 1979; Helne, Hirvilampi & Laatu 2012, 13, 32–36). Tutkielmani sijoittuu kestävä yhteiskuntapolitiikan kentälle, josta on kirjoittanut esimerkiksi Ilmo Massa. Massan mukaan aikoinaan jo esimerkiksi merkittävät hyvinvointivaltioeteoretikot J. M. Keynes ja William Beveridge pohtivat tahoillaan yhteiskunnan kestävyyskysymyksiä. (Massa 2013, 324–325.) Sittemmin kestävä kehitys on yleistynyt lähes universaaliksi ajattelu- ja toimintatavaksi useissa kansallisissa hallituksissa, kansainvälisessä yhteistyössä,

yrityksissä ja kansalaisjärjestöissä (Thiele 2016 1, 6). Yleisesti ottaen kestävä kehitys on elämistä siten, että vahvistetaan sekä ympäristön että ihmisten hyvinvointia (Thiele 2016, 2–4) ja turvataan hyvinvointi myös tuleville sukupolville (WCED 1987). Ympäristön ja ihmisten hyvinvointi kietoutuvat erottamattomasti yhteen (Helne ym. 2012, 14) ja on ajateltu, että yhteiskunnan kestävyys saavuttamiseksi on edistettävä sekä ekologista, sosiaalista ja taloudellista kestävyttä, kestävä kehityksen kolmea peruspilaria (Helne ym. 2012, 84; Thiele 2016, 5).

Ihmisten viimeaikainen toiminta maapallolla on suistanut yhteiskunnan valtaavaan ekologiseen kriisiin, mikä uhkaa ekosysteemien ja siten myös ihmisten hyvinvointia (Helne ym. 2012, 13, 20; Gough 2017, 19). Esimerkiksi ilmastonmuutoksen tiedetään jo aiheuttaneen vakavia muutoksia ekosysteemeissä ja ilmastonmuutos tulee hyvin todennäköisesti vaikuttamaan ihmisten elinoloihin (Gough 2017, 23–25) sekä terveyteen ja eriarvoistumiseen (Helne ym. 2012, 38–41), joten kestävyystoimilla on kiire. Haitallisten kehityskulkujen hillitsemiseksi ja kestävä yhteiskunnan rakentamiseksi tarvitaan merkittäviä muutoksia niissä tavoissa, millä yhteiskuntaa järjestetään (Thiele 2016, 8). Esimerkiksi ilmastonmuutoksen hidastamiseksi on kehitetty sekä ilmastonmuutosta hillitseviä että siihen sopeutuvia politiikkatoimia (Gough 2017, 27–28). Tästä on esimerkkinä YK:n jäsenmaiden tavoite pysäyttää ilmaston lämpeneminen vuoteen 2050 mennessä 1,5 asteeseen (Gough 2017, 29). EU:n jäsenmaat ja siten myös Suomi ovat sitoutuneet tavoitteeseen saavuttaa hiilineutraalius EU:n alueella vuoteen 2050 mennessä ja vähentää kasvihuonekaasupäästöjä vähintään 55 % vuoteen 2030 mennessä (Euroopan komissio 2020b).

Ympäristö- ja kestävyysongelmien ymmärtämiseksi on kehittynyt kestävä järjestelmämurroksen tutkimus (ks. esim. Grin, Rotmans & Schot 2010; Markard, Raven & Truffer 2012). Kestävä järjestelmämurros eli kestävyysmurros tarkoittaa laajamittaisia toimenpiteitä, joilla toteutetaan siirtymää kohti vähäpäästöistä ja kestävä yhteiskuntaa (Järvelä, Kortetmäki, Huttunen, Turunen & Tossavainen 2020). Järjestelmämurroksessa tarkoituksena on muuttaa sosio-tekniisten järjestelmien, kuten fossiilienergian perustuvan energiantuotannon kestävämpiä tapoja tai käytänteitä kes-

tävempiin muotoihin. Pienten, vähittäisten muutosten sijasta tarvitaan syvälle menevää muutosta koko järjestelmän tasolla eli *siirtymää* tai *murrosta* uudenlaiseen, kestävämpään järjestelmään. (Markard ym. 2012; Köhler ym. 2019.) Kestävää järjestelmämurrosta on tutkittu eniten energiantuotannon näkökulmasta, mutta käsitettä on mahdollista käyttää muidenkin sektorien, kuten ruokajärjestelmän yhteydessä (Järvelä ym. 2020, 12).

Kestävää järjestelmämurrosta voidaan tarkastella esimerkiksi ruokajärjestelmän kohdalla. Ruokajärjestelmä eli elintarvikejärjestelmä tarkoittaa sosio-ekologista systeemiä, joka koostuu elintarvikeketjuista, mutta systeemi viittaa siihen, että ruokajärjestelmän määritelmässä otetaan elintarvikeketjujen lisäksi huomioon myös kaikki se toiminta mikä liittyy ruoan tuottamisen ympärille, ruokajärjestelmän sosiaaliset vaikutukset sekä myös yhteiskunnan ja ympäristön välinen vuorovaikutus (Mononen & Silvasti 2012, 9; Paloviita & Järvelä 2015, 2). Siten se on pelkkiä elintarvikeketjuja laajempi systeemi. Ruokajärjestelmän elintarvikeketju jaetaan neljään toimintaan: Tuotantoon, jatkojalostukseen ja pakkaamiseen, jakeluun ja kauppaan ja viimeisenä kulu- tukseen (Brunori & Silvasti 2016, 70).

1.2 Aiempi tutkimus

Tässä alaluvussa esittelen lyhyesti tiivistäen tutkimuskysymysteni kannalta oleellista aiempaa tutkimusta. Tutkielmani kannalta keskeinen käsite on oikeudenmukainen eli reilu järjestelmämurros. Kestävyysmurroksen tutkimuskirjallisuudessa oikeudenmukaisuuden näkökulma on saanut kasvavaa huomiota. Muun muassa tutkijat Goddard ja Farrelly (2018) sekä Williams ja Doyon (2019) ovat tutkineet kestävyysmurrosta oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ja tämä tutkimus on kehittynyt oikeudenmukaisen eli reilun järjestelmämurroksen tutkimukseksi. Oikeudenmukaista järjestelmämurrosta on tutkittu erityisesti energiamurroksen yhteydessä (ks. esim. Newell & Mulvaney 2013). Käsitteen juuret ovat 1970–1980 -luvun energiateollisuudessa, jossa ay-liike esimerkiksi Yhdysvalloissa nosti esille kysymyksen energiamurroksen tuomista negatiivista sosiaalisista vaikutuksista (Newell ja Mulvaney 2013, 133). Stevisin

ja Fellin mukaan ay-liike korosti sitä, että energiantuotannon murros on mahdollista tehdä sekä ympäristöä että sosiaalista oikeudenmukaisuutta kunnioittaen (2015, 32).

Oikeudenmukaisen järjestelmämurroksen keskeinen fokus on siinä, kuka mahdollisesti hyötyy ja kuka häviää murroksessa (Newell & Mulvaney 2013, 133). Käsite tuo esille sen, että kestävyysmurroksia edistettäessä on kiinnitettävä huomiota siihen, millaisia sosiaalisia ja ekologisia hyötyjä ja haittoja murroksesta syntyy ja miten vaikutukset jakautuvat ihmisten välillä (van Steenberg ja Schipper 2017, 2). Oikeudenmukainen järjestelmämurros nostaa esille sen, että ilmasto- ja ympäristötoimet saattavat luoda tai vahvistaa sosiaalista eriarvoisuutta, jos toimien sosiaalisiin vaikutuksiin ei kiinnitetä huomiota. Toisin sanoen ympäristöä hyödyttäviä muutoksia esimerkiksi ruokajärjestelmässä olisi toteutettava niin, että niiden kustannukset eivät kuormita kohtuuttomasti jo valmiiksi haavoittuvassa asemassa olevia ihmisryhmiä, kuten pienituloisia työntekijöitä. Reilun järjestelmämurroksen tarkoitus on siis toteuttaa sosiaalisesti oikeudenmukaista ympäristö- ja ilmastopolitiikkaa. (Järvelä ym. 2020.)

Kestävän järjestelmämurroksen kirjallisuuden ohella murroksen oikeudenmukaisuus pohjaa erityisesti ympäristöoikeudenmukaisuuden kirjallisuuteen ja sitä lähellä oleviin ilmasto-oikeudenmukaisuuden ja energiaoikeudenmukaisuuden kirjallisuuksiin (McCauley, Heffron, Stephan & Jenkins 2013; Goddard & Farrelly 2018; Williams & Doyon 2019). Erityisesti ympäristöoikeudenmukaisuudesta ja ilmasto-oikeudenmukaisuudesta juontaa juurensa kestävän järjestelmämurroksen kirjallisuudessa esiintyvät kolme oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta: jako-oikeudenmukaisuus eli distributiivinen oikeudenmukaisuus, menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva proseduraalinen oikeudenmukaisuus ja tunnustava oikeudenmukaisuus (Kaljonen, Karttunen, Kortetmäki, Huttunen, Niemi, Saarinen, Salminen & Valsta 2019, 8–9). Lisäksi viimeaikaisessa tutkimuksessa on nostettu esiin neljäs ulottuvuus: hyvittävä oikeudenmukaisuus (Heffron & McCauley 2018). Ensimmäiset kolme oikeudenmukaisuuden käsitettä ovat olennaisia tutkielmani kannalta ja palaan niihin tarkemmin tutkimuskysymysten yhteydessä.

Tutkielmassani tarkastelen reilua järjestelmämurrosta ruokajärjestelmän kontekstissa. Olen tehnyt tutkielmani osana vuonna 2019 käynnistynyttä Reilu ruokamurros -hanketta, missä tarkastellaan nimensä mukaisesti reilua ruokamurrosta Suomessa. Tämän käsitteen avulla hanke tutkii siirtymää kestäväan ja terveelliseen ruokajärjestelmään sosiaalisesti oikeudenmukaisella ja hyväksyttävällä tavalla. Hankkeen tavoitteena on kehittää määritelmiä ja kriteerejä reilun ruokamurroksen ymmärtämiseksi ja arvioimiseksi, tuottaa tietoa ruokamurroksen vaikutuksista sekä tunnistaa ruokamurrosta tukevia politiikkatoimia. (Kaljonen ym. 2019.) Just Food -hanketta johtaa Suomen ympäristökeskus SYKE ja mukana ovat Jyväskylän yliopisto, e2 Tutkimus, Luonnonvarakeskus Luke, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos THL ja Bernin yliopiston Centre for Development and Environment (CDE).

Just Food -hanke nostaa esille ruokajärjestelmän rakenteellisen murroksen tärkeyden. Ruokajärjestelmässä tarvitaan muutoksia sen eri osissa ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi sekä riittävän ja terveellisen ruoan takaamiseksi. Erilaisista toimista etenkin eläinperäisten tuotteiden osuuden vähentäminen ruokavaliosta sekä peltojen hiilivarannon lisääminen nähdään hyviksi keinoiksi vähentää Suomen ruokajärjestelmän ilmastovaikutuksia. (Kaljonen ym. 2019, 6.) Ruoan tuotannon ja kulutuksen muutokset on kuitenkin tehtävä niin, että muutoksien riskit tunnistetaan ja muutoksien mahdolliset negatiiviset vaikutukset esimerkiksi ihmisten toimeentuloon ja ravitsemukseen minimoidaan. Hanke yhdistää ruokamurroksen tarkasteluun edellä mainitsemani neljä oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta. (Kaljonen ym. 2019, 8-9.)

Idealisesti reilu ruokamurros siis parhaimmillaan yhdistää ruokajärjestelmän muutoksen ympäristöhyödyt ja sosiaalisesti kestäväan kehityksen. On kuitenkin huomattava, että sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja ekologisen kestävyuden yhdistäminen murrosta edistävässä politiikassa ei ole aina kovin helppoa niiden keskinäisten jännitteiden takia. Murrosta edistävät toimet saattavat tuottaa vaikutuksia, jotka jakautuvat epätasaisesti alueiden, ihmisryhmien ja tuotannonalojen kesken ja siten vahvistaa vallitsevia eriarvoisuuksia. (Kaljonen ym. 2019, 8-9.) Muutettaessa yhteiskunnan järjestelmiä kestävämmiksi törmätään siihen haasteeseen, että sosiaaliset, ekologiset ja taloudelliset kestävyystavoitteet eivät aina sovi yhteen tai tuota positiivisia

yhteisvaikutuksia (*synergies*) vaan ne voivat vaikuttaa negatiivisesti toisiinsa (*trade-offs*), kuten Waage ja Yap kumppaneineen huomauttavat tarkastellessaan YK:n kestävä kehityksen tavoitteiden yhdistämistä (Waage & Yap ym. 2015, 79–88).

Yhteenvedona voisi siis sanoa, että tutkimukseni sijoittuu oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen tutkimuksen piiriin ja Reilu ruokamurros -hankkeen kautta osaksi sellaista tutkimusta, jossa tuotetaan uutta tietoa Suomen ruokamurrokseen liittyvästä käsitteistöstä, murroksen vaikutuksista ja murrosta tukevista politiikkakeinoista (ks. Kaljonen ym. 2019). Tutkielmani tarkoitus kumpuaa tarpeesta ymmärtää paremmin sitä, miten kestävyiden kannalta tarvittava murros suomalaisessa ruokajärjestelmässä voidaan toteuttaa kestävästi, hyväksyttävästi ja oikeudenmukaisesti. Näen tutkielmani aiheen sopivan hyvin yhteiskuntapolitiikan kenttään, koska reilun ruokamurroksen tutkiminen yhdistyy ihmisten hyvinvointiin ja sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen sekä kestävä yhteiskunnan tavoitteluun.

1.3 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen lähestymistapa

Tutkielmani tutkimusongelmana on selvittää, millaisia näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta. Tätä lähden tutkimaan hyödyntämällä Reilu ruokamurros -hankkeen kautta saamaani aineistoa. Kyseessä on hankkeen vuonna 2019 pitämästä keskustelutyöpajasta saatu nauhoitettu ja tekstimuotoon litteroitu 165-sivuinen materiaali. Työpaja koostui seitsemästä ryhmästä, johon osallistui laajasti eri toimijoita ruokajärjestelmän eri sektoreilta. Edustajia oli sekä tuotannosta, elintarviketeollisuudesta, ruokapalveluista ja ravintola-alalta sekä kuluttajia edustavista organisaatioista. Osallistujat keskustelivat ryhmissä Suomen ruokajärjestelmän murrokseen liittyvistä oikeudenmukaisuuden kysymyksistä, kuten siitä minkälaisia oikeudenmukaisuuteen liittyviä huolia murros herättää ja millaisista arvoista olisi murroksessa pidettävä kiinni. Aineisto oli siis sopiva kohde tutkittaessa ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksiä ruokajärjestelmän murroksen oikeudenmukaisuudesta. Tätä tutkimusongelmaa tulen tutkielmassani lähestymään kolmen tutkimuskysymyksen avulla:

- 1) Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää jako-oikeudenmukaisuudesta?
- 2) Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää tunnustavasta oikeudenmukaisuudesta?
- 3) Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevasta (proseduraalisesta) oikeudenmukaisuudesta?

Analysoin aineistoa laadullisesti teorialähtöisellä sisällönanalyysillä. Tutkimuskysymysten selvittämisessä hyödynnän analyysissä kolmea kestävän järjestelmämurroksen kirjallisuudessa esiintyvää oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta, jotka muodostavat teoreettisen kehikon tutkimukseni avuksi. Näistä yksi on jako-oikeudenmukaisuus eli distributiivinen oikeudenmukaisuus. Jako-oikeudenmukaisuudessa tarkastellaan sitä, miten hyödyt, haitat, riskit, resurssit ja mahdollisuudet murrokseen liittyen jakautuvat väestössä (Williams & Doyon 2019, 147). Tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että ruokamurroksen suunnittelussa huomioidaan ekologisten ja taloudellisten hyötyjen ja haittojen jakautuminen eri sosiaalisten ryhmien ja tuotannonalojen kesken (Kaljonen ym. 2019, 9–10).

Toinen ulottuvuuksista on tunnustava eli sosio-kulttuurinen oikeudenmukaisuus, jolla tarkoitetaan kaikkien toimijoiden yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustamista (Schlosberg 2003, 81). Käsite kiinnittää huomiota eriarvoisuuden kokemuksiin ja sen vähentämiseen kuuntelemalla ja huomioimalla eri toimijoiden näkemyksiä, arvoja ja ratkaisuehdotuksia murrosta kehitettäessä (McCauley ym. 2013, 2; Williams & Doyon 2019, 147). Kolmas ulottuvuuksista on proseduraalinen eli murrosta edistävien menettelytapojen ja päätöksenteon oikeudenmukaisuus. Siinä tarkastellaan toimijoiden välistä valtaa ja osallistumis- sekä vaikutusmahdollisuuksia murrosta koskevissa päätöksentekoprosesseissa. (McCauley ym. 2013, 2.)

Kolmen ensimmäisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuden ohella on viimeaikaisessa tutkimuskirjallisuudessa esiintynyt myös hyvittävä oikeudenmukaisuus (esim. Heffron & McCauley 2018), joka tarkoittaa jo aiheutettujen epäoikeudenmukai-

suuksien korjaamista (Kaljonen ym. 2019, 12). Päädyin kuitenkin rajaamaan hyvittävän oikeudenmukaisuuden tutkielmani ja siinä käyttämäni teoreettisen kehikon ulkopuolelle, koska se ei näytä olevan vielä niin vakiintunut ympäristöoikeudenmukaisuuden (ks. esim. Williams & Doyon 2019) kirjallisuudessa.

1.4 Tutkielman rakenne

Aloitan pro graduni taustoittamalla tutkielmani aihetta. Luvussa kaksi tarkastelen kestävä kehityksen käsitettä ja sen taustaa, koska se on oleellinen käsite kestävyysmurroksen kannalta. Luvussa kolme käsittelen oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen tutkimusta. Aloitan tarkasteluni alaluvussa 3.1 esittelemällä kestävä järjestelmämurroksen käsitteen ja sen taustaa. Tämä johdattelee alalukuun 3.2, jossa kerron oikeudenmukaisen kestävyysmurroksen tutkimuksesta: käsitteen kehittymisestä, määritelmästä ja merkityksestä. Oikeudenmukainen kestävyysmurros pohjautuu kestävä järjestelmämurroksen tutkimukseen, mutta myös ympäristö- ja ilmasto-oikeudenmukaisuuteen, jotka esittelen lyhyesti alaluvussa 3.3. Tämän jälkeen alaluvussa 3.4 esittelen tutkimuskysymyksiäni kannalta tärkeät kolme oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta, jotka esiintyvät reilun järjestelmämurroksen kirjallisuudessa.

Luvussa neljä kerron ruokajärjestelmän tutkimuksesta ja ruokajärjestelmän haasteista. Tämän jälkeen esittelen tutkimuskysymyksiäni kannalta olennaisen reilun ruokamurroksen käsitteen ja kerron siitä, miten Reilu ruokamurros -hanke tutkii sitä. Tässä yhteydessä kerron myös ruokaoikeudenmukaisuudesta.

Luvussa viisi kerron tutkielmani toteutustavasta. Tässä luvussa esittelen tutkimuskysymyksiäni, kerron käyttämästäni aineistosta ja pohdin tutkimuseettisiä kysymyksiä. Näiden jälkeen kerron laadullisen tutkimuksen periaatteista ja sisällönanalyysistä, jota käytän aineiston analyysimenetelmänä. Sen jälkeen esittelen lukijalle analyysiprosessin kulun. Analyysiprosessissa toteuttamani luokittelun havainnollistamiseksi olen lisännyt liitteiksi tutkielman loppuun ala-, ylä- ja pääluokkien rakentumista kuvaavat taulukot.

Luvussa kuusi esittelen tutkielmani keskeiset tulokset, jotka olen saanut analysoimalla aineistoa teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Tulokseni jakautuvat omiin alalukuihinsa kolmen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuden mukaan. Alaluvussa 6.1 kerron tuloksista, jotka kertovat ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksistä ruokamurroksen jako-oikeudenmukaisuudesta. Alaluvussa 6.2 kerron tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen liittyvistä ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksistä ja alaluvussa 6.3 proseduraaliseen oikeudenmukaisuuteen liittyvistä näkemyksistä. Johtopäätöksissä ja pohdinnassa eli luvussa seitsemän kertaan lyhyesti tutkimukseni tavoitteet ja toteutustavan. Tiivistän keskeiset tulokset ja sidon niitä tutkielmani alussa esittelemääni teoreettiseen viitekehykseen. Lopuksi pohdin saamieni tulosten merkityksiä ja tutkielmani rajoitteita.

2 KESTÄVÄ KEHITYS

Seuraavaksi esittelen kestävä kehityksen käsitteen, koska kaikista haasteistaan huolimatta se on edelleen hyvä yleiskäsite tutkittaessa monisyisiä ympäristön ja yhteiskunnan suhteeseen liittyviä ilmiöitä kuten oikeudenmukaista ruokajärjestelmän muutosta (Thiele 2016, 1). Yleisesti ottaen kestävä kehitys on elämistä niin, että emme tuhoa elämisen ehtoja ja pyrimme muuttamaan toimintaamme siten, että ylläpidämme sekä ympäristön että ihmisten tämänhetkistä ja tulevaisuuden hyvinvointia. Toisin sanoen, jokin käytäntö, instituutio tai elämäntapa on kestävä, jos se kuluttaa oman selviytymisen kannalta olennaisia ekologisia, sosiaalisia tai taloudellisia toimintaedellytyksiä. Esimerkiksi maatalouden käytännöt ovat kestävättömiä, jos niillä tuhoaan viljelykelpoista maata nopeammin kuin se ehtii luonnollisesti palautua. (Thiele 2016, 2–4.) Kestävä kehitys ei suinkaan rajoitu yksittäisiin toimiin vaan se vaatii aktiivista, laajaa muutosta vallitsevissa käytännöissä (Thiele 2016, 3–4).

Kestävä kehitys on käsitteenä ja käytäntönä levinnyt viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana globaalisti hyvin laajaan käyttöön. Toimijat hallituksista yrityksiin ja järjestöistä tutkijayhteisöihin tukevat kestävä kehityksen ideaa ja kehittävät omaa toimintaansa sen pohjalta. Kestävä kehitystä onkin kutsuttu megatrendiksi sen laajan vaikutuspiirin takia. (Thiele 2016, 1.) Kestävä kehityksen etuna on pidetty sitä, että sen avulla voi tarkastella toisiinsa kietoutuneita ekologisia, sosiaalisia ja taloudellisia ongelmia (Helne ym. 2012, 14). Esimerkiksi YK:n jäsenmaiden kestävä kehityk-

sen tavoiteohjelma Agenda2030 pyrkii edistämään kestävästä kehitystä löytämällä positiivisia yhteyksiä erilaisten sosiaalisten, ympäristöllisten ja taloudellisten tavoitteiden välillä (UN 2015).

Kestävän kehityksen edistämiseksi on pohdittava sitä, mitä Brundtlandin komissio raportissaan *Our common future* käsittelee: Miten yhdistää ekologisten rajojen puitteissa elämisen ja ihmisten hyvinvoinnin, kuten köyhyyden vähentämisen. Komission tunnettu määritelmä kestäväälle kehitykselle onkin se, että se on nykyisten sukupolvien hyvinvoinnin edistämistä tulevien sukupolvien hyvinvointia uhkaamatta. (WCED 1987.) Kestävän kehityksen määritelmä nostaa esille sen, että monisyisessä ja keskinäisriippuvaisessa maailmassa ihmisen toiminnan vaikutus ulottuu kaikkialle ja kaikkiin. Toimintamme vaikutukset eivät rajoitu tietyille maantieteelliselle alueelle tai tiettyyn ihmisryhmään. Esimerkiksi tietyn maan päästöt eivät vaikuta vain kyseisessä maassa, vaan päästöt ovat osa globaalia ilmaston lämpenemistä, jonka vaikutukset ulottuvat globaalisti yli rajojen, tuleviin sukupolviin ja muihin lajeihin. Kestävä kehityksen kannalta on siis tärkeää kiinnittää huomiota toimintamme pitkäaikaisiin ja globaaleihin vaikutuksiin ja niiden hallitsemiseen. (Thiele 2016, 3.) Lisäksi se nostaa esille sen, että esimerkiksi pohjoisen vauraiden valtioiden ja etelän kehittyvien maiden tavoitteet kehityksen suhteen ovat usein jännitteisessä suhteessa. Globaalin kestävä kehityksen kannalta on tärkeää pyrkiä yhdistämään useiden toimijoiden tavoitteita ja lieventämään jännitteitä kehittyneiden ja kehittyvien maiden välillä. (Swilling & Annecke 2012, 26.)

Miksi kestävä kehitys on tärkeää? Voimme nähdä, että yhteiskunta on valtavan ekologisen kriisin edessä (Helne ym. 2012, 13). Esimerkiksi ympäristösosiologiaa kehittäneet Riley Dunlap ja William Catton ilmaisivat jo 1970–1980 -luvulla huolensa ympäristön kantokyvyn ylittämisestä ja ihmisen tuottamista hallitsemattomista ja vakavista vaikutuksista ympäristöön (Dunlap & Catton 1979). Vastaavasti Rachel Carson nosti urauurtavassa, ympäristöliikettä herättävässä teoksessaan *The Silent Spring* esille ympäristömyrkköjen haitallisuuden ihmisille ja ympäristölle (Carson 1962). Mo-

derni yhteiskunta pitää siis sisällään myös varjopuolensa, koska sen myötä on syntynyt merkittäviä kestävyysaasteita, jotka uhkaavat nykyisten ja tulevien sukupolvien hyvinvointia (Helne ym. 2012, 12–16; Swilling & Annecke 2012, 26–28).

Globaaleista kestävyysaasteista merkittävimpiä ovat Swillingin ja Annecken (2012, 26–28) mukaan muun muassa ekosysteemien rappeutuminen, ilmastonmuutos, öljykriisi, köyhyys ja ruokaturvan ongelmat. Ekosysteemien suojeleminen voi kuulostaa kaukaiselta asialta ihmisen arkeen verrattuna, mutta todellisuudessa olemme modernin elämäntavan tuomista helpotuksista huolimatta edelleen riippuvaisia toimivista ja monimuotoisista ekosysteemeistä (Helne ym. 2012, 39). Ihmisen luomaa sosiaalista järjestelmää on mahdotonta erottaa ympäristöstä (ks. esim. Dunlap & Catton 1979, 250; Helne ym. 2012, 14) ja siksi ekologinen kestävyys onkin edellytys sosiaaliselle ja taloudelliselle kestävyydelle (Helne ym. 2012, 14, 84). Koska ihmisen kädenjäljen nähdään vaikuttavan historiallisen voimakkaasti maapallon geofyysiseen kehitykseen, nykyistä aikakautta on ryhdytty kutsumaan Antroposeeniksi (Swilling & Annecke 2012, 28).

Kestävää kehitystä on perinteisesti käsitelty kolmen ulottuvuuden tai muodon kautta; ekologinen, taloudellinen ja sosiaalinen (Helne ym. 2012, 14; Thiele 2016, 5). Lisäksi kestäväan kehitykseen sisällytetään toisinaan neljäs, kulttuurinen ulottuvuus, kuten Thiele tekee teoksessaan. Seuraavaksi käsittelen kestäväa kehitystä lyhyesti näiden ulottuvuuksien kautta, mutta on huomattava, että ulottuvuudet kietoutuvat tiiviisti yhteen ja esimerkiksi yhden kestävyuden tila vaikuttaa väistämättä muihinkin kestävyuden ulottuvuuksiin (Thiele 2016, 4–6). Kestävyuden toteuttamiseksi tarvitaan kaikkia ulottuvuuksia (Helne ym. 2012, 84; Thiele 2016, 5). Kuitenkin esimerkiksi Helneen ja kumppaneiden mukaan ekologinen ulottuvuus on ensisijainen siinä mielessä, että se luo pohjan muiden kestävyuden muotojen edistämiseksi (Helne ym. 2012, 84).

Kestävän kehityksen ekologinen ulottuvuus on usein se, mihin viitataan puhuttaessa kestävyydestä (Thiele 2016, 5). Se onkin tärkeä ulottuvuus, koska maapallon luonnonvarat ovat väistämättä rajalliset ja loputon yhteiskuntien kasvu ei ole fyysisesti mahdollista (Helne ym. 2012, 66–68). Muuttaessamme voimakkaasti ympäristöä

tulemme samalla vaikuttaneeksi myös meidän elinolosuhteisiin ja hyvinvointiin, koska ihmisten elämä on täysin sidoksissa ympäristön ja muiden eliölajien hyvinvointiin (Helne ym. 2012, 38, 66–68). Kaavio Helneen tekstissä havainnollistaa ihmisen toiminnan ja ympäristövaikutusten suhdetta: Inhimillistä kehitystä, kuten väestönkasvua sekä teknologian ja talouden kehitystä seuraa ihmisen laajamittainen puuttuminen ympäristöönsä esimerkiksi tuottamalla päästöjä sekä hyödyntämällä luonnonvaroja ja muita eläinlajeja. Tämä ihmisen puuttuminen ympäristöön aiheuttaa siinä muutoksia, kuten ilmaston muuttumista ja lajien sukupuuttoa ja nämä taas vaikuttavat haitallisesti hyvinvointiin ja yhteiskunnalliseen kehitykseen. (Helne ym. 2012, 38.) Näiden vaikutussuhteiden ymmärtäminen tuo valoon sen, kuinka suuri vaikutus rakentamillamme yhteiskunnilla on ympäristöön, muihin eläinlajeihin ja itseemme. Aikoinaan Pekka Kuusikin on osoittanut huolensa siitä, että ihmisen unohtaessa olevansa vain yksi eläinlaji muiden joukossa ihminen tulee toimineeksi maapallolla tavalla, jolla voi olla tuhoisia seurauksia. (Kuusi 1982, 107).

Maapallon ekologisia rajoja on hahmoteltu muun muassa maapallonlaajuisten kynnyсарvojen avulla. Johan Rockström on tutkimusryhmänsä kanssa hahmotellut yhdeksän merkittävää ekologista prosessia tai systeemiä, joiden kynnyсарvot kuvaavat rajoja, joiden puitteissa ihmisten on turvallista toimia. Rockströmin ja kumppaneiden tutkimuksen mukaan näistä kolmen prosessin rajat ovat jo ylitetty: Ilmastonmuutos, luonnon monimuotoisuus ja typpi- sekä fosforikierto. (Rockström ym. 2009, 472–473.) Muut Rockströmin ja kumppaneiden raportissaan esittämät prosessit ovat maanveden käyttö, maankäyttö, ilmakehän hiukkaset, kemiallinen saastuminen, meren happamoituminen ja otsonikato. Helneen ja kumppaneiden mukaan näiden rajojen ylittämisen taustalla on kiihtynyt luonnonvarojen kulutuksen kasvu (Helne ym. 2012, 36). Lisäksi on huomattava se, että ekologisten prosessien yhteenkietoutuneisuuden takia yhden prosessin rajojen ylittäminen nostaa riskiä rajojen ylittymiseen myös toisessa prosessissa (Rockström ym. 2009, 474).

Ekologinen kestävyys tarkoittaa siis edellä mainittujen ekosysteemien ja maapallon ekologisten prosessien, kuten ilmaston ja vesivarojen suojelemista ja ylläpitä-

mistä niin, että elämä maapallolla on mahdollista nyt ja kaukaisessa tulevaisuudessa-kin (Thiele 2016, 5). Se tarkoittaa esimerkiksi luonnonvarojen kulutuksen vähentämistä ja säästeliästä käyttöä (Helne ym. 2012, 37), merkittäviä päästövähennyksiä, luonnonvaraisten ja monimuotoisten ympäristöjen lisäämistä (Thiele 2016, 87) ja lopulta myös rakenteisiin kohdistuvaa muutosta ja päätöksentekoa (ks. esim. Martin Jänicke 2004).

Toinen ulottuvuus, taloudellinen kestävyys tarkoittaa sellaista talousjärjestelmää, jossa hyödykkeiden tuotanto, jakelu, kauppa ja kulutus ovat sekä ympäristölle suotuisia että oikeudenmukaisuutta ja hyvinvointia tuottavia. Siten taloudellinen kestävyys kietoutuu vahvasti ekologiseen ja sosiaaliseen kestävyYTEEN. (Thiele 2016, 146.) Nykyinen talousjärjestelmä pohjautuu kapitalismiin ja vapaisiin markkinoihin, jonka keskeinen periaate on jatkuva taloudellinen kasvu ja aineellisen elintason kohottaminen (Helne ym. 2012, 70; Thiele 2016, 147). Viimeisen kahden vuosisadan aikana maailmantalous on kasvanut huimasti halvan energian, runsaiden luonnonvarojen, teknologian ja väestönkasvun ansiosta. Talouskasvu on tuottanut hyvinvointia ja elämää helpottavia tuotteita ja palveluita (Thiele 2016, 147), mutta myös liudan ympäristöongelmia, kuten päästöjen kasvun ja luonnonympäristöjen tuhoutumisen (Helne ym. 2012, 13). Lisäksi talouskasvulla ei ole pystytty estämään eriarvoisuuden kasvua, joka on kasvanut 1980-luvulta lähtien useimmissa maissa (Gough 2017, 31). Siitä huolimatta useimmat valtiot tarjoavat Helneen ja kumppaneiden (2012, 70) mukaan talouskasvua myös ratkaisuksi samaisiin ympäristö- ja sosiaalisiin ongelmiin.

Jo lyhyellä matemaattisella tarkastelulla voidaan kuitenkin osoittaa se, että korkean tuotantokapasiteetin (*throughput*) talouskasvu jatkuessaan ylittää väistämättä maapallon bio-fyysiset rajat. Sen takia jatkuvaan materiaaliseen kasvuun perustuva talous on lyhytnäköinen ratkaisu hyvinvoinnin lisäämiselle ja tulee kääntymään itseään vastaan. (Thiele 2016, 148–150.) Näkemys jatkuvan kasvun välttämättömyydestä yhteiskuntien kukoistukselle ja hyvinvoinnille on kuitenkin hyvin tiukassa oleva uskomus (Helne ym. 2012, 70–71; Thiele 2016, 147). Jatkuvan kasvun välttämättömyyttä on kuitenkin myös kritisoitu ja kritiikkiä on löydettävissä jo 1970-luvulta Rooman klubin julkaisusta *The Limits to Growth* (Helne ym. 2012, 71–72).

Viime vuosikymmeninä taloudellisen kestävyuden (ja siten kokonaiskestävyyden) parantamiseksi on pohdittu talouden uudelleen järjestämistä tai suuntaamista (ks. esim. Gallopin 2003) tai jopa "talouslaskua" hallitun siirtymän muodossa (Helne ym. 2012, 72). Kestävän talouden kehittämiseksi on usein nostettu esiin tuotannon ja kulutuksen vähentäminen vauraissa maissa ja kehittyvien maiden oikeus nostaa tuotantoaan niin, että köyhien ihmisten elintaso nousisi säälliselle tasolle (Gallopin 2003, 27; Helne ym. 2012, 72–73, 85–86). Vallitsevaa talousmallia ja kasvupakkoa on kyseenalaistanut muun muassa *degrowth* -liike, joka on ehdottanut talouden uudistamisen keinoiksi muun muassa tuotannon ja kulutuksen hallitun vähentämisen sekä talouspoliittisten instituutioiden uudistamisen (Helne ym. 2012, 72–74). Viime aikoina uusklassista talousajattelua kritisoiva ekologinen taloustiede on noussut pinnalle korostaen kestävyyttä sekä ylisukupolvista ja globaalia oikeudenmukaisuutta nykyisenkaltaisen talouskasvun sijaan (Helne ym. 2012, 71–72). Ekologisen taloustieteen johtohahmo Herman Daly on kehittänyt ajatuksen vakaasta taloudesta, jossa perustarpeita ja hyvää elämää toteutetaan ilman materiaalisen tuotantokapasiteettin (throughput) lisäämistä ja jossa luonnonvaroja käytetään vain tietyn, hyvän elämänlaadun edellyttämän verran (Thiele 2016, 152). Luonnollisesti edellä mainitut visiot uudenlaisesta taloudesta vaativat ensin laajamittaista keskustelua siitä, mitä ylipäänsä ajatellaan riittävänä hyvinvointina ja kehityksenä (Helne ym. 2012, 72, 75).

Kolmannella, sosiaalisella ulottuvuudella tarkoitetaan sosiaalisesti kestävästä yhteiskuntaa, joka turvaa muun muassa ihmisoikeuksien toteutumisen, perusturvallisuuden ja hyvinvointia edistävät palvelut. Siihen kuuluu myös ihmisten oikeudenmukainen kohtelu muun muassa etnisyydestä, ihonväristä tai sukupuolesta riippumatta lain ja instituutioiden edessä. Sosiaalinen kestävyys turvaa ihmisille mahdollisuuden osallistua yhteiskuntaan ja kehittyä elämässään esimerkiksi koulutuksen avulla. Lisäksi sosiaalisen kestävyuden kannalta on tärkeää, että hallinto on demokraattista ja kansalaiset voivat osallistua päätöksentekoon. (Helne ym. 2012, 84; Thiele 2016, 5.)

Sosiaalinen kestävyys on kuitenkin haaste, koska globaalista vaurastumisesta huolimatta taloudellinen ja sosiaalinen eriarvoisuus on hyvin yleistä ja joissain tapauksissa jopa syventynyt. Voisi kuvitella, että puoli vuosisataa jatkunut maailmantalouden kasvu olisi merkittävästi vähentänyt köyhyyttä, mutta toisin on käynyt. Maailmassa on tällä hetkellä biljoona köyhää, joiden perustarpeet ravinnon, veden, suojan ja terveydenhuollon suhteen eivät täyty. Tämä johtuu Thielen mukaan siitä, että maailman varallisuus on jakautunut hyvin eriarvoisesti. Rikkain 1 % maailman väestöstä omistaa tällä hetkellä 40 % maailman varallisuudesta, kun taas maailman väestön köyhin puolikas vain noin 1 % varallisuudesta. (Thiele 2016, 50.) Esimerkiksi YK on nostanut köyhyyden aikamme suurimmaksi globaaliksi haasteeksi, jonka ratkaiseminen on välttämätöntä kestäväälle kehitykselle (UN 2015).

Taloudellisen eriarvoisuuden vähentämisen lisäksi sosiaalista kestävyyttä voidaan parantaa kiinnittämällä huomiota koulutukseen ja ihmisten mahdollisuuksiin edetä elämänpolullaan. Lisäksi sosiaalista kestävyyttä edistää sukupuolten tasa-arvon lisääminen ja sosiaalisen eriarvoisuuden, kuten rasismien vähentäminen. (UN 2015, 6, 7.)

Näiden kolmen kestävyiden ulottuvuuden lisäksi puhutaan joskus vielä kulttuurisesta tai inhimillisestä kestävydestä (ks. esim. Helne & Silvasti 2012, 11; Thiele 2016, 5–6). Kulttuurinen kestävyys tulee esille sen ajatuksen kautta, että ympäristöongelmia on mahdotonta tutkia irrallaan ihmisen muodostamasta kulttuurista, siitä vasta miten ihminen toimii ja elää maapallolla. Tarkasteltaessa kestävyysongelmia on siis ymmärrettävä inhimillisen kulttuurin ja luonnon vuorovaikutuksen ongelmallisuudet. (Helne & Silvasti 2012, 11.) Kestävän kehityksen edistämiseksi olisi yhteiskuntiemme kulttuuristen käytäntöjen, instituutioiden ja vuorovaikutusten reagoitava muuttuvaan maailmaan. Tällä Thiele tarkoittaa kulttuurista luovuutta ja innovointia kulttuurin eri puolien, kuten tieteen, politiikan, etiikan, teknologian ja vapaa-ajan käytäntöjen alueella. (Thiele 2016, 5–6.)

Kestävän kehityksen käsitteen hyödyistä huolimatta se on myös kritisoitu ja tulinnanvarainen käsite (Thiele 2016, 2–6). Joillekin se tarkoittaa esimerkiksi vain kier-

rätystä ja ekotehokkuutta, mutta Thiele (2016, 3) muistuttaa kestävän kehityksen olevan paljon haastavampi ongelma, johon yksittäiset toimet eivät riitä. Thiele ei suinkaan ole ainoa, joka on pohtinut käsitteen haasteita vaan jo 1990-luvulla muun muassa tunnettu ympäristösosiologi Frederick H. Buttel nosti esille käsitteen ristiriitaisuuden eri toimijoiden käsissä (Vaillancourt 2010, 54). Esimerkiksi kapitalismiin kriittisesti suhtautuvien kielenkäytössä kestävyys määritellään yhteiskunnallisen kehityksen välttämättömäksi sosiaalisesti, ekologisesti ja eettisesti lähtökohdaksi. Ristiriidassa tämän kanssa on kapitalismia tukevien instituutioiden tapa alistaa kestävyys markkinoiden käyttöön tavalla, jolla voidaan legitimoida perinteistä markkinalogiikkaa ja tukea näennäisesti ekologisia käytäntöjä. (Hawkins & Buttel 1992, 833.) Käsitteen tulkinnanvaraisuus ja avoimuus voidaan nähdä kuitenkin myös sen vahvuutena (Grin, Rotmans & Schot 2010, 2). John Grinin ja kumppaneiden (2012, 2) mukaan käsitteen väljyyden vuoksi sitä on mahdollista operationalisoida ja siirtää käytäntöön tilannekohtaiset tekijät huomioiden.

Valitettavasti kestävä kehitys jää toisinaan vain puheiden tasolle, eikä siirry käytännön toiminnaksi. Joidenkin yritysten toiminnassa on nähtävissä ”viherpesua”, kun he markkinoivat itseään ja tuotteitaan ”vihreinä”, mutta kriittisemmin tarkasteltuna yrityksen käytännöt ja tavoitteet ovat kestävämmä ja kestävyys jää sloganin tasolle. Myös maailman hallitusten toimintaa on kritisoitu siitä, että niiden tavoitteet eivät ole tarpeeksi kunnianhimoisia ympäristön ja ihmisten hyvinvoinnin kannalta ja yksityinen voiton tavoittelu menee kestävyuden edelle. Esimerkiksi kansalaisjärjestöt ovat pitäneet YK:n kestävän kehityksen huippukokousta Riossa vuonna 2012 epäonnistuneena yrityksenä luoda konkreettisia vaatimuksia ja toimenpiteitä kestäväälle kehitykselle. (Thiele 2016, 6–7.)

Kestävää kehitystä voidaan edistää monenlaisilla politiikkakeinoilla, mutta seuraavaksi keskityn ilmastonmuutokseen liittyvään politiikkaan. Ilmastonmuutos on aikamme suurimmista haasteista, jonka takana pidetään melko yksimielisesti ihmisten toimintaa (Rosa, Rudel, York, Jorgenson & Dietz 2015, 2). Haitallisten ympäristövaikutusten, kuten juuri ilmastonmuutoksen takana olevia rakenteellisia tekijöitä on hah-

moteltu muun muassa Ehrlichin yhtälön avulla, jonka mukaan ihmisen vaikutus ympäristöön muodostuu väestön koosta, sen vaurauden määrästä sekä siitä kuinka paljon kulutetaan materiaalia kulutusyksikköä kohden (Helne ym. 2012, 20). Myös Rosa kumppaneineen toteavat, että väestön määrä, tuotannon ja kulutuksen määrä sekä se, millaista teknologiaa käytetään, on melko yksimielisesti nähty merkittävimpinä tekijöinä ihmisten ympäristövaikutuksessa. Kun tarkastellaan tiettyjä ihmisten toimintatapoja, fossiilisten polttoaineiden käyttöä ja metsäpinta-alan vähentämistä on pidetty merkittävimpinä syinä ilmastonmuutoksen etenemiselle. (Rosa ym. 2015, 2-3.)

On huomattava, että ilmastonmuutos kietoutuu tiiviisti yhteen muiden ympäristöongelmien kanssa monimutkaisiksi syy-seuraus -suhteiksi, jotka yhdessä vaikuttavat ihmisten hyvinvointiin (Rosa ym. 2015, 2-3). Ilmastonmuutos on jo aiheuttanut ja aiheuttaa merkittäviä muutoksia ekosysteemeihin, kuten ikijään sulamista, äärimmäisiä sääilmiöitä, meriveden nousua, ruoantuotannon vaikeutumista sekä luonnon monimuotoisuuden, kuten lajien vähentymistä (Gough 2017, 23-25). Näillä ympäristön muutoksilla on arvioitu olevan vakavia vaikutuksia ihmisten elinoloihin ja hyvinvointiin. Esimerkkinä tästä on ruokaturvan heikkeneminen muun muassa lisääntyvän kuivuuden takia ja lämpöaalloista sekä uudenlaisista taudeista johtuvat terveysongelmat. Lisäksi ilmastonmuutoksen arvioidaan lisäävän köyhyyttä ja huonoja elinoloja jo valmiiksi köyhissä maissa mutta myös urbaaneilla alueilla esimerkiksi huonoissa asuinoloissa elävän väestön keskuudessa. (Gough 2017, 24-25.)

Ilmastopolitiikalla, jota toteutetaan sekä alueellisella, kansallisella ja globaalilla tasolla, pyritään vastaamaan ilmastonmuutoksen haasteisiin. Poliittikatoimet jaetaan usein ilmastonmuutoksen hillitsemiseen ja ilmastonmuutokseen sopeutumiseen. Hillitsemisellä tarkoitetaan toimia, joilla vähennetään kasvihuonekaasupäästöjä ja toisaalta vahvistetaan päästöjä sitovia nieluja, kuten metsiä. Sopeutumisella puolestaan tarkoitetaan sellaisia toimia, joilla lievennetään ilmastonmuutoksesta jo aiheutuneita ja mahdollisesti aiheutuvia vaikutuksia. (Gough 2017, 27-28.)

Ilmastopolitiikka on perinteisesti keskittynyt ilmastonmuutoksen hillitsemiseen, mutta nykyään sekä hillitsemistä että sopeutumista pidetään välttämättöminä (Gough

2017, 28). Ilmastopolitiikassa kansainvälisesti merkittävä etappi oli vuonna 1992 syntynyt YK:n ilmastonsuojelun puitesopimus (UNFCCC) ja sen myötä laadittu Kioton ilmastopimetus. Kioton sopimus sisältää merkittävän kohdan, jossa rikkailla, kehittyneemmillä mailla nähdään olevan historiallisten päästöjen takia suurempi vastuu ilmastomuutoksen torjumisessa köyhempiin maihin verrattuna. (Gough 2017, 28, 100.) Sen jälkeen ilmastopolitiikkaa on kehitetty muun muassa Pariisin ilmastopimuksella, jonka tavoitteena on esimerkiksi saada maailmanlaajuiset päästöt nolnaan vuoteen 2050 mennessä ja pysäyttää ilmaston lämpeneminen 1,5 asteeseen (Gough 2017, 29). Ilmastopimusten, kuten Pariisin sopimuksen tehokkuudesta on kuitenkin ristiriitaisia näkemyksiä. Osa pitää sopimusta hyvin onnistuneena ja vaikuttavana, osa taas pitää sopimusta liian riittämättömänä ja liian myöhään laadittuna ilmastomuutoksen etenemiseen nähden. (Gough 2017, 36.) Paloviidan & Järvelän (2015, 4) mukaan IPCC:n raporttien valossa ilmastomuutoksen hillitsemiseen tähtäävä politiikka on pääosin epäonnistunut tähän saakka.

3 OIKEUDENMUKAINEN KESTÄVYYSMURROS

3.1 Kestävä järjestelmämurros

Kestävyysongelman ratkaisemiseksi on muodostunut kestävän järjestelmämurroksen tutkimusala, jossa pyritään ymmärtämään ja jouduttamaan rakenteellista siirtymää kohti vähäpäästöistä ja luonnonvaroja säästeliäästi käyttävää yhteiskuntaa. Kestävän järjestelmämurroksen eli lyhyemmin kestävyysmurroksen (*sustainability transition*) päähuomio on vallitsevien tuotantojärjestelmien, elämäntapojen ja käytäntöjen ympäristövaikutuksissa ja niiden ehkäisemisessä muuttamalla näitä järjestelmiä kestäväan suuntaan. (Järvelä ym. 2020.) Lyhyesti sanottuna sosio-tekniset järjestelmät ovat järjestelmiä, jotka koostuvat toimijoista, instituutioista (normit, säädökset, käytännöt), materiaalisesta ulottuvuudesta ja tiedosta. (Markard ym. 2012, 956). Ruokajärjestelmä ja energiantuotanto ovat esimerkkejä sosio-teknisistä järjestelmistä.

Kahden viimeisen vuosikymmenen aikana sosio-tekniset murrokset, kestävä kehitys ja sitä tukevat innovaatiot ovat sosiaalitieteissä saaneet enenevässä määrin huomiota. Sekä politiikassa että tutkimuksessa on jo jonkin aikaa pohdittu keinoja jouduttaa siirtymää kohti kestäväa tuotantoa ja kulutusta. (Markard ym. 2012, 955, 957.) Esimerkiksi Jochen Markard kumppaneineen (2012) ja Grin kumppaneineen (2010) ovat kehittäneet kestävän järjestelmämurroksen käsitettä. Kestävän järjestelmämurroksen tutkimuksen kehittymiseen on vaikuttanut erityisesti Frank Geelsin tutkimus ja hänen

kehittämä järjestelmämurrosta kuvaava monitasomalli (*multi-level perspective*) (Geels 2002; Markard ym. 2012, 955; Köhler ym. 2019, 4).

Kestävän järjestelmämurroksen tutkimuksen taustalla ja sen pääideana on tietoisuus vakavista ympäristöongelmista, kuten ilmastonmuutoksesta ja luonnonvarojen hupenemisesta, jotka muodostavat merkittäviä yhteiskunnallisia haasteita (Köhler ym. 2019, 2). Haasteiden taustalla on sosio-tekni- ja teknisten järjestelmien, kuten ruokajärjestelmän kestävämmät kulutus- ja tuotantotavat, joilla on vaikutusta sekä ekologiseen, sosiaaliseen että taloudelliseen kestävyys (Markard ym. 2012, 955). Järjestelmämurrosten tutkimus nostaa esille sen, että kestävyysongelmien ratkaisemiseksi järjestelmien vähittäinen muuttaminen tai pelkät teknologiset ratkaisut eivät riitä (Köhler ym. 2019, 2). Sen sijaan tarvitaan syvälle meneviä ja radikaaleja muutoksia koko järjestelmän tasolla eli *siirtymää* tai *murrosta* uudenlaiseen, kestävämpään järjestelmään (Markard ym. 2012; Swilling & Annecke 2012, xiii; Köhler ym. 2019, 2). Yhteiskunnallisten, kestävyyttä uhkaavien ongelmien, kuten ilmastonmuutoksen nopea eteneminen luo vahvan perustelun järjestelmätason siirtymille tulevaisuuden hyvinvoinnin turvaamiseksi (Köhler ym. 2019, 2, 21–22).

Järjestelmien kestävyysmurroksella tarkoitetaan siis perustavanlaatuisia muutosprosessia, jossa järjestelmän eri osat muuttuvat merkittävästi tavalla, joka muuttaa järjestelmää kestäväksi (Markard ym. 2012, 956). Siirtymässä järjestelmän ulottuvuudet, kuten teknologia, politiikka, infrastruktuuri, säädökset, tietotaito ja sosio-kulttuuriset käytännöt muuttuvat, usein hitaasti uudelleenlaisiksi (Newell & Mulvaney 2013, 133). Vastaavasti van Steenberg & Schipper (2017, 2) kuvaavat murrosta järjestelmässä vallitsevien käytäntöjen, rakenteiden ja kulttuurien korvaamisena uusilla. Järjestelmän sisällä tapahtuva murros ei välttämättä kulje lineaarisesti, vaan muodostuu useista itsenäisistä kehityskuluista (Köhler ym. 2019, 2). Hyvä esimerkki sosio-tekni- ja tekni- ja järjestelmämurroksesta on moottoriajoneuvon keksiminen, joka vaati merkittäviä muutoksia infrastruktuurissa, teknologiassa ja lainsäädännössä, mutta vaikutti myös ihmisten jokapäiväisiin käytäntöihin. Näin merkittävä murros liikennejärjestelmässä vaikutti siten muihinkin elämän osa-alueisiin, kuten asumiseen, työssäkäyntiin ja markkinoihin. (Markard ym. 2012, 956.)

Järjestelmän kestävyysmurros on moniulotteisuuden lisäksi prosessi, joka käsittelee suuren joukon erilaisia toimijoita ja ryhmiä omine kykyineen, uskomuksineen ja intresseineen. Lisäksi murros on usein pitkäaikainen, vuosikymmeniä kestävä prosessi. Murroksen hitauteen vaikuttaa se, että usein uusilla innovaatioilla ja käytännöillä menee aikaa yleistyä valtavirraksi, haastamaan vallalla olevan järjestelmän käytäntöjä. (Köhler ym. 2019, 2–3.) Järjestelmien kestävyysmurrosta hidastaa myös se, että monet sosio-tekniset järjestelmät ovat lukkiutuneita vakiintuneine käytäntöineen, teknologioineen ja instituutioineen. Järjestelmän lukkiutuneisuuden takia niissä tapahtuu usein vain vähittäistä, kasautuvaa muutosta kuin sen rakenteita mullistavaa muutosta. (Markard ym. 2012, 955.)

3.2 Oikeudenmukainen järjestelmämurros

Kestävää järjestelmämurrosta on tarkasteltu eniten energiajärjestelmän näkökulmasta ja myös murrosten oikeudenmukaisuutta on tarkasteltu erityisesti energiasiirtymän yhteydessä (ks. esim. Newell & Mulvaney 2013; Stevis & Felli 2015; Järvelä ym. 2020, 12). Esimerkiksi tutkijat van Steenbergen ja Schipper (2017), Goddard ja Farrelly (2018), Williams ja Doyon (2019) sekä Heffron ja McCauley (2018) ovat tahoillaan tutkineet kestävästä järjestelmämurrosten oikeudenmukaisuutta ja tästä tutkimuksesta on syntynyt oikeudenmukaisen eli reilun järjestelmämurroksen (*just transition*) kirjallisuus. Kestävyysmurroksen kirjallisuuden lisäksi reilun murroksen tutkimus nojaa vahvasti ympäristöoikeudenmukaisuuden kirjallisuuteen sekä sitä lähellä oleviin ilmasto- ja energiaoikeudenmukaisuuden näkökulmiin. (Järvelä ym. 2020, 12.)

Oikeudenmukaisen murroksen eli siirtymän käsitteen juuret ovat 1970–1980 -luvun Yhdysvalloissa ja Kanadassa, joissa ay-liike huolestui hiiliteollisuuden lakkauttamisen alueellisista ja sosiaalisista vaikutuksista. Etenkin energia- ja kemikaaliteollisuuden kohdistetuilla ympäristösäädöksillä pyrittiin vähentämään ilman ja veden saastumista, mikä johti joidenkin tehtaiden sulkemisiin. (Newell ja Mulvaney 2013, 133; Stevis & Felli 2015, 32.) Huoli energiamurroksen tuomista sosiaalisista vaikutuk-

sista sai useat energiateollisuuden toimijat nostamaan esille murroksen oikeudenmukaisuuden näkökulman (Newell ja Mulvaney 2013, 133). Stevisin ja Fellin mukaan useat energiateollisuuden liitot korostivat sitä, että energiamurroksessa ympäristönsuojelu ja sosiaalinen oikeudenmukaisuus, kuten työpaikkojen turvaaminen, on mahdollista saavuttaa yhtäaikaisesti. Järjestelmämurroksen kohti vähähiilistä yhteiskuntaa ei siis lähtökohtaisesti tarvitse tarkoittaa esimerkiksi valintaa joko ympäristön ja työpaikkojen välillä. (Stevis & Felli 2015, 32.)

Tämä muun muassa Yhdysvaltojen, Kanadan, Iso-Britannian ja Etelä-Afrikan ay-liikkeiden käsitys oikeudenmukaisesta murroksesta tarkoitti käsitteen alkuaikoina siis ensisijaisesti työpaikkojen turvaamista haavoittuvilla teollisuudenaloilla. Tällöin reilussa murroksessa esimerkiksi kompensoidaan hiiliteollisuuden supistamisesta johtuvia menetyksiä luomalla uusia työpaikkoja vähäpäästöisille sektoreille ja turvaamalla niiden kunnollisuuden palkan ja työolojen suhteen. (Newell ja Mulvaney 2013, 134.) Oikeudenmukaisen siirtymän näkökulma ei nykypäivänä rajoitu vain energia-sektorille vaan sillä viitataan rakenteellisten, oikeudenmukaisesti toteutettujen muutosten tarpeeseen monilla eri yhteiskunnan sektoreilla kohti kestävämpää yhteiskuntaa (Swilling & Annecke 2012, xiii; van Steenbergen & Schipper 2017, 6; Järvelä ym. 2020). Järjestelmämurrosten oikeudenmukaisuutta voi tarkastella yhtäältä globaalista näkökulmasta pohtimalla kestävyysaasteita ja niihin liittyvää oikeudenmukaisuutta kuten luonnonvarojen tasaisempaa jakautumista ja kulutusta kaikkien ihmisten kesken (Swilling & Annecke 2012). Toisaalta oikeudenmukaista murrosta voi tutkia tarkemmin jonkun tietyn järjestelmän, kuten energiantuotannon (ks. esim. Newell & Mulvaney 2013) tai ruokajärjestelmän näkökulmasta. Esimerkiksi tämä gradu ja Reilu ruokamurros -hanke, jonka osana se on tehty, tutkii reilua murrosta ruokajärjestelmässä.

Oikeudenmukaisen murroksen pääidea on siinä, että ympäristölle myönteisessä kehityksessä on otettava huomioon se, kuka hyötyy ja kuka häviää muutoksessa (Newell & Mulvaney 2013, 133). Käsite kiinnittää huomion siihen, millaisia sosiaalis-taloudellisia ja ympäristöllisiä hyötyjä ja haittoja siirtymästä syntyy ja miten nämä jakautuvat ihmisten kesken (van Steenbergen ja Schipper 2017, 2) tai toisaalta ihmisten,

muiden lajien ja ympäristön kesken (Williams & Doyon 2019, 145). Newellin ja Mulvaneyn (2013, 133) mukaan ympäristöhyötyjen ja -haittojen epätasainen jakautuminen ei useinkaan ole täysin sattumanvaraista, vaan seurausta tietoisista tavoista ja päätöksistä toteuttaa esimerkiksi energiantuotantoa. Järjestelmämurroksen tutkimusta on kuitenkin kritisoitu siitä, että se ei ole perinteisesti huomionnut murrosten poliittisuutta eikä niihin väistämättä kytkeytyviä oikeudenmukaisuuden kysymyksiä (van Steenbergen ja Schipper 2017, 2–3).

Käsitteen alkuajoista oikeudenmukainen murros on laajentunut merkittävästi globaalilla tasolla ja tullut tunnetuksi eri politiikan toimialueilla (van Steenbergen & Schipper 2017, 6). Useat kansainväliset organisaatiot, kuten Kansainvälinen työjärjestö ILO ja YK, kansalaisjärjestöjen ohella, ottivat käsitteen nopeasti mukaan toimintaansa (Goddard & Farrelly 2018, 112). Käsitteen suosion kasvua edisti ay-liikkeen lisääntynyt osallistuminen globaaleihin ilmastoneuvotteluihin 1990-luvulla (van Steenbergen & Schipper 2017, 6). Esimerkiksi ammattiyhdistysliikkeen maailmanjärjestö ITUC edisti yhteistyössä ILO:n ja YK:n ympäristöohjelma UNEP:in kanssa vihreiden työpaikkojen kehittämistä, mitkä nähdään olennaisena osana reilua murrosta (Steviss & Felli 2015, 33). Oikeudenmukaista kestävyysmurrosta tavoitellaan myös EU:ssa Euroopan vihreän kehityksen ohjelman eli *Green Dealin* avulla. Ohjelman tavoitteena on kehittää EU:n alue kestäväksi tähtäämällä ilmastoneutraaliuteen vuoteen 2050 mennessä ja erottamalla talouskasvu resurssien käytöstä. Tavoitteena on ihmisten hyvinvoinnin lisääminen ja ympäristöongelmien vähentäminen. Ohjelmassa korostetaan sitä, että muutokset on tehtävä sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla huomioimalla haavoittuvaiset ihmisryhmät, alueet ja toimialat. (Euroopan komissio 2019.)

Oikeudenmukaisen siirtymän idea on löydettävissä myös Suomen hallitusohjelmasta. Pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelman strategisena tavoitteena on Suomen hiilineutraalius vuonna 2035, jonka yhteydessä nostetaan esille systemisen muutoksen tärkeys kestävyyskriisin ratkaisemiseksi. Hallitusohjelmassa nostetaan esille ilmastopolitiikan päästövähennystoimien toteutus sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla niin, että kaikki yhteiskunnan osa-alueet ovat osallisena muutoksessa. (Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 2019.)

Oikeudenmukaisen murroksen kirjallisuus kytkeytyy läheisesti kestävän kehityksen käsitteeseen, koska järjestelmämurrosten kestävyyttä käsitellään usein laajasti sosiaalisen, ekologisen ja taloudellisen kestävyuden yhteispelinä, kuten seuraavat esimerkit osoittavat. Transitiotutkijat Mark Swilling ja Eve Annecke korostavat sitä, että kestävyysmurroksissa on yhtä tärkeää sekä kehittää ympäristöystävällistä ja luonnonvaroja säästävää tuotantoa ja kulutusta, että huolehtia yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta, kuten köyhyydestä. Swillingin ja Annecken sanoin ”kestävä murros ei voi olla kestävä, jos se ei huomioi sosio-taloudellista eriarvoisuutta”. (Swilling & Annecke 2012, xiii.) Myös tutkijat Newell ja Mulvaney (2013, 133) näkevät reilun murroksen toimintana, jossa samanaikaisesti lievennetään ympäristöongelmia ja samalla huolehditaan siitä, että esimerkiksi ilmastonmuutoksen haitat eivät entisestään kohdistu tiettyyn haavoittuvaan alueeseen tai väestöryhmään. Van Steenbergen ja Schipper kuvaavat ekologisuuden ja oikeudenmukaisuuden yhteyttä saman kolikon käänttöpuolina ja siten mahdottomina erottaa toisistaan. Tutkijat näkevät oikeudenmukaisuuden käsitteen välittäjänä ympäristöllisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyuden välillä kestävyysmurroksissa. (van Steenbergen ja Schipper 2017, 7.)

Oikeudenmukaisuuden välttämättömyyttä osana järjestelmämurrosten edistämistä voidaan siis perustella sillä, että jos kestävyysmurroksen halutaan olevan aidosti kestävä, myös sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kuuluu sisältyä siihen (Williams & Doyon 2019, 144). Tätä kutsutaan oikeudenmukaisuuden normatiivisuudeksi (Williams & Doyon 2019, 144), johon myös edellä mainittujen Swillingin ja Annecken voidaan nähdä viittaavan tekstissään (2012, xiii). Oikeudenmukaisuuden sisällyttäminen murrokseen on tärkeää myös siksi, että ilman sitä murrosta edistävälle poliitikalle, kuten erilaisille ympäristötoimille on vaikea saada sosiaalista hyväksyntää ja siten tarvittavaa poliittista tukea (Williams & Doyon 2019, 144). Sosiaalisen hyväksynnän merkityksestä (tai sen puutteesta) kertoo populismin suosion nousu. Esimerkkinä tästä voisi nostaa esiin populistina tunnetun Yhdysvaltain edellisen presidentin Donald Trumpin kannatuksen, joka on suurta alueilla, joissa on menetetty työpaikkoja hiiliteollisuuden lakkauttamisen takia. On huomattu, että kansalaiset saattavat päätyä

äänestämään populistisia ehdokkaita, jos he kokevat, että heitä ei ole kuunneltu päätöksentekoprosesseissa tai he kokevat elämäntapansa uhatuiksi. (Williams & Doyon 2019, 144.)

3.3 Ympäristöoikeudenmukaisuus ja ilmasto-oikeudenmukaisuus

Mitä sitten oikeudenmukaisen murroksen oikeudenmukaisuudella oikein tarkoitetaan? Järjestelmämurrosten oikeudenmukaisuutta on tutkimuskirjallisuudessa käsitelty monin eri tavoin (Williams & Doyon 2019, 145–148). Järjestelmämurrosten oikeudenmukaisuutta on operationalisoitu erityisesti ympäristöoikeudenmukaisuuden kirjallisuuden avulla ja siihen läheisesti kytkeytyvällä ilmasto-oikeudenmukaisuudella ja energiaoikeudenmukaisuudella (Järvelä ym. 2020, 12). Vaikka energiaoikeudenmukaisuus on myös vaikuttanut oikeudenmukaisen murroksen idean kehittymiseen, tyydyn tässä vain mainitsemaan sen, koska graduni aiheen kannalta käsite ei ole niin olennainen, kuin ympäristöoikeudenmukaisuus ja ilmasto-oikeudenmukaisuus.

Ympäristöoikeudenmukaisuuden pääajatus on tunnistaa ja vähentää ympäristöön liittyvien haittojen, hyötyjen ja riskien mahdollista epätasaista jakautumista sekä kohdella ihmisiä tasavertaisesti ympäristösäädöksiä ja -lakeja suunniteltaessa ja toimeenpantaessa (Schlosberg 2013; Williams & Doyon 2019, 146). Esimerkiksi David Schlosberg on teoretisoinut ympäristöoikeudenmukaisuutta (Schlosberg 2007; Schlosberg 2013). Ensimmäiset ympäristöoikeudenmukaisuuden tutkimukset keskittyivät erilaisten ympäristöhaittojen ja -riskien, kuten ympäristömyrkkyjen epätasaiseen jakautumiseen ihmisryhmien kesken. Erilaisten ympäristöön liittyvät negatiiviset vaikutukset kurittavat erityisesti haavoittuvaisia ryhmiä, kuten köyhiä ja vähemmistöjä. Tähän on nähty syynä muun muassa se, että köyhillä ja vähemmistöryhmillä on usein vähemmän kapasiteettia vastustaa tai sopeutua ympäristöhaittoihin. (Schlosberg 2013, 38–39.)

Ympäristöhaittojen ja ympäristöpolitiikan mahdolliset negatiiviset vaikutukset ihmisryhmiin vaihtelevat kuitenkin suuresti maittain ja alueittain (Järvelä ym. 2020,

14). Sillä, minkälaisia kulttuurisia ja institutionaalisia rakenteita valtiossa on, on merkittävä vaikutus eriarvoisuuteen ja oikeudenmukaisuuteen (Schlosberg 2013, 39). Hyvinvointivaltioilla on Järvelän ja kumppaneiden mukaan hyvät edellytykset sosiaalisesti oikeudenmukaiseen ympäristöpolitiikkaan esimerkiksi vahvan julkisen sektorin, suhteellisen korkean työllisyyden ja alhaisen köyhyyden takia (2020, 19). Kuitenkin myös esimerkiksi Suomessa on kiinnitettävä huomiota siihen, että ympäristötoimilla, kuten turpeen energiakäytön alasajolla voi olla maaseudulla ja haja-asutusalueilla eriarvoistavia vaikutuksia alueen elinkeinorakenteeseen ja työllisyyteen, jos tasapainottavasta aluepolitiikasta ei pidetä huolta. (Järvelä ym. 2020, 15–20.)

Nykyään ympäristöoikeudenmukaisuuden käsite ja liike kattaa hyvin laajasti eri aiheita (Schlosberg 2013, 40–41). Ympäristöön liittyvien haittojen lisäksi ympäristöoikeudenmukaisuudessa on myös kyse ympäristöä hyödyttävien asioiden jakautumisesta, kuten mahdollisuudesta käyttää julkista liikennettä tai mahdollisuudesta kuluttaa ympäristöystävällisiä elintarvikkeita. (Schlosberg 2013, 38.) Ympäristöoikeudenmukaisuus ei tarkoita siis vain huolta ympäristöhaittojen epätasaisesta jakautumisesta, vaan käsitteen alla on tarkasteltu niinkin laajoja aiheita kuin ruokaturvaa, maankäyttöä ja vesivarantojen jakautumista (Schlosberg 2013, 40–41). Ympäristöoikeudenmukaisuuden alla voi tutkia myös esimerkiksi alkuperäiskansojen oikeuksia ja yleisestikin ihmisten oikeuksia puhtaaseen ympäristöön. Lisäksi ympäristöoikeudenmukaisuus on laajentunut myös vertikaalisesti käsittämään globaalia ympäristöoikeudenmukaisuutta ja eri valtioissa näkyviä ongelmia. Ympäristöoikeudenmukaisuuden näkökulmasta on tutkittu esimerkiksi Iso-Britannian jätehuoltoa, alkuperäiskansojen oikeutta veteen Australiassa ja radioaktiivista jätettä Taiwanissa. (Schlosberg 2013, 41–42.)

Schlosberg laajentaa ympäristöoikeudenmukaisuuden koskettamaan yksilöiden lisäksi myös yhteisöjä. Perinteisesti oikeudenmukaisuutta on tarkasteltu individualistisesta, yksilön näkökulmasta. Yksilöiden välisestä ympäristöepäoikeudenmukaisuudesta on esimerkkinä hurrikaani Katrinan tuhojen korjaaminen New Orleansissa Louisianassa vuonna 2005. Hurrikaanin seurauksena erityisesti afroamerikkalaiset

menettivät kotejaan ja työpaikkojaan ja rassististen rakenteiden on nähty olevan taustalla sille, että moni heistä jäi hurrikaanin myötä osattomaan asemaan eikä heitä huomioitu jälleenrakennuksessa. Hurrikaani Katrina on myös esimerkki siitä, miten jokin ympäristöongelma ja epäonnistuminen sen seurausten oikeudenmukaisessa korjaamisessa voi heikentää kokonaisten yhteisöjen tai kaupunkien toimivuutta ja yhtenäisyyttä. (Schlosberg 2013, 43.)

Ilmasto-oikeudenmukaisuus on kehittynyt ympäristöoikeudenmukaisuuden rinnalla ja siitä vaikutteita ottaen (Schlosberg 2013, 46; Williams & Doyon 2019, 147). Ilmasto-oikeudenmukaisuus keskittyy ilmastonmuutoksen vaikutuksiin sekä ilmastonmuutoksen torjumiseen ja sopeutumiseen (Williams & Doyon 2019, 147). Se nostaa esille yhteisöjen haavoittuvuuden ja sietokyvyn ilmastonmuutoksen edessä (Schlosberg 2013, 47). Ilmastonmuutoksen on huomattu vahvistavan jo olemassa olevia haavoittuvuuksia, kuten ympäristön pilaantumista ja köyhyyttä (Williams & Doyon 2019, 147) ja vaikuttavan erityisesti jo valmiiksi heikommassa asemassa olevien ihmisten arkielämään esimerkiksi lämpöaaltojen ja ruoan saatavuusongelmien muodossa (Schlosberg 2013, 46–47). Ilmasto-oikeudenmukaisuuden näkökulmasta epäoikeudenmukaisuutta voidaan nähdä siinä, kuinka vastuu päästöistä ja ilmastonmuutoksen vaikutukset eivät jakaudu oikeudenmukaisesti (Barnett 2006, 115). Rikkaat teollisuusmaat ovat historian saatossa kumuloituneiden päästöjen merkittävimpiä aiheuttajia, mutta ilmastomuutosten vaikutusten arvioidaan osuvan vaikeimmin alemman tulotason maihin, jotka eivät ole historiallisesti yhtä vastuullisia päästöistä (Gough 2017, 26–27).

Lisäksi ilmasto-oikeudenmukaisuudessa ollaan huolissaan siitä, että ilmastonmuutosta hillitsevät toimet ja sopeutumistoimet saattavat itsessään pahentaa, ylläpitää tai sivuuttaa eriarvoisuutta (Barnett 2006, 115) ja tämän haasteen käsitteleminen on olennaista myös reilun murroksen ajattelussa. Samoin kuin ympäristöoikeudenmukaisuudessa, ilmasto-oikeudenmukaisuudessa korostetaan erilaisten ryhmien, kuten vähemmistöryhmien ja alkuperäiskansojen kuuntelemista ja huomioimista ilmastotoimien suunnittelussa ja toteuttamisessa (Schlosberg 2013, 46–47).

3.4 Kolme oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta

Seuraavaksi esittelen kolme oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta tai muotoa, jotka esiintyvät oikeudenmukaisen järjestelmämurroksen kirjallisuudessa. Nämä ulottuvuudet ovat jako-oikeudenmukaisuus eli distributiivinen oikeudenmukaisuus, tunustava oikeudenmukaisuus sekä menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva oikeudenmukaisuus eli proseduraalinen oikeudenmukaisuus. (ks. esim. Williams & Doyon 2019.) Nämä käsitteet ovat tärkeitä tutkielmani kannalta, koska tulen käyttämään niitä teoreettisena kehikkona analysoidessani aineistoa.

Käsitteet juontavat juurensa edellä käsittelemiini ympäristöoikeudenmukaisuuden ja ilmasto-oikeudenmukaisuuden kirjallisuuksiin (Schlosberg 2013). Vasta muutamissa viimeaikaisissa tutkimuksissa ulottuvuuksien rinnalle nostettu myös neljäs ulottuvuus, hyvittävä oikeudenmukaisuus (esim. Heffron & McCauley 2018). Sillä viitataan murroksesta jo aiheutuneiden epäoikeudenmukaisten vaikutuksien korjaamiseen tai kompensointiin (Kaljonen ym. 2019, 12). Päädyin kuitenkin rajaamaan sen pois tästä tutkimuksesta, koska se ei vaikuta olevan vielä vakiintunut oikeudenmukaisen järjestelmämurroksen kirjallisuuteen vaikuttavassa ympäristöoikeudenmukaisuuden (ks. esim. Williams & Doyon 2019) kirjallisuudessa.

Jako-oikeudenmukaisuus on kenties kaikista yleisin oikeudenmukaisuuden käsite ympäristöoikeudenmukaisuuden tutkimuksessa. Jako-oikeudenmukaisuus kiinnittää huomiota murroksen aiheuttamien hyötyjen, haittojen ja riskien jakautumiseen sekä siihen, miten ja miksi tämä jakautuminen tapahtuu. Lisäksi huomion kohteena on resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen. (Williams & Doyon 2019, 147.) Olennaista on siis tarkastella sitä, kuka hyötyy ja kuka kärsii ympäristöä hyödyttävien muutosten seurauksena. (Newell & Mulvaney 2013, 133; Williams & Doyon 2019, 147.) Esimerkiksi ruokajärjestelmän kestävyysmurroksessa distributiivista oikeudenmukaisuutta voidaan toteuttaa huomioimalla ekologisten, taloudellisten ja ravitsemuksellisten hyötyjen ja haittojen oikeudenmukainen jakautuminen alueiden, ihmisryh-

mien ja tuotannon alojen kesken. Tällöin voidaan tarkastella vaikkapa sitä, mitä vaikutuksia murroksella on ihmisten mahdollisuuteen hankkia ravitsevaa ruokaa tai alueelliseen toimeentuloon. (Kaljonen ym. 2019, 9.)

Jako-oikeudenmukaisuuden toteutumista voidaan tarkastella esimerkiksi siirtymässä fossiilisista polttoaineista uusiutuvaan energiantuotantoon (Goddard & Farrelly 2018). McCauleyn ja kumppaneiden (2013, 2) mukaan energiaan liittyvät infrastruktuuriprojektit, kuten tuuli- tai ydinvoimaloiden sijoittaminen voivat toisinaan aiheuttaa huolta distributiivisesta oikeudenmukaisuudesta, esimerkiksi siinä, miten energiantuotantolaitokset vaikuttavat paikallisten ihmisten elämään. Jako-oikeudenmukaisuutta voidaan kuitenkin Goddardin ja Farrellyn mukaan toteuttaa esimerkiksi siten, että murroksen hyötyjä kohdistetaan erityisesti niihin ihmisryhmiin ja alueisiin, jotka kantavat muutoksen kustannukset (Goddard & Farrelly 2018, 120). Esimerkiksi ruokajärjestelmän murros voi aiheuttaa maatalouden vähenemistä karjatalouteen painottuneessa Pohjois-Suomessa ja siten työpaikkojen menetyttä, millä olisi aluetaloudellisia ja sosiaalisia haittavaikutuksia. (Kaljonen ym. 2019, 10). Järjestelmämurrosten negatiivisten vaikutusten alueellista kohdistumista voidaan kuitenkin lievittää kehittämällä esimerkiksi uusia työpaikkoja menetettyjen tilalle. (Newell ja Mulvaney 2013, 134; Goddard & Farrelly 2018, 120; Kaljonen ym. 2020, 10.)

Toinen ulottuvuudesta, tunnustava eli sosio-kulttuurinen oikeudenmukaisuus käsittelee järjestelmämurrosten sosio-kulttuurista yhdenvertaisuutta (Kaljonen ym. 2019, 9). Tunnustava oikeudenmukaisuus tarkoittaa kaikkien toimijoiden yhtäläisen arvokkuuden sekä erityisyyksien tunnustamista (Schlosberg 2003, 81) ja erityisesti haavoittuvien ryhmien huomioimista murroksessa (Williams & Doyon 2019, 147). Eriarvoisuuden taustalla on Williamsin ja Doyonin (2019, 147) mukaan kulttuurisia ja institutionaalisia rakenteita, joiden kautta tietyt yhteisöt tai ihmisryhmät ovat epäoikeudenmukaisessa asemassa muihin nähden. Tunnustuksen puute näkyy esimerkiksi eri ihmisryhmien näkemysten väheksymisenä tai poissulkemisenä tai toisaalta toisten ihmisryhmien kulttuurisena etuoikeutena (Schlosberg 2003, 81–83). Tunnustavan oikeudenmukaisuuden mukaan murrosta koskevassa keskustelussa ja toiminnassa on otettava huomioon erilaiset näkemykset ja ihmisten erityisyydet (Schlosberg 2003, 81;

McCauley ym. 2013, 2). Ihmisten erilaisten tarpeiden, näkökulmien, arvojen ja ratkaisuehdotusten tunnustaminen on siis keskeistä pohdittaessa esimerkiksi ruokajärjestelmän murrosta (Kaljonen ym. 2019, 12; Williams & Doyon 2019, 147). Pohjimmiltaan kysymyksenä voidaan nähdä olevan se, kuka tai ketkä saavat äänensä kuuluviin yhteiskunnassa.

Ruokajärjestelmän näkökulmasta tunnustava oikeudenmukaisuus nousee usein esiin huolena alkutuottajien asemasta. Myös Suomessa on käyty keskustelua siitä, että alkutuottajan saama osuus tuotteen arvosta ei ole riittävä ja siten alkutuottajan asema ruokaketjussa on epäoikeudenmukainen. Oikeudenmukaisen osuuden saamisen lisäksi maanviljelijöiden työn kulttuurinen tunnustaminen ja arvostaminen olisi keskeistä tunnustavan oikeudenmukaisuuden kannalta. (Kaljonen ym. 2019, 11.) Kaljosen ja kumppaneiden mukaan tunnustavan oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi tarvitaan enemmän tutkimusta siitä, millaisia murrosta edistäviä ratkaisuja viljelijät pitävät hyväksyttävänä ja toimivina. Lisäksi on tutkittava kuluttajaryhmien näkemyksiä ja halukkuutta muuttaa ruokavaliotaan. Erityisesti on kiinnitettävä huomiota haavoittuvien ryhmien, kuten vanhusten erityistarpeisiin ruokamurroksessa. (Kaljonen ym. 2019, 11.)

Kolmas ulottuvuuksista, proseduraalinen eli menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva oikeudenmukaisuus nostaa esille vallan: Kenellä on mahdollisuus osallistua, kenellä on vaikutusmahdollisuuksia ja keiden ratkaisuehdotukset otetaan vakavasti järjestelmämurrosta edistävissä päätöksentekoprosesseissa. Proseduraalinen oikeudenmukaisuus vaatii, että kaikki sidosryhmät, joihin päätös vaikuttaa, voivat osallistua päätöksentekoon ja eri sidosryhmien ratkaisuehdotukset otetaan aidosti huomioon. (McCauley ym. 2013, 2.) Proseduraalista oikeudenmukaisuutta heikentää esimerkiksi se, jos kansalaisten informointi politiikkaprosesseista on vähäistä ja päätöksentekoon ei osallisteta laajasti eri sidosryhmiä, vaan päätökset tehdään "suljettujen ovien" takana (Newell & Mulvaney 2013, 135; Williams & Doyon 2019, 147). Poliittikaproksesseissa on siis jo niiden suunnitteluvaiheessa huolehdittava toimijoiden osallistamisesta ja vaikutusmahdollisuuksien aidosta toteutumisesta (Kaljonen ym. 2019, 12).

Päätöksenteon oikeudenmukaisuus ja osallistavuus on olennaista murroksen edistämiseksi, koska sillä vahvistetaan murroksen kannalta tärkeää sosiaalista hyväksyttävyyttä. Oikeudenmukaisilla ja demokraattisilla päätöksentekotavoilla voidaan myös edistää kahta edellä mainitsemaani oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta; resurssien oikeudenmukaista jakautumista (distributiivinen) sekä erilaisten näkökulmien tunnustamista (tunnustava). (Schlosberg 2003, 84; Kaljonen ym. 2019, 12.)

4 REILU MURROS RUOKAJÄRJESTELMÄSSÄ

4.1 Ruokajärjestelmä

Yhteiskuntatieteellisestä näkökulmasta elintarvikkeita on tutkittu esimerkiksi paikallisuuden sekä ruoan biologisen laadun ja turvallisuuden kannalta. Nykyään yhteiskuntatieteellinen ruoantuotannon ja elintarvikkeiden tutkimus on laajentunut käsittelemään globaalin elintarvikejärjestelmän kysymyksiä, kuten ruokaturvaa ja ilmastonmuutosta. (Mononen & Silvasti 2012, 7.) Tutkimukseni kannalta oleellinen käsite on elintarvikejärjestelmä eli ruokajärjestelmä (*food system*), joka kehittyi maaseutua tutkivien sosiologien käytössä 1990-luvulla (Paloviita & Järvelä 2015, 2). Kumpaakin suomennosta on käytetty tutkimuksessa, mutta yhtenäisyyden vuoksi käytän gradussani termiä ruokajärjestelmä. Ruokajärjestelmät koostuvat elintarvikeketjuista (*food supply chain*), jotka käsittävät neljä toimintaa: 1) Tuotanto, 2) jatkojalostus ja pakkaaminen, 3) jakelu ja kauppa ja 4) kulutus (Brunori & Silvasti 2016, 70). Ruokajärjestelmä on kuitenkin elintarvikeketjuja laajempi sosio-ekologinen systeemi. OECD määrittelee sen kaikkien niiden suhteiden ja toimintojen kokonaisuudeksi, jotka määrittävät sen, mitä ruokaa tuotetaan, miten, kuinka paljon ja kenelle (Mononen & Silvasti 2012, 9). Ruokajärjestelmän määritelmässä otetaan huomioon myös vuorovaikutussuhteet ihmis-

ten rakentaman yhteiskunnan ja biogeofyysisen ympäristön välillä sekä sen, mitä sosiaalisia vaikutuksia ruokajärjestelmän toiminnot tuottavat (Paloviita & Järvelä 2015, 2).

Ruokajärjestelmän tavoitteena ja lopputuloksena on ruokaturva (Brunori & Silvasti 2016, 70). YK:n elintarvike- ja maatalousjärjestö FAO:n mukaan ruokaturva toteutuu, kun kaikilla ihmisillä on fyysinen, sosiaalinen ja taloudellinen mahdollisuus riittävään ja terveelliseen ruokaan kaikkina aikoina (FAO 1996). Ruokaturva koostuu ruoan saatavuudesta, kuten tuotannon määrästä, ruoan saavutettavuudesta, kuten hinnoista, ruoan hyödyntämismahdollisuuksista, kuten turvallisuudesta ja ruoan tarjonnan vakauudesta, kuten huoltovarmuudesta (Brunori & Silvasti 2016, 70).

Ruokajärjestelmän tutkimukseen yhdistyy vahvasti kestävän kehityksen näkökulma. Elintarvikeketjun kaikki osat kytkeytyvät ekologisiin, sosiaalisiin ja taloudellisiin prosesseihin sekä politiikkaan (Brunori & Silvasti 2016, 70). Myös esimerkiksi Paloviitan & Järvelän (2016, 2) mukaan kestävässä ruokajärjestelmässä yhdistyy ekologisen, sosiaalisen ja taloudellisen kestävyys tavoitteet. Elintarvikeketjujen kestävyystoimia on kuitenkin kritisoitu siitä, että niillä tuotetaan tyypillisesti taloudellista hyötyä sosiaalisten ja ympäristöllisten hyötyjen jäädessä taloudellisten tavoitteiden varjoon. Kestävän ruokajärjestelmän kannalta on kuitenkin tärkeää identifioida järjestelmän yhteyksiä myös sosiaalisen ja ekologisen kestävyys kysymyksiin. (Paloviita & Järvelä 2015, 3.)

Ruokajärjestelmä siten liittyy yhteen hyvin erilaisia kestävyys haasteita. Viime aikoihin saakka ruokajärjestelmän voidaan sanoa olevan menestynyt, koska maatalouden tehostuminen ja tuotannon lisääntyminen on lisännyt ravitsemusta ja vähentänyt nälän esiintyvyyttä. Samanaikaisesti nykyinen teollinen elintarvikejärjestelmä kietoutuu vahvasti erilaisiin kestävyysongelmiin. Nykyiset ruoan tuottamisen ja kulutuksen tavat aiheuttavat merkittäviä ekologisia ongelmia, kuten ilmastonmuutosta ja siten vaikeuttavat ruokaturvan toteutumista. (Brunori & Silvasti 2016, 70.) Ensinnäkin vallitseva ruokajärjestelmä vaikuttaa merkittävästi ilmastonmuutokseen: Kaikista maailman kasvihuonekaasupäästöistä jopa 35 % on arvioitu tulevan ruokajärjestelmästä ja aiheuttavan päästöjä jopa liikennettä enemmän (Mononen & Silvasti

2012, 22). Toisaalta ilmastonmuutos vaikuttaa negatiivisesti ruokajärjestelmän toimintaan ja tulee huonontamaan ruoantuotantoa ja ruokaturvaa etenkin kehittyvissä maissa ja valmiiksi haavoittuvilla alueilla (Tapio-Biström & Silvasti 2012, 78–79). Suomen maatalouden arvioidaan tuottavan 9 % kaikista Suomen päästöistä, mutta kun tarkastellaan Suomen elintarvikeketjua kokonaisuudessaan, arvio siitä aiheutuvista päästöistä on 14 % (Brunori & Silvasti 2016, 75).

Esimerkkinä ruokajärjestelmän kestävyysongelmasta on vuosien 2007–2008 globaali ruokakriisi, johon on nähty vaikuttaneen ilmastonmuutos, öljyn hinnan nousu, länsimaistunut ruokavalio, väestönkasvu ja biopolttoaineiden kasvanut käyttö (Mononen & Silvasti 2012, 9). Ruokajärjestelmän kestävyiden kannalta pidetään ongelmallisena sitä, että produktivistista eli tuotantokeskeistä mallia pidetään edelleen ratkaisuna ruokaturvaan ja nälän vähentämiseen etenkin nopean väestönkasvun maissa (Brunori & Silvasti 2016, 71). Tuotantotapaa on kritisoitu siitä, että se ei ole ekologisesti kestävällä pohjalla, koska se on edelleen riippuvainen fossiilisista polttoaineista (Mononen & Silvasti 2012, 14). Jos ekologisia ehtoja ei huomioida, Brunorin ja Silvastin mukaan ruokajärjestelmä ei voi taata sosiaalisesti kestävästä ruoantuotantoa ja kuluttamista (2016, 71).

4.2 Reilu ruokamurros

Ruokajärjestelmän kestävyiden parantamiseksi on ryhdytty tutkimaan keinoja toteuttaa mittavia muutoksia eli toisin sanoen siirtymää koko järjestelmän tasolla, jota Reilu ruokamurros -hanke kutsuu ruokamurrokseksi. Hanke tutkii erityisesti sitä, miten suomalaista ruokajärjestelmää voitaisiin muuttaa niin, että se edistäisi nykyistä paremmin ilmastonmuutoksen hillitsemistä ja siihen sopeutumista. Ruokajärjestelmän siirtymä on kuitenkin hankkeen mukaan toteutettava oikeudenmukaisella tavalla niin, että ilmastotoimissa otetaan huomioon niiden vaikutukset sekä ympäristöön, ravitsemukseen että ihmisten toimeentuloon. Oikeudenmukainen eli reilu ruo-

kamurros siten vaatii oikeudenmukaisuuteen pohjautuvaa ruokapolitiikkaa, jossa yhteensovitetään erilaisia tavoitteita ja osallistetaan siirtymän toteuttamiseen niitä ryhmiä, jotka ovat siirtymän kohteena. (Kaljonen ym. 2020.)

Ilmastonmuutos vaikuttaa monella tapaa ruokajärjestelmän toimintaedellytyksiin. Se lisää muun muassa maaperän eroosiota, pulaa vedestä, äärimmäisiä sääolosuhteita, kuten tulipaloja ja satomäärän vähenemistä trooppisilla alueilla (IPCC 2019, 17). Maatalouden ennustetaan kärsivän lisääntyvästä kuivuudesta etenkin Välimeren alueella ja eteläisessä Afrikassa. Ilmastonmuutoksen riskit kuitenkin vaihtelevat suuresti alueittain. (IPCC 2019, 17.) On arvioitu, että Suomen pohjoisen sijainnin ansiosta ilmastonmuutos voi parantaa maanviljelyn edellytyksiä, kun keskimääräinen lämpötila nousee ja kasvukausi pitenee. Toisaalta ilmastonmuutos luo myös riskejä, kuten uusia kasvi- ja eläintauteja. On arveltu, että ilmastonmuutoksen tuomat haittavaikutukset maataloudelle ylittävät ilmastonmuutoksen myötä saadut verraten lyhytaikaiset hyödyt. (Brunori & Silvasti 2016, 75.) Lisäksi, alueellisista eroista huolimatta ympäristömuutokset vaikeuttavat merkittävästi ruoantuotantoa globaalisti monilla alueilla ja muutokset tulevat oletettavasti vaikuttamaan myös Suomen ruokajärjestelmään ja ruokaturvaan (Puupponen ym. 2016, 44; IPCC 2019, 9). Toisaalta tilanne voi olla myös mahdollisuus Suomelle, koska Suomen ja muiden pohjoismaiden ruoantuotannon merkitys globaalien ruokaturvan kannalta voi tulevaisuudessa kasvaa (Puupponen ym. 2016, 44).

Ruokajärjestelmän siirtymän ja ruokaturvan toteuttamiseksi tarvitaan sekä ilmastonmuutosta hillitsevää että siihen sopeutuvaa politiikkaa. Sopeutuminen ja hillintä ja se, kumpaa painotetaan, vaihtelee kuitenkin alueittain, riippuen alueiden ja yhteisöjen sopeutumiskyvystä ja sosio-ekonomisesta sekä ekologisesta tilanteesta (IPCC 2019, 20). EU:n alueella ruokajärjestelmän ilmastotoimia on kehitetty muun muassa Pellolta pöytään -strategiassa (Euroopan komissio 2020a). Strategia, joka pohjaa vahvasti reilun siirtymän periaatteeseen (Kaljonen ym. 2020) linjaa muun muassa, että kestävään ruokajärjestelmään siirtyminen edellyttää merkittäviä muutoksia läpi elintarvikeketjun: Tuotannossa, jalostuksessa, kaupassa, kulutuksessa ja ruokahävikissä (Euroopan komissio 2020a).

EU:n tavoitteet ja hankkeet vaikuttavat luonnollisesti myös Suomen ruokapolitiikkaan. Suomi on sitoutunut EU:n yhteisiin päästövähennystavoitteisiin, kuten tavoitteeseen vähentää EU:n päästöjä 55 % vuoteen 2030 mennessä vuoteen 1990 verrattuna (Euroopan komissio 2020b). Lisäksi maataloudelle on omat tavoitteet. Niin sanottu taakanjakosektorin – johon maatalous kuuluu – päästövähennystavoite on 39 % vuoden 2005 tasosta vuoteen 2030 mennessä. Lisäksi ne maatalouden päästöt, jotka ovat peräisin maaperän ja biomassan hiilivaraston muutoksista, kuuluvat maankäyttö- eli LULUCF -sektorille, johon kohdistuu omat päästövähennystavoitteet. (Saarinen, Knuuttila, Lehtonen, Niemi, Regina, Rikkonen, Varho, Kaljonen, Mattila & Seppälä 2019a, 2.) Suomen ruokapolitiikkaan vaikuttaa myös EU:n yhteinen maatalouspolitiikka (CAP). Yhdessä Suomen kansallisen maatalous- ja ympäristöpolitiikan kanssa sillä on ollut merkittävä vaikutus ilmastonmuutoksen sopeutumistoimien vakiintumiseen Suomen ruokajärjestelmässä. Suomen ruokajärjestelmää luonnehtii maatalouden nopeiden muutosten tuomat taloudelliset paineet ja paine lisätä tuottavuutta ja tämän kehityksen varjopuolena on se, että tulevaisuuden ekologiset ja taloudelliset tavoitteet voivat olla välillä ristiriidassa ruokapolitiikassa. (Brunori & Silvasti 2016, 75–76.)

Ruokajärjestelmän päästöjen vähentämiseksi tarvitaan useita yhtäaikaisia toimia, joita on hahmoteltu eri tutkimuksissa. Muun muassa RuokaMinimi -hanke on tutkinut, että ruokavalion muutoksella kasvis- ja kalapainotteisemmaksi voitaisiin vähentää Suomen ruokajärjestelmän ilmastovaikutuksia eli lihan kulutuksen vähentäminen toisi ilmastohyötyjä (Saarinen ym. 2019a). Eläintuotannon supistuessa peltoala vähenisi, mikä myös vähentäisi päästöjä (Kaljonen ym. 2020, 3). Lihankulutuksen vähentämisen lisäksi ruokajärjestelmän ilmastovaikutuksia voitaisiin vähentää pellonkäytön muutoksilla ja peltojen hiilivarannosta huolehtimisella. Peltojen hiilivarantoon voidaan vaikuttaa tuotantotapojen muutoksilla, kuten monipuolistamalla viljelyä ja huomioimalla viljelykierto. (Saarinen, Kaljonen, Niemi, Antikainen, Hakala, Hartikainen, Heikkinen, Joensuu, Lehtonen, Mattila, Nisonen; Ketoja, Knuuttila, Regina, Rikkonen, Seppälä, Varho 2019b, 119.) Lisäksi turvemaiden maatalouteen liittyvällä käytöllä on erittäin iso vaikutus maatalouden päästöihin: Suomen maatalouden kaikista

päästöistä puolet aiheutuu turvemaiden käytöstä (Kaljonen ym. 2020, 2). Siksi maatalouden päästöjä voidaan jo merkittävästi vähentää esimerkiksi turvemaiden pelloiksi raivauksen vähentämisellä ja turvepeltojen kasvipeitteisyyden lisäämisellä (Saarinen ym. 2019b, 106).

Ruokajärjestelmän siirtymässä on olennaista huomioida sen oikeudenmukaisuuden näkökulma, kuten siirtymän vaikutukset ravitsemukseen ja toimeentuloon. Esimerkiksi murroksen edellyttämät muutokset ruokatottumuksissa ja sitä tukevat toimet eivät saisi rokottaa valmiiksi heikommassa asemassa olevia ja heidän ravitsemustasoaan. Toinen reilun ruokamurroksen kannalta huomioitava asia on ruokajärjestelmän muutoksien ja ihmisten toimeentulon yhteys. Ilmastotoimilla, joilla vähennetään lihan- ja maidonkulutusta on vaikutusta myös tuotantoon ja siten toimilla voi olla merkittäviä aluetaloudellisia vaikutuksia. (Kaljonen ym. 2020, 3.)

Reilu ruokamurros -hanke on politiikkasuosituksessaan kehitellyt erilaisia siirtymää tukevia politiikkakeinoja, joissa yhdistyy oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet ja ympäristön hyvinvointi. Näitä ovat esimerkiksi eri sidosryhmien ja muutosten kohteena olevien ryhmien osallistaminen ruokajärjestelmän ilmastotoimien suunnitteluun. Maataloustukijärjestelmän muutos, jossa maanviljelijöitä kannustettaisiin tuilla muuttamaan esimerkiksi viljelytapoja ilmastoystävällisiksi olisi myös yksi keino. Lisäksi virallisiin ravitsemussuosituksiin voisi lisätä ympäristökriteerejä, joissa yhdistyy ruokavalion ekologisuus ja terveellisyys. Hanke ehdottaa politiikkakeinoksi myös reilun siirtymän periaatteiden lisäämisen Suomen ilmastolakiin, joka mahdollistaisi hyvitykset niille, joille siirtymää tukevat muutokset aiheuttavat kohtuutonta haittaa. Lopuksi, julkista ohjausta tarvitaan ohjaamaan siirtymää esimerkiksi erilaisilla lainsäädäntöön pohjautuvilla kannustimilla ja rajoitteilla. Siirtymää tukevia rahoitusmalleja on myös pohdittava. (Kaljonen ym. 2020, 4.)

4.3 Ruokaoikeudenmukaisuus

Globaalisti ruokajärjestelmässä esiintyvää eriarvoisuutta on tutkittu ruokaoikeudenmukaisuuden käsitteen alla (Glennie & Alkon 2018; Smaal, Dessein, Wind & Rogge 2020; Coulson & Milbourne 2021). Ruokaoikeudenmukaisuuden tutkimus tarkastelee sitä, miten etnisyyteen, luokkaan ja sukupuoleen pohjautuvaa eriarvoisuutta ylläpidetään ja toisaalta haastetaan ruokajärjestelmän sisällä. Käsite on kehittynyt tutkijoiden ja aktivistien käytössä kahden viimeisen vuosikymmenen aikana ottaen vaikutteita ympäristöoikeudenmukaisuudesta, ruokatutkimuksesta ja vaihtoehtoisesta maataloudesta. Tutkimuksen merkittävimpiä aihealueita ovat yhteiskunnallinen aktivismi, vaihtoehtoisten ruoantuotanto- ja kulutuskäytäntöjen kehittyminen (*food practices*) sekä eriarvoisuus tavanomaisissa ja vaihtoehtoisissa ruokajärjestelmissä. (Glennie & Alkon 2018, 1–2.) Ruokaoikeudenmukaisuuden liike on kehittynyt erityisesti Yhdysvalloissa, mutta vastaavaa ilmiötä on globaalien etelän maissa tarkasteltu termillä *food sovereignty* eli ruokasuvereniteetti, jonka avulla haastetaan globaalien maatalousbisneksen valta-asemaa ja puolustetaan köyhien maalla asuvien maanviljelijöiden oikeutta maahan ja perinteiseen maanviljelyyn (Glennie & Alkon 2018, 1–2; Smaal ym. 2020).

Ruokaoikeudenmukaisuudella tarkoitetaan ruokajärjestelmässä esiintyvien eriarvoisuusongelmien, kuten rasismien ja syrjinnän purkamista, aivan eriarvoisuuden perimmäisistä syistä lähtien (Glennie & Alkon 2018, 1; Coulson & Milbourne 2021, 43–44). Ruokaoikeudenmukaisuus käsittää laajasti eri aiheita, kuten terveellisen ja ravitsevan ruoan saatavuutta, ruokavaliosta johtuvien terveysongelmien jakautumista, oikeutta maankäyttöön ja ruokajärjestelmässä työskentelevien ihmisten toimeentuloa (Glennie & Alkon 2018, 1). Ruokajärjestelmässä tapahtuvaa epäoikeudenmukaisuutta on nähtävissä esimerkiksi siinä, että Yhdysvalloissa valkoihoiset maanviljelijät ovat historiallisen etuoikeuden myötä perinteisesti etulyöntiasemassa maanviljelyksessä. Sitä vastoin usein juuri ei-valkoihoiset ovat matalapalkkaisilla aloilla ruokajärjestelmässä. Ruokajärjestelmän eriarvoisuutta vastaan on noussut kuitenkin ruokaoikeu-

denmukaisuutta edistäviä aktivisteja, päätöksentekijöitä ja yhteisöjä. Esimerkiksi kansalaisjärjestöt ovat kehittäneet ruokakauppoja ja lähituottajatoreja (*farmers markets*) haavoittuvaisten ihmisryhmien hyödynnettäväksi. Lisäksi ruokaoikeudenmukaisuuden alla on kampanjoitu myös ruoantuotannossa työskentelevien paremman palkan ja työolojen puolesta. (Glennie & Alkon 2018, 1-2.) Aiheiden monipuolisuudesta huolimatta ruokaoikeudenmukaisuuden tutkimusta yhdistää kiinnostus sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ja ekologisen kestävyyden yhteenliittymään. Tätä fuusiota kutsutaan oikeudenmukaiseksi kestävyudeksi (*just sustainability*). (Glennie & Alkon 2018, 1.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, millaisia näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta. Lähestyn tätä tutkimusongelmaa kolmen tutkimuskysymyksen avulla, jotka rakentuvat kolmen teoriaosuudessa esittelemäni oikeudenmukaisuuden ulottuvuuden pohjalta.

- 1) Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää jako-oikeudenmukaisuudesta?
- 2) Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää tunnustavasta oikeudenmukaisuudesta?
- 3) Mitä näkemyksiä ruokamurros herättää menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevasta (proseduraalisesta) oikeudenmukaisuudesta?

5.2 Aineisto

Tutkimukseni aineistona käytän valmista aineistoa, jonka olen saanut Just Food -hankkeen kautta. Hanke järjesti lokakuussa 2019 työpajan, johon osallistui laaja joukko ruokajärjestelmän eri toimijoita seitsemässä eri ryhmässä. En itse osallistunut

aineiston keruuseen, mutta sain hankkeen kautta aineistoksi tallenteet ryhmissä käydyistä keskusteluista, jotka litteroin kirjalliseen muotoon. Litteroin keskustelun sanatarkasti peruslitteroinnin mukaisesti, mutta jätin pois esimerkiksi kesken jääneet sanat, toistot ja täytesanat. Litteroitua tekstiaineistoa muodostui yhteensä 165 sivua. Kirjoitin aineiston fontilla Calibri, käyttäen riviväliä 1, 15. Kirjoitin aineiston yhdelle tiedostolle, mutta aloitin kunkin ryhmän keskustelun uudelta sivulta. Keskusteluista oli mahdotonta erottaa, kuka ryhmän osallistujista oli milloinkin äänessä, joten tehdessäni litterointia ja myöhemmin analysoidessani aineistosta olennaisia havaintoja, en yksilöinyt osallistujia esimerkiksi numeroittain tai alkukirjaimin. Lisäsin kuitenkin litteroituun tekstiin sivunumerot, mikä tuo aineistoon selkeyttä ja niihin tulen viittamaan käyttäessäni myöhemmin tuloksissa aineistositaatteja.

Ennen ryhmäkeskusteluja työpajaan osallistujat osallistuivat aloitusseminaariin, jossa pidettiin alustuksia Reilu ruokamurros -hankkeesta sekä siitä, mitä reilulla ruokamurroksella tarkoitetaan. Tämän jälkeen pidettiin varsinainen työpaja, joka käsitti seitsemän ryhmää. Jokaisen ryhmä koostui fasilitaattorista, kirjurista sekä 7–10 hengen joukosta ruokajärjestelmän toimijoita. Työpajaan osallistui toimijoita, jotka edustivat organisaatioita ruokajärjestelmän eri sektoreilta: mukana oli niin alkutuotannon edustajia, elintarviketeollisuuden toimijoita, ruokapalveluiden ja ravintola-alan edustajia kuin myös tahoja, jotka edustivat kuluttajia sekä hallintoa. Ryhmät olivat muodostettu niin, että yhteen ryhmään koottiin toimijoita tietyltä ruokajärjestelmän sektorilta. Kaksi ryhmää kokosi yhteen alkutuotantoon kytkeytyviä toimijoita, kaksi ryhmää edusti elintarviketeollisuutta, yksi ryhmä ruokapalveluja ja ravintoloita sekä kaksi ryhmää, jotka edustivat kuluttajanäkökulmaa. Jokaiseen ryhmään osallistui sekä yrittäjiä, tutkijoita, järjestötoimijoita että hallinnon edustajia. Sitaatteja varten olen nimennyt nämä ryhmät nimillä "alkutuotanto a", "alkutuotanto b", "elintarviketeollisuus a", "elintarviketeollisuus b", "ruokapalvelut ja ravintola-ala", "kuluttaja a" ja "kuluttaja b".

Toimijat osallistuivat ryhmäkeskusteluun, jossa he keskustelivat fasilitaattorin tukemana Suomen ruokajärjestelmän murrokseen liittyvistä oikeudenmukaisuuden kysymyksistä. Vaikka ryhmien keskustelut luonnollisesti varioivat, jokaisen ryhmän

ohjeistus keskustelulle oli seuraava: Ruokamurroksen oikeudenmukaisuuksia ja epäoikeudenmukaisuuksia pyrittiin tunnistamaan kahden kysymyksen avulla. Ensinnäkin osallistujia pyydettiin keskustelemaan siitä, millaisia oikeudenmukaisuuteen liittyviä huolia ruokajärjestelmän muuttaminen tai muuttuminen kohti ilmasto- ja ruokaturvatavoitteiden saavuttamista herättää. Toinen kysymys oli, millaisista arvokkaista asioista tulisi pitää kiinni muutoksen keskellä. Sen jälkeen keskusteltiin vielä ruokamurroksen oikeudenmukaisuuteen liittyvistä tutkimustarpeista. Kunkin ryhmän keskustelut kestivät noin yksi ja puoli tuntia.

Valitsin aineistoksi hankkeen pitämän työpajan tuotokset, koska työpajassa käsiteltiin tutkimuskysymyksen kannalta olennaisia asioita: sitä, mitä ruokajärjestelmän siirtymä vähähiilisyteen ja kestävyys tarkoittaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kannalta. Keskusteluissa nousi esille se millaisia oikeudenmukaisuuteen liittyviä haasteita ja riskejä ruokamurros voi tuoda ja toisaalta, mitä oikeudenmukaisuuden kannalta arvokkaita asioita nykyinen ruokajärjestelmä sisältää, joista on pidettävä kiinni murroksessa.

Litteroidun tekstiaineiston lisäksi minulla olisi ollut hankkeen kautta käytettävissä myös seitsemän ryhmän keskusteluista kirjurien tekemät muistiinpanot. Kukin muistiinpano oli kahdesta seitsemään sivun mittainen ja niissä mainittiin lyhyesti suurin osa keskusteluissa läpikäytyistä aiheista. Luin muistiinpanot läpi, mutta koska niistä ei löytynyt mitään sellaista, mitä ei ollut varsinaisessa aineistossa, päätin selkeyden vuoksi jättää ne tutkielmani ulkopuolelle.

5.3 Tutkimuksen eettisyys ja luotettavuus

Tutkimustyön eri vaiheissa tulee eteen erilaisia eettisiä kysymyksiä. Suomessa Tutkimuseettinen neuvottelukunta on julkaissut ohjeistuksen, jossa neuvotaan hyvistä tieteellisistä käytännöistä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012). Hyvät tieteelliset käytännöt tarkoittavat sitä, että tutkijan on noudatettava tiedeyhteisön toimintatapoja eli rehellisyyttä ja huolellisuutta tutkimuksen teon jokaisessa vaiheessa Tutkimuk-

nessä käytetään tieteellisten kriteerien mukaisia tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmiä. Tutkijan on kunnioitettava muiden tutkijoiden työtä esimerkiksi asianmukaisilla lähdeviitteillä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Tutkijan on otettava eettiset kysymykset huomioon tutkimusaineiston keruussa, hyödyntämisessä ja tutkittavien henkilöiden kohtelussa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 153). Tutkittavien henkilötietoja on käsiteltävä huolellisesti ja asianmukaisesti tutkittavien yksityisyyttä on kunnioitettava (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 11–13). Tutkimuksen tulokset on esitettävä ja raportoitava huolellisesti, avoimesti ja tieteellisesti perustellen (Ronkainen, Pehkonen, Lindblom-Yläne & Paavilainen 2014, 152).

Omassa tutkielmassani olen huomionnut hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti tutkimuseettiset kysymykset. Tutkijana olen tutkielmassani noudattanut hyviä tieteellisiä toimintatapoja, kuten rehellisyyttä, huolellisuutta ja avoimuutta. Huomioin aiemmat tutkimukset asianmukaisella tavalla esimerkiksi huolehtimalla oikeat lähdeviittaamisen käytännöt. Olen pyrkinyt gradussani kuvaamaan tutkimusprosessin etenemisen mahdollisimman avoimesti. Olen analysoinut aineiston johdonmukaisesti ja tarkasti sekä esittänyt tulokset johdonmukaisesti ja selkeästi.

Olen saanut aineiston käyttöön Reilu ruokamurros -hankkeelta, joka säilyttää sitä tiedonhallintasuunnitelmassaan kuvatulla tavalla. Aineisto on kerätty hankkeen järjestämän seminaarin yhteydessä pidetyssä työpajassa ja aineiston kerääjinä ovat toimineet hankkeen tutkijat, jotka toimivat työpajan ryhmien fasilitaattoreina. Ryhmiin osallistuneilta toimijoilta pyydettiin lupa keskustelujen nauhoittamiseen.

Tutkimusaineiston käsittelyssä olen noudattanut huolellisuutta ja noudattanut tutkimuseettisiä käytänteitä. Olen säilyttänyt aineistoa salasanasuojatusti omalla tietokoneellani ja huolehdin sen asianmukaisesta hävittämisestä tutkimusprosessin päätyttyä. Litteroituun tekstiaineistoon en ole merkinnyt yksittäisiä toimijoita, joten aineistosta ei ole tunnistettavissa työryhmään osallistujia.

5.4 Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi

Empiirinen tutkimus on perinteisesti jaettu kvalitatiiviseen eli laadulliseen ja kvantitatiiviseen eli määrälliseen tutkimukseen. Jaottelua käytetään edelleen, mutta tutkimussuuntauksia ei ole tarpeen nähdä jyrkkinä vastinpareina eivätkä kaikki tutkimusmenetelmät edes asetu tähän jaotteluun. (Ronkainen ym. 2014, 79.) Lisäksi monimethodisuus eli määrällisten ja laadullisten tutkimusmenetelmien yhdistäminen samaan tutkimukseen on yleistynyt (mt. 90). Yksinkertaistettuna laadullisen ja määrällisen tutkimuksen ero on se, että laadullinen tutkimus operoi kielellä ja teksteillä ja määrällinen tutkimus numeroilla ja mitattavuudella. Kun laadullisessa tutkimuksessa aineistona on usein teksti tai tekstimuotoon saatettu puhe, josta etsitään merkityksiä, määrällisessä tutkimuksessa aineistona toimii numerot ja analyysi pohjautuu tilastotieteen. (mt. 80.)

Oma tutkielmani on toteutettu laadullisin menetelmin. Jouni Tuomen ja Anneli Sarajärven (2018, 188) teoksessa laadullinen tutkimus esitetään eräänlaisena kattokäsitteenä, joka yhdistää löyhästi erilaisia tutkimusperinteitä ja tutkimusmenetelmiä. Laadullisen tutkimuksen alle voidaan laskea muun muassa sisällönanalyysi ja diskurssianalyysi (Tuomi & Sarajärvi 2018, 54). Laadullisen tutkimuksen keskeisenä tarkoituksena on tutkia inhimillisiä merkityksiä. Ihmisen toiminta nähdään merkitysvälitteisenä eli todellisuus kohdataan merkityksellistävien käytäntöjen osana kuin sellaisenaan. Kieli, symbolit, kulttuurit ja toimintatavat ovat erottamaton osa ihmisten kokemusta sekä siitä kertomista. (Ronkainen ym. 2014, 82.)

Merkitysvälitteisyyden lisäksi laadullisen tutkimuksen piirteitä pidetään subjektiivisuutta eli ihmisen roolia havainnoijana, kokijana ja toimijana sekä ajan ja paikan vaikutusta ihmisen kokemuksiin. Osa laadullisen tutkimuksen perinteistä näkee, että ei ole mahdollista tavoittaa yksilön omaa kokemusta sellaisenaan, vaan sen sijaan yksilön tuottaman puheen ja kielen kautta. (Ronkainen ym. 2014, 82.)

Kolmas laadullisen tutkimuksen piirre on korostunut tutkijakeskeisyys, eli tutkija nähdään tutkimuksenteossa keskeisenä toimijana ja valintojen tekijänä. Tutkija-

keskeisyydessä myönnetään se, että tutkija väistämättä vaikuttaa tuottamaansa tietoon. Tämä liittyy läheisesti laadullisen tutkimuksen tapaan korostaa tulkinnallisuutta, joka pohjautuu merkitysten keskeisyyteen ja kokemuksellisuuteen. Tulkinnallisuudella tarkoitetaan sitä, että tutkimuksessa tulokset ovat tulkintaa ja tulokset perustuvat jo moneen kertaan tulkittuun tekstiin. (Ronkainen ym. 2014, 82–83.)

Omassa tutkielmassani käytän aineiston analyysimenetelmänä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysi on perusanalyysimenetelmä, jota käytetään monissa laadullisen tutkimuksen perinteissä (Tuomi & Sarajärvi 2018, 189). Sen voidaan ajatella olevan sekä yksittäinen metodi että väljä teoreettinen kehys, jonka käyttäminen on mahdollista monissa eri analyysikokonaisuuksissa (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103). Sisällönanalyysi on tekstianalyysiä, jossa etsitään tekstin merkityksiä. Siten se eroaa esimerkiksi toisesta laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmästä, diskurssianalyysistä, jonka avulla tutkitaan sitä, miten näitä merkityksiä tuotetaan. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 177.)

Yksi näkökulma sisällönanalyysiin on se, että se on perustana useille muille laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmille, jos sisällönanalyysillä tarkoitetaan väljää teoreettista kehystä, jolla analysoidaan kirjoitettuja, nähtyjä tai kuultuja sisältöjä. Tästä näkökulmasta voidaan myös perustella, että sisällönanalyysiä ei voida nähdä pelkästään laadullisen tutkimuksen analyysimetodinä, vaan on mahdollista tehdä myös määrällistä eli kvantitatiivista sisällönanalyysiä. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103.)

Sisällönanalyysiä voi hyödyntää mihin tahansa kirjallisessa muodossa olevaan aineistoon tai aineistoon, joka on kirjalliseen muotoon muunnettavissa (Silvasti 2014, 36). Analyysin kohteena voi olla esimerkiksi artikkelit, organisaatioiden asiakirjat, haastattelut, päiväkirjat, puhe tai keskustelut (Silvasti 2014, 36; Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Aineistona voi hyödyntää myös media-aineistoja ja internetistä kerättyjä aineistoja, kuten blogeja tai keskustelupalstojen keskusteluja. Aineiston kirjo on siis hyvin laaja. Erilaisia aineistoja voi myös yhdistellä eli samassa tutkimuksessa voi hyödyntää vaikkapa itse kerättyä haastatteluaineistoa ja mielipidekirjoituksia. (Silvasti 2014, 36.)

Sisällönanalyysin tarkoitus on muodostaa tutkittavasta ilmiöstä aineiston avulla sanallinen, selkeä ja tiivistetty kuvaus (Tuomi & Sarajärvi 2018, 117). Koska tutkimusaineistot voivat sisältää valtavasti erilaisia asioita, tarkastelu kohdistetaan tarkkaan rajatusti tutkimuksen tarkoituksen ja tutkimuskysymysten mukaan ja kaikki muu jätetään analyysistä pois (mt. 105). Analyysissa aineistosta etsitään tutkimuskysymyksen kannalta olennaiset kohdat, joista luodaan mielekäs ja yhtenäinen informaatio tutkittavasta ilmiöstä. Analysoinnin tarkoituksena on siis informaatioarvon lisääminen. Loogisen päättelyn ja tulkinnan johdattamana aineisto hajotetaan ensin osiin, käsitteellistetään ja lopuksi kootaan uudestaan uudella tavalla kokonaisuudeksi. Tavoitteena on luoda luotettavia johtopäätöksiä ilmiöstä aineiston analysoinnin avulla. (mt. 122.)

Sisällönanalyysi, kuten muukin laadullinen tutkimus voidaan jaotella kolmeen eri muotoon sen mukaan, missä roolissa tutkimuksen teoreettinen viitekehys on analyysiä tehtäessä. Analyysimuodot jaotellaan teorialähtöiseen, aineistolähtöiseen ja teoriaohjaavaan analyysiin. Tämän jaottelun lisäksi laadullisen tutkimuksen analyysi on usein jaoteltu joko deduktiiviseen tai induktiiviseen analyysiin, sen mukaan mitä päättelyn logiikkaa käytetään. Deduktiivinen tarkoittaa päättelyä yleisestä yksittäiseen ja induktiivinen yksittäisestä yleiseen. Teorialähtöinen analyysi yhdistetään usein deduktiiviseen päättelyyn ja aineistolähtöinen induktiiviseen päättelyyn. Tuomi ja Sarajärvi pitävät kuitenkin analyysin jaottelua deduktiiviseen ja induktiiviseen ongelmallisena, koska on hyvin kyseenalaista, että esimerkiksi puhdas ”induktio” eli uuden tiedon syntyminen pelkästään havaintojen pohjalta, olisi mahdollista. Lisäksi jaottelu jättää huomiotta kolmannen päättelyn logiikan, abduktiivisen analyysin, jossa teorianmuodostuksen takana nähdään olevan jokin johtoajatus tai -lanka. (Tuomi & Sarajärvi, 2018, 107.)

Aineistolähtöisessä analyysissä tutkija pyrkii luomaan puhtaasti aineistosta tutkimuksen tulokset ja siten teoreettiset käsitteet, antamatta ilmiöön liittyvien aikaisempien teorioiden tai käsitteiden ohjata analyysia. Toinen laadullisen tutkimuksen analyysitapa on teoriaohjaava analyysi. Teoriaohjaavassa analyysissä sekä aikaisempi teoria että aineisto vaikuttavat analyysiin. Analyysi etenee aineistolähtöisesti, mutta

analyysin loppuvaiheessa aineiston tulkintaan otetaan mukaan jokin ilmiötä kuvaava teoria, kehys tai malli. Teoriaohjaavassa analyysissä tutkija siis yhdistelee aineistolähtöisyyttä ja ilmiöstä jo tiedettyä, valmista tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 108–110.)

Kolmas laadullisen tutkimuksen analyysitapa on teorialähtöinen analyysi, jonka mukaisesti tulen itse analysoimaan aineistoa. Teorialähtöisessä analyysissä analyysiä ohjaa ennalta valittu, aikaisempaan tietoon perustuva teoria, kehys tai malli. Esimerkki teorialähtöisestä analyysistä on tutkia kokemuksia terveydestä, käyttäen teoriaosassa päätettyä jaottelua fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen terveyteen ja suhteuttaa aineiston analyysi tähän jaotteluun. Usein kyseessä on siis ilmiöstä jo tiedetyn tiedon testaaminen uudessa kontekstissa ja tulokset voivat esimerkiksi uudistaa tai vahvistaa aiempaa tietoa. (Tuomi & Sarajärvi 2018, 110–111.)

Teorialähtöisessä analyysissä käytetään siis apuna valmista koodistoa tai luokittelua, joka on operationalisoitu tietyn teoreettisen viitekehyksen pohjalta. Tutkija etsii aineistosta ennalta valitun teorian mukaisia luokitteluja ja muut, teoreettisen kehyksen ulkopuoliset havainnot jäävät analyysin ulkopuolelle. Analyysin edetessä teorian tarjoama koodisto ikään kuin puretaan osiin ja tutkija selvittää, millä tavalla teorian tarjoamat luokittelut rakentuvat kyseisessä aineistossa. Olennaiseen osaan nousee koodien ominaisuuksien tai osien vertaaminen toisiinsa, aineistoon ja aiempaan tutkimukseen. Teorialähtöisen analyysitavan rajoituksena on kuitenkin se, että se rajoittaa tutkijan tulkinnallista vapautta, koska tulkintaa ohjaa rajattu, ennalta valittu teoreettinen malli. (Silvasti 2014, 40.)

Toteutan teorialähtöisen analyysin hyödyntämällä teoreettisena kehikkona oikeudenmukaisen järjestelmämurroksen kirjallisuudessa esiintyviä kolmea oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta: jako-oikeudenmukaisuus, tunnustava oikeudenmukaisuus sekä menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva proseduraalinen oikeudenmukaisuus. Teorialähtöinen sisällönanalyysi ulottuvuuksien avulla vaikutti kätevältä tavalla analysoida valitsemaani aineistoa, koska nämä ulottuvuudet esiintyvät kirjallisuudessa usein yhdessä selkeänä luokitteluna, kuvaten järjestelmämurrokseen liittyviä sosiaalisen oikeudenmukaisuuden kysymyksiä (ks. esim. Williams & Doyon 2019). Ulottuvuudet muodostavat analyysin avuksi selkeän teoreettisen kehikon tai

luokittelun, jonka avulla tutkin ruokajärjestelmän murroksen oikeudenmukaisuutta. Tavoitteenani on tutkia sitä, millä tavalla nämä ulottuvuudet tulevat esiin käsillä olevassa aineistossa eli minkälaisista asioista kukin oikeudenmukaisuuden muoto koostuu.

Valitsin graduni analyysimenetelmäksi sisällönanalyysin, koska käytin sitä myös kandidaatintutkielmassani ja sisällönanalyysi vaikutti luontevalta vaihtoehdolta, jonka käytön hallitsen. Sisällönanalyysi on tähän aineistoon mielestäni sopiva analyysimuoto, koska haluan tutkia sitä, millaisia sisältöjä juuri tästä aineistosta löytyy oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksiin liittyen. Myös tutkimuskysymykset olen muotoillut siten, että niillä tutkin ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksiä ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta.

5.5 Analyysin kulku

Aloitin analyysin koodaamalla, jolla tarkoitetaan aineiston jäsentämistä (Silvasti 2014, 38). Kävin aineistoa läpi rivi riviltä, purkaen sen osiin. Koodatessani pelkistin aineistosta tutkimuskysymyksen kannalta kaiken epäolennaisen pois ja erittelin aineistosta ilmaisuja eli ”koodeja”, jotka vastasivat sisällöltään teoreettisen kehikon mukaisia pääluokkia eli oikeudenmukaisuuden kolmea ulottuvuutta. Listasin ilmaisut erilliselle tiedostolle oikeudenmukaisuuden ulottuvuuksien alle ja muutin ilmaisut pelkistetyiksi ilmaisuiksi. Analyysin alussa osa havainnoista oli epäselviä siten, että oli vaikea päättää mihin kolmesta ulottuvuudesta ne sijoittaisiin, mutta analyysin edetessä havainnot asettuivat ulottuvuuksien alle. Analyysiä tehdessäni huomasin, että ulottuvuudet ovat läheisessä yhteydessä toisiinsa ja siksi analyysissä korostui myös oma tulkintani tutkijana.

Saatuani ilmaisut luokiteltua ulottuvuuksien alle, oli vuorossa luokittelu. Ryhmittelin sisällöllisesti samankaltaisia ilmaisuja ensimmäisiksi alaluokiksi, jotka ovat koodeja laajempia asiakokonaisuuksia. Sen jälkeen etsin alaluokkien väliltä samankaltaisuuksia ja yhdistin alaluokkia yläluokiksi, joille keksin alaluokkia yhteisesti ku-

vaavan nimen. Analyysissä oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet toimivat siis pääluokkina, joiden alle muodostin analyysin edetessä yläluokat, jotka kertovat sisällöllisesti kyseisestä oikeudenmukaisuuden ulottuvuudesta. Kun koodauksessa oli kyse aineiston purkamisesta osiin, luokittelussa kokosin aineiston uudestaan tutkimuskysymyksen kannalta uutta informaatiota sisältäviksi asiakokonaisuuksiksi. Tätä koodauksen jälkeistä työvaihetta kutsutaan usein teemoitteluksi, kuten Silvastin artikkeleissa (Silvasti 2014, 45) ja teemoittelu voi olla luokittelun kaltaista (Tuomi & Sarajärvi 2018, 103). Teemoittelun tilalla käytän kuitenkin oman tutkielmani tapauksessa luokittelua, koska se tuntuu luontevammalta termiltä kuvaamaan analyysiprosessia.

Tein aineistolle myös yksinkertaisen kvantifioinnin, eli laskin kuinka monta havaintoa on kussakin pääluokassa eli sosiaalisen oikeudenmukaisuuden ulottuvuudessa. Näin sain käsityksen siitä, missä suhteessa kustakin ulottuvuudesta keskusteltiin.

Distributiivisen oikeudenmukaisuuden alle muodostui neljä yläluokkaa, tunnistavan oikeudenmukaisuuden alle kaksi ja proseduraalisen oikeudenmukaisuuden alle kaksi yläluokkaa. Näistä distributiivinen ja tunnistava oikeudenmukaisuus oli isoimmat pääluokat ja kunkin pääluokan alle löysin noin 60 havaintoa. Proseduraalinen oikeudenmukaisuus oli aineistossa pienin pääluokka ja sen alle löytyi noin 15 havaintoa. Luokittelun havainnollistamiseksi olen tehnyt ala-, ylä- ja pääluokkien rakentumista kuvaavat taulukot, jotka löytyvät liitteenä tutkielman lopusta.

6 TULOKSET

Tässä luvussa esittelen tärkeimmät tulokset, jotka olen saanut kysymällä aineistolta, mitä näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta ja tarkemmin ottaen jako-oikeudenmukaisuudesta, tunnustavasta oikeudenmukaisuudesta sekä menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevasta oikeudenmukaisuudesta.

6.1 Jako-oikeudenmukaisuus

Jako-oikeudenmukaisuus on aineiston perusteella merkittävä osa ruokamurroksen oikeudenmukaisuutta. Jako-oikeudenmukaisuudesta eli resurssien, hyötyjen ja haittojen jakautumiseen liittyvästä oikeudenmukaisuudesta löytyi aineistosta paljon havaintoja (61 havaintoa). Analysoituani aineiston muodostin luokittelulla neljä yläluokkaa eli teemaa, jotka edustavat sisällöllisesti pääluokkana toimivaa jako-oikeudenmukaisuutta: 1) Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen, 2) Murroksen vaikutukset tuottajien ja alueiden hyvinvointiin, 3) Omavaraisuus ja 4) Ravitsemuksen jakautuminen sosiaalisten ryhmien välillä.

Yläluokista varsinkin 1) Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen ja 2) Murroksen vaikutukset tuottajien ja alueiden hyvinvointiin olivat melko lähekkäisiä yläluokkia, koska ne sisältävät samankaltaisia havaintoja

ruokamurroksen taloudelliseen näkökulmaan liittyen. Siten niiden esittely on väistämättä hieman päällekkäistä. Päätin kuitenkin toteuttaa yläluokkien jaottelun näin, koska kussakin yläluokassa on omat selkeät painopisteensä. Ensimmäisessä yläluokassa painopiste on taloudellisten vaikutusten ja resurssien jakautumisessa ja toisessa yläluokassa painopiste on murroksen vaikutuksissa hyvinvointiin ja sen jakautumiseen.

6.1.1 Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen

Merkittävä, odotettavissa oleva tulos jako-oikeudenmukaisuuteen liittyen oli, että ruokamurroksen toteuttamisessa on otettava huomioon taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen eri ruokajärjestelmän toimijoiden keskuudessa. Tämä nähtiin aineistossa sekä murrokseen liittyvänä haasteena, mutta myös jo tämänhetkisenä ruokajärjestelmän ongelmana.

Aineiston pohjalta voidaan sanoa, että murroksessa mahdollinen huoli tai haaste on siinä, miten taloudelliset hyödyt, haitat, resurssit ja mahdollisuudet jakautuisivat oikeudenmukaisesti ruokajärjestelmän toimijoiden eli tuottajien, jalostavan sektorin, kaupan ja kuluttajien välillä ja keskuudessa. Reilu jakautuminen nähtiin aineistossa itsessään tärkeänä mutta myös siksi, että taloudellisten vaikutusten ja resurssien jakautuminen vaikuttaa toimijan kykyyn osallistua tai sopeutua ruokamurroksen tuomiin muutoksiin ruokajärjestelmässä.

Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautumiseen liittyen aineistossa korostui erityisesti maatalouden kannattavuus ja siten tuottajien näkökulma. Keskustelussa nostettiin esille se, että maatalouden alhainen kannattavuus on ongelma jo nykyisessä ruokajärjestelmässä ja maataloustuotantoa on katsottu liian pitkään "auringonlaskun alana". Samanaikaisesti osallistujat ilmaisivat huolensa siitä, voiko ruokamurros entisestään heikentää kannattavuutta. Keskustelussa osallistujat nostivat esille tulevaisuuteen liittyvän huolen siitä, että ruokajärjestelmän murroksessa kannattavuuden ei saisi antaa laskea eli jo olemassa oleva epäoikeudenmukaisuus ei saisi pahentua. Kannattavuus voidaan tulkita olevan jako-oikeudenmukaisuuden liittyvä asia: ruokaketjua Suomessa on kritisoitu siitä, että ketjussa tuotteen hinta

ei jakaudu oikeudenmukaisesti (Niemi & Liu 2016) ja tuottaja ei saa työlleen tarpeeksi kompensatiota tuotantokustannuksiin verrattuna (Niemi & Väre 2019, 52). Tutkielmassani eräs osallistujista nostaa esille alhaisen kannattavuuden epäoikeudenmukaisuuden sanomalla, että tuotannon ollessa kannattamatonta sillä on negatiivista vaikutusta koko ruokaketjun hyvinvointiin ja pysyvyyteen.

Heikko kannattavuus on aineiston perusteella epäoikeudenmukaista myös siksi, että alkutuottajien saama palkka ja korvaus tuotteesta on liian pieni, eikä tuottajalla ole siten tarpeeksi taloudellisia resursseja kokeilla uusia tuotantotapoja ja osallistua tai sopeutua ruokamurroksen toteuttamiseen. Seuraava aineistositaatti tiivistää huolen hyvin.

“-- Alkutuottajien osuus arvoketjusta on niin pieni, että suunnan muuttaminen on vaikeaa -- et jos haluaa muuttaa tuotantokäytäntöjä ja muita niin se on valtavan iso riski -- se estää tällä hetkellä muutosta ja on systeemin oikeudenmukaisuuspiirre--” (Aineisto, alkutuotanto b, s. 24)

Tuottajien taloudelliset mahdollisuudet osallistua tai sopeutua ruokajärjestelmän murrokseen eivät siis aineiston perusteella jakaudu oikeudenmukaisesti elintarvikeketjussa. Myös ruokamurroksen kirjallisuudessa on nostettu esiin se, että heikon kannattavuuden takia etenkin alkutuotannossa voi olla haastava sopeutua murroksen edellyttämiin investointeihin (Kaljonen ym. 2019, 10).

Tuottajanäkökulman lisäksi aineistosta nousi esiin keskustelua siitä, että myös muiden toimijoiden, kuten kaupan sektorin tai kuluttajien keskuudessa taloudelliset resurssit eivät nykyisellään jakaudu oikeudenmukaisesti, ollen haaste siten myös ruokamurroksessa.

“Tää on järjestelmäkysymys ja koskee yhtälailla kuluttajaa joka voi ostaa sitä kallista tai halpaa jos aatellaan vaikka sitä et jos halutaan vähentää lihankulutusta tehdään siitä kallista no rikasta ei vois vähempää kiinnostaa. Tai sit tuotannosta tehdään tietyistä tuotantotavoista kalliimpia--tai sit kaupassa siel on ihan sama juttu--” (Aineisto, kuluttaja a, s. 115)

Jos esimerkiksi ilmastolle haitallisten tuotteiden hintaa nostetaan verotuksella, varakkaammilla kuluttajilla pienituloisiin verrattuna on helpompaa sopeutua muutokseen ja osallistua ruokamurrokseen kestävän ruokavalion avulla. RuokaMinimi -hankkeen raportissa todetaankin, että vaikka ympäristöä hyödyttävä verotus on tär-

keä ohjauskeino kestävän ruokavalion kannalta, verotuksen suunnittelussa on tarkasti huomioitava se, että verotus ei entisestään eriarvoista sosioekonomisia ryhmiä (Saarinen ym. 2019b, 107–108).

Kannattavuuskeskustelun ja taloudellisten resurssien jakautumisen lisäksi aineistosta löytyi havaintoja taloudellisten vaikutusten, kuten hyötyjen ja haittojen jakautumisesta. Aineistosta yksi osallistujista pohti sitä, kuka on valmis maksamaan ympäristöä hyödyttävistä toimista ja tulkitsin osallistujan viittaavan tällä ruokamurroksen mahdollisten kustannusten reiluun jakamiseen eri toimijoiden kesken. Lisäksi aineistossa pohdittiin sitä, miten murros vaikuttaa Suomen kauppataseeseen, kun kasvikkunnan tuotteiden lisääminen voisi lisätä tuontia. Lisäksi jalostavan portaan kilpailukyvyyn säilyttäminen murroksessa nousi esille yhdessä puheenvuorossa. Kilpailukyvyyn säilyttäminen voidaan nähdä jako-oikeudenmukaisuuteen liittyvänä asiana, koska kilpailukyvyyn muutoksilla on taloudellisia vaikutuksia. Taloudellisten kustannusten lisäksi yhdessä havainnossa nousi esiin myös murroksen taloudellisten hyötyjen jakautuminen. Yksi osallistujista pohti sitä, miten suomalaista ruokamurrosta edistävien innovaatioiden tuottama arvo jakautuisi reilusti innovaatioiden kehittäjille, suomalaista ruokajärjestelmää hyödyttävästi. Tässä tekstikappaleessa mainitsemani aiheet jäivät suppeiksi aineistossa, mutta päätin silti nostaa ne esille, koska ne ovat kiinnostavia havaintoja liittyen ruokamurroksen mahdollisiin taloudellisiin vaikutuksiin.

6.1.2 Murroksen vaikutukset tuottajien ja alueiden hyvinvointiin

Aineistossa nousi selvästi omana aiheenaan huoli murroksen vaikutuksista tuottajien ja alueiden hyvinvointiin mahdollisten toimeentulon muutosten vuoksi. Tämä yläluokka on aiheeltaan osittain päällekkäinen ensimmäiseen yläluokkaan kuuluvan kannattavuuden aiheen kanssa. Päätin kuitenkin nostaa toimeentulon ja hyvinvoinnin yhteyden aihealueen erilliseksi yläluokaksi, koska aineistossa oli selkeää erillistä keskustelua ruokamurroksen mahdollisten toimeentulon muutosten vaikutuksista juuri

hyvinvointiin tuottajien ja alueiden kohdalla. Tähän yläluokkaan verrattuna aineistosta havaitsemani keskustelu kannattavuudesta liikkui yleisemmällä tasolla alhaisen kannattavuuden seurauksissa ja maatalouden toimintaedellytyksissä.

Aineiston pohjalta merkittävä tulos oli se, että maatalouden tuotantorakenteiden muutoksilla voi olla merkittäviä aluetaloudellisia ja sosiaalisia vaikutuksia, jos vaikutuksiin ei kiinnitetä ennalta huomiota. Tätä havainnollistaa seuraava havainto:

“Se tulotason lasku voi tulla aika äkkiä tietyille sektorille ja silloin ois varmaan oikeudenmukaista, että pyrittäisiin pitämään ne ihmiset hengissä ja voimissaan.” (Aineisto, elintarviketeollisuus b, s. 67)

Koska tulevaisuuden ilmastoystävällisen ja kestävä ruokajärjestelmän kannalta on kuitenkin tärkeää vähentää lihan kulutusta (Saarinen ym. 2019b, 119; Aiking & de Boer 2020) on huomioitava murroksen vaikutukset niihin alueisiin, joiden hyvinvointi ja elinvoimaisuus on erityisen riippuvainen eläinperäisestä tuotannosta. Aineistossa osallistujat keskustelivat siitä, että ruokamurros on tärkeä toteuttaa niin, että tuottajien työ ei lähde alta yhtäkkiä ja toimeentulon menetys jollain tapaa kompensoidaan. Tulos on yhteneväinen aikaisemman tutkimuksen kanssa, jossa korostetaan sitä, että kestävyysmurros on toteutettava niin, että murroksen sosiaaliset vaikutukset eivät kohtuuttomasti kohdennu haavoittuvaisiin ryhmiin tai alueisiin ja vaikutuksia on vaurauduttava tarvittaessa kompensoimaan (Newell & Mulvaney 2013, 134; Järvelä ym. 2020, 12, 18, 25). Ari Paloviidan ja kumppaneiden tutkimuksen mukaan tuottajia voidaan pitää haavoittuvaisena ryhmänä ruokajärjestelmässä ja tuottajien haavoittuvuus voi uhata koko ruokajärjestelmän toimivuutta ja siten ruokaturvaa (Paloviita, Korttemäki, Puupponen & Silvasti 2016, 1247).

6.1.3 Omavaraisuus

Ruokajärjestelmän toimijoiden keskustelusta nostin esille omana yläluokkana ruoantuotannon omavaraisuus, vaikkakin omavaraisuudesta löytyi vain kaksi havaintoa. Omavaraisuuden voi tulkita liittyvän jako-oikeudenmukaisuuteen, koska omavaraisuudella on kytköstä ruokaturvaan, joka tarkoittaa ihmisten mahdollisuutta riittävään

ruokaan sekä riittäviä resursseja hankkia sitä (Puupponen, Paloviita, Kortemäki & Silvasti 2016, 39–40). Eräs osallistujista nosti esille huolen siitä, että jos maatalous ei alhaisen kannattavuuden vuoksi houkuttele tuottajia alalle, se voi pahimmillaan laskea omavaraisuusastetta ja vaikuttaa Suomen ruokaturvaan. Myös toisessa havainnossa korostettiin omavaraisuuden ylläpitämisen tärkeyttä. Kotimainen ruoantuotannon kilpailukyky ja kannattavuus on myös Puupposen ja kumppaneiden tutkimuksen mukaan (2016, 48) tärkeää ruokaturvan kolmannen pilarin, tarjonnan jatkuvuuden kannalta. Suomen omavaraisuus ruoantuotannossa on kuitenkin edelleen hyvä (Luonnonvarakeskus, 2020) vaikkakin ruokamurros ruokavaliomuutoksineen saattaa pienentää omavaraisuutta (Kaljonen ym. 2019, 7). Myös ruokaturva on yleisesti ottaen korkealla tasolla, vaikka uhkiakin on ruokaturvalle (Puupponen ym. 2016).

6.1.4 Ravitsemuksen jakautuminen sosiaalisten ryhmien välillä

Jako-oikeudenmukaisuuteen liittyen aineistosta nousi esille merkittävänä omana aiheenaan ravitsemuksen oikeudenmukainen jakautuminen eri sosiaalisten ryhmien välillä.

“Mun huoli -- että eriarvoistuminen kasvaa, että vaikka -- ruokaympyrä monipuolistuu ja kasviksia syödään enemmän ja ehkä mennään siihen suuntaan, että hyvinvointi lisääntyy ja terveys kohenee niin siinä on ehdottomasti tää et on pelättävissä et on myöskin ryhmä ihmisiä ehkä sit niitä köyhiä tai lapsia -- jotka voi sit entistä huonommin--” (Aineisto, kulluttaja a, s. 121)

Aineistossa keskusteltiin sekä tämänhetkisestä ravitsemuksellisesta eriarvoisuudesta että mahdollisista hyödyistä ja haasteista, joita ruokamurros voisi tuoda ravitsemuksen jakautumiseen. Osa osallistujista koki, että ruokamurros tulee todennäköisesti parantamaan ravitsemusta ja hyvinvointia. Osa taas ilmaisi huolensa siitä, että murros voi jopa lisätä entisestään ravitsemuksellista eriarvoisuutta, ellei murroksen toteuttamisessa kiinnitetä erityistä huomiota haavoittuvaisten ryhmien, kuten lasten ja vanhusten ravitsemukseen. Kaljonen kumppaneineen (2019, 10) arvelevat, että kestävän ruokamurroksen tuoma muutos ruokavaliioon, jossa eläinperäiset tuotteet vähenevät kasvikunnan tuotteiden lisääntyessä, saattaa luoda uudenlaisia haavoittuvai-

sia ryhmiä nykyisten sosio-ekonomisten erojen rinnalle. Hyvän ravitsemuksen toteutumiseksi onkin tärkeää tutkia ruokamurroksen vaikutuksia eri ryhmien ruokavalioiden laatuun. (Kaljonen ym. 2019, 10.)

Aineiston perusteella ravitsevan ja kestäväen ruokavalion toteuttamiseen liittyy sekä kuluttajan taloudelliset resurssit ja osaamiseen liittyvät resurssit. Ruokajärjestelmän toimijat keskustelivat siitä, että Suomessakaan kaikilla ei ole yhtäläisiä taloudellisia mahdollisuuksia riittävän ravitsemuksen toteutumiseen, joka näkyy esimerkiksi ruokajonoina.

“-- Et se välillä tuntuu epäoikeudenmukaiselta, että täytyy olla rahaa usein enemmän, että voi syödä kasvipainotteisesti tai terveellisesti --” (Aineisto, elintarviketeollisuus b, s. 49)

Myös kirjallisuudessa nostetaan esille se, että yhtäläiset taloudelliset mahdollisuudet hankkia ruokaa ei täysin toteudu edes teollisuusmaissa, kuten Suomessa. Eriarvoisuus vaikuttaa siis ruokaturvaan, jonka pilareista yksi on mahdollisuus hankkia ruokaa. (Puupponen ym. 2016, 46.) Aineistossa nousi esiin se, että ruokamurroksessa ruoan taloudelliseen saatavuuteen on kiinnitettävä huomiota, jotta myös pienituloisilla on mahdollisuus ostaa ravitsevaa ja ilmastoystävällistä ruokaa. Ruokamurroksen edistämiseksi on siis kehitettävä kohtuuhintaisia kasviperäisiä tuotteita, jotta mahdollisimman monella kuluttajalla on mahdollisuus toteuttaa ilmastoystävällistä ja samaan aikaan ravitsevaa ruokavaliota.

Lisäksi osallistujat näkivät, että tietotaito ja kotoa saatu kasvatus vaikuttavat ravitsemuksen eroihin ja ruoan hyödyntämiseen kuluttajien välillä. Osittain samankaltaisia tuloksia on esitetty Puupposen ja kumppaneiden artikkelissa, minkä mukaan terveellisen ja hyvinvointia edistävän ruoan hyödyntämiseen vaikuttaa kasvatus, kouluruokailu, ravitsemustottumukset ja kotitalouksien tietotaito (Puupponen ym. 2016, 48–49, 51). Monien muiden vauraiden maiden ohella epäterveelliset ravitsemustottumukset ja liikalihavuus on Suomessakin ongelma ja ruokakulttuurin nähdään olevan muutoksessa, jota joudutaan pohtimaan ravitsemus- ja kansanterveystyössä (Puupponen ym. 2016, 48, 50).

Keskusteluissa nousi ruokajärjestelmän toimijoiden puheissa esille myös joukkoruokailun saavutettavuus sekä siitä riippuvaisten ryhmien ravitsemuksen toteutuminen. Osallistujat pääsääntöisesti kehuivat suomalaista joukkoruokailua ja pitivät tärkeänä sitä, että joukkoruokailu pysyy tulevaisuudessakin ravitsemuksellisesti laadukkaana. Eräs osallistujista nosti esille, että suomalainen joukkoruokailu on tärkeä tasa-arvoistava käytäntö, koska esimerkiksi kouluruokailu mahdollistaa jokaisen lapsen pääsyn laadukkaaseen ateriaan tulotasosta riippumatta. Toisaalta eräs osallistujista nosti esille, että joukkoruokailussa on siitä huolimatta parantamisen varaa, koska se ei tavoita kaikkia, esimerkiksi huono-osaisia aikuisia. Myös THL on nostanut asian esiin, että suurella osalla työntekijöistä ei ole mahdollisuutta joukkoruokailuun, eikä se tavoita myöskään työelämän ulkopuolella olevia aikuisia. Henkilöstöravintoloiden paremmalla saatavuudella voitaisiin vähentää ruokailutottumusten sosioekonomisia eroja. (THL 2019.)

Aineistosta löytyi myös kaksi havaintoa julkisten ruokapalveluiden laadun alueellista eroista kuntakohtaisista päätöksistä johtuen. Keskustelu alueellisista eroista jäi kuitenkin vähäiselle huomiolle, mutta päätin nostaa sen kiinnostavana havaintona osaksi ravitsemuksen jakautumisen teemaa.

6.2 Tunnustava oikeudenmukaisuus

Jako-oikeudenmukaisuuden ohella tunnustava oikeudenmukaisuus, joka käsittelee murroksen sosio-kulttuurista yhdenvertaisuutta, nousi aineistosta vahvasti esille, ol- len aineiston perusteella merkittävä osa ruokamurroksen oikeudenmukaisuutta. Tun- nustava oikeudenmukaisuus tuli usein esille osallistujien keskusteluissa (64 havain- toa). Luokittelulla muodostin kaksi tunnustavaa oikeudenmukaisuutta sisällöllisesti kuvaavaa yläluokkaa: 1) Maataloustuottajien sekä maaseudulla asuvien yhtäläisen ar- vokkuuden tunnustaminen sekä erityisyyksien tunnustaminen ja 2) Kuluttajien yhtä- läisen arvokkuuden tunnustaminen ja eri ryhmien tarpeiden, arvojen ja näkökulmien tunnustaminen. Seuraavaksi kuvaan tunnustavan oikeudenmukaisuuden keskeisiä tuloksia yläluokkien ja niihin sisältyvien alaluokkien kautta.

6.2.1 Maataloustuottajien sekä maalla asuvien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustaminen

Aineistossa useat ruokajärjestelmän toimijat pitivät tärkeänä sitä, että ruokamurroksessa toteutuu tuottajien ja maaseudulla asuvien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustaminen. Aineistossa tämä oli laaja yläluokka eli tema, joka koostuu kahdesta alaluokasta. Toinen niistä käsittelee tuottajien työn arvostamista ja tunnustamista ja toinen käsittelee yleisemmin maaseudulla asuvien kulttuurin, arvojen ja näkökulmien tunnustamista sekä huomioon ottamista.

Aineistossa eräät osallistujat nostivat esille huolen siitä, että maataloustuottajien työtä osana ruokajärjestelmää ja yhteiskuntaa ei arvosteta tarpeeksi ja että tuottajan asema ruokaketjussa on heikko. Vaikka luvussa 6.1.1 sivusin jo tuottajien asemaa kannattavuuden yhteydessä, tuottajien työn arvostuksesta keskusteltiin vahvasti erikseen ja tämä keskustelu oli tulkittavissa huoleksi tunnustavan oikeudenmukaisuuden toteutumisesta. Jotkut osallistujista kokivat, että tuottajia eikä heidän tekemää työtä arvosteta tarpeeksi, minkä voi ajatella olevan puutetta toimijoiden yhtäläisen arvon tunnustamisessa. Osallistujat kokivat, että arvostuksen puute näkyy sekä tuottajan työstään saaman korvauksen riittämättömyytenä että kulttuurisen arvostuksen puutteena. Nämä tulokset ovat yhteneväisiä tutkimuskirjallisuuden kanssa, jonka mukaan tunnustavan oikeudenmukaisuuden kannalta olisi tärkeää, että tuottajien työn merkitys tunnustetaan sekä oikeudenmukaisella palkalla että kulttuurisesti (Kaljonen ym. 2019, 11). Tähän liittyviä aineistosta saamiani tuloksia havainnollistaa seuraavat esimerkit:

“Työn arvostus eli ne jotka tuottaa sitä ruokaa ja sit se kunnioitus sitä kohtaan -- ja se semmonen arvostuksen puute--” (Aineisto, elintarviketeollisuus a, s. 42)

“No ei saa palkkaa tehdystä työstä, ku ajatellaan sitä ruokaketjua -- jotku muut tekee sen rahan kun se itse joka tekee sen raaka-aineen ja mä en ymmärrä että miten se voi olla mahdollista että tuottajalle ei makseta siitä vaikka ne on selkäranka--” (Aineisto, elintarviketeollisuus a, s. 42)

Aineistosta oli tulkittavissa, että tuottajien työn tunnustaminen nähtiin jo tämänhetkisenä ongelmana, mutta aineiston keskustelujen pohjalta voidaan tulkita, että myös tulevaisuus ja ruokamurros herättää huolta tuottajien työn tunnustamisesta.

Aineistossa osa osallistujista koki, että tuottajien ääni ei tule tarpeeksi kuulluksi ruokaketjussa ja että heidän vaikutusmahdollisuudet ruokaketjussa on heikot. Osallistujat pitivät tärkeänä sitä, että tuottajat kokisivat nykyistä enemmän olevansa osa ruokajärjestelmän toimintaa ja siitä käytävää keskustelua ja että he kokisivat, että myös heihin liittyvää oikeudenmukaisuutta huomioitaisiin. Myös kirjallisuudessa on korostettu sitä, että murroksessa on tärkeää kuunnella kaikkien siinä olevien toimijoiden näkökulmia sekä tarpeita ja luoda kokemusta yhtäläisestä arvokkuudesta (Schlossberg 2003, 81; McCauley ym. 2013, 2). Kun murrokseen liittyvässä toiminnassa ja keskustelussa toimijoita kohdellaan yhdenvertaisesti ja kaikkia murrokseen liittyviä toimijoita kuunnellaan, se todennäköisesti voisi lisätä itse murroksen hyväksyttävyyttä ja kannatusta.

Aineistossa muutama osallistuja koki, että ruokajärjestelmään liittyvässä keskustelussa tuottajia syyllisestään kohtuuttomasti ja nämä havainnot näen myös osana keskustelua tuottajien tunnustamisesta. Syyllistämisen esille nostaneet osallistujat kokivat, että ruokajärjestelmässä erityisesti tuottajia syyllisestään kohtuuttomasti ympäristöongelmista. Yhteiskunnan kestävyys kannalta on kuitenkin tärkeää, että tunnustetaan objektiivisesti yhteiskunnan sektorien, kuten maatalouden käytäntöjen osuus ilmastonmuutokseen ja kohdennetaan niihin kestävyystoimia, koska ruoantuotanto on monissa tutkimuksissa huomattu olevan merkittävä tekijä nykyisten kestävyysongelmien takana (ks. esim. Brunori & Silvasti 2016, 70; IPCC 2019, 7, 10). Siinä mielessä osallistuja nosti kuitenkin esille tärkeän huomion siitä, että ruokajärjestelmää ja sen murrosta koskevassa keskustelussa esimerkiksi yksittäisten toimijoiden syyllistäminen on kestävyysmurroksen kannalta pahimmillaan haitallista eikä luo toimijoille tunnetta yhtäläisestä arvokkuudesta.

Tuottajien työn riittävän tunnustamisen lisäksi osaa aineiston osallistujista puhutti nykyiset ja mahdollisesti tulevat haasteet siinä, otetaanko tarpeeksi huomioon ei vain tuottajien vaan yleisesti maaseudulla asuvien ihmisten kulttuuri, arvot ja näkökulmat. Tämä aineistosta löytämäni aihe vastaa tutkimuskirjallisuuden näkökulmaa siitä, että erilaisten toimijoiden näkökulmien, arvojen ja maailmankatsomusten tunnustaminen on tärkeää murrosta koskevassa keskustelussa ja toiminnassa ja kuuluu

tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen (Kaljonen ym. 2019, 12; Williams & Doyon 2019, 147).

Aineistosta löytyi keskustelua, jossa ruokajärjestelmä ja erityisesti alkutuotanto yhdistettiin kulttuuriin ja maaseudun elinvoimaisuuteen. Osa osallistujista näki suomalaisen maatalouden säilyttämisen tärkeänä kulttuurisesta ja aluepoliittisesta näkökulmasta. Ensinnäkin muutama osallistuja vetosi siihen, että ruokamurroksessa on otettava huomioon se, että on oikeudenmukaista maaseudulla asuville, että Suomen maaseutu säilyy elinvoimaisena.

“Tää liittyy siihen eilisiltaseen keskusteluun, että pitääkö koko maa pitää asuttuna -- pitää olla alueella tekemistä onko se ruokaa mitä tahansa, se on yks ratkaisu -- oikeudenmukaisuuteen -- osalle ihmisistä se on lähtökohtaisesti se paikka olla siellä niin silloin ne mahdollisuudet pitää olla oikeudenmukaisia tehdä se valinta että jää sinne eikä lähde pois.” (Aineisto, elintarviketeollisuus a, s. 51)

Kuten sitaatista voi päätellä, oikeudenmukaisuuden näkökulmaa perusteltiin sillä, että ihmisillä tulisi olla mahdollisuus asua ja ylläpitää elintasoaan myös maaseudulla ja siksi myös maaseudun elinvoimaisuudesta, kuten työpaikoista pitäisi pitää huolta. Tämän ajatuksen voi tulkita liittyvän erilaisten toimijoiden, tässä tapauksessa maalla asuvien kulttuurin ja näkökulmien huomioon ottamiseen.

Osa osallistujista näki alkutuotannon ja tuottajien tekemän työn osana kulttuuria ja perinteitä, jotka kietoutuvat tuottajan elämäntapaan ja tilaan, jossa hän asuu. Tätä tulosta kuvaa seuraava aineistositaatti:

“Monipuolisuuden säilyttäminen ja aattelin et mitä nyt halutaan säilyttää ni on tää et halut, perinteet ja kulttuuri ja sit oikeudenmukaisuus tulee siitä et eri ihmisillä on eri lähtökohdat” (Aineisto, kuluttaja a, s. 120)

Osallistujat näkivät siis, että on oikeudenmukaista, että ihmisten eri lähtökohdat erilaisine kulttuureineen ja arvoineen huomioidaan ruokajärjestelmää koskevassa toiminnassa ja keskustelussa. Aineiston mukaan joillekin maaseudulla asuville toimijoille maataloustuotanto ja sen ympärille rakentuneet perinteet ja elämäntapa, kuten sukutila voivat olla hyvin arvokkaita ja toimijan hyvinvointia ylläpitäviä asioita. Sen lisäksi, että eri toimijoiden arvot ja elämäntavat huomioitaisiin yhteiskunnan toiminnassa, aineistossa osa osallistujista koki tärkeäksi erilaisten kulttuurien tasaveroisen

tunnustamisen niiden jaottelun sijaan. Eräs osallistuja koki, että maalla asuvien, erityisesti maataloustuottajien elämäntapaa ei nähdä yhtä arvokkaana ja ylläpitämisen arvoisena kuin joidenkin muiden ihmisryhmien elämäntapaa. Hän piti oikeudenmukaisuuskysymyksenä sitä, minkälaisia elämäntapoja ja kulttuurisia ilmiöitä pidetään traditioina ja arvostetaan ja mitä ei.

Eräs osallistuja korosti sitä, että maalla asuvien toimijoiden elämäntavan ja näkökulmien huomioimisen ei tarvitse tarkoittaa sitä, että maatalouden pitäisi säilyä nykyisen kaltaisena, viitaten mahdollisesti ympäristölle tai eläimille haitallisiin tuotantotapoihin. Tässä sitaatti osallistujan puheesta:

“--Tää ei tarkota sitä et maatalous pitää säilyttää sellaisenaan ku se on vaan et sen sisällä on paljon asioita joista osan ihmisiä on vaikee luopuu--” (Aineisto, kuluttaja a, s. 130)

Tämän aineistositaatti vetää hyvin yhteen ne johtopäätökset, mitkä on mahdollista tehdä osallistujien kulttuuriin liittyvän keskustelun pohjalta. Todennäköisesti moni tuottajista tunnistaa maataloustuotannon ympäristöhaitat, mutta samanaikaisesti he saattavat pohtia sitä, tuleeko ruokajärjestelmän murros vaikuttamaan heidän tärkeinä pitämiinsä kulttuurisiin aspekteihin omassa elämäntavassaan. Aineiston perusteella osa tuottajista saattaa myös kokea, että heidän näkökulmiaan tai tarpeitaan ei huomioida tai jopa väheksytään ruokamurrosta koskevassa keskustelussa. Myös Kaljonen kumppaneineen on nostanut tämän esille (2019, 11). Tähän kuitenkin tunnustavalla oikeudenmukaisuudella pyritään vastaamaan: Ruokajärjestelmän murrosta pohdittaessa on pyrittävä toimijoiden yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien, kuten toimijoiden tarpeiden, arvojen tai näkökulmien tunnustamiseen (Kaljonen ym. 2019, 11).

6.2.2 Kuluttajien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnustaminen

Kun edellä esittelemäni yläluokka liittyi tuottajiin ja maaseudulla asuviin ihmisiin, aineistosta löytyi lisäksi oma temansa tai yläluokkansa, jonka alla käsiteltiin yleisesti toimijoiden yhtäläisen arvokkuuden sekä erityisyyksien, kuten eri ryhmien tarpeiden, arvojen ja näkökulmien tunnustamista. Keskustelu tästä aiheesta painottui kuitenkin

selvästi kuluttajiin. Seuraavaksi käsittelen tärkeimpiä tuloksia tähän yläluokkaan kuuluvien alaluokkien kautta.

Aineistossa heräsi jonkin verran keskustelua siitä, miten kuluttajat saadaan mukaan osallistumaan ruokamurrokseen ja kuunnellaanko kuluttajien ääntä. Osallistujien mielestä ruokamurroksen edistämisen kannalta olisi tärkeää, että kuluttajien arvosta ymmärrystä ruokajärjestelmästä lisättäisiin ja että kuluttajia saataisiin kiinnostumaan murroksesta ja edistämään sitä omalla toiminnallaan. Eräs osallistuja pohti esimerkiksi sitä, mitkä tekijät vaikuttavat kuluttajan mahdolliseen haluttomuuteen muuttaa ruokailutottumuksiaan ja miten kuluttajaa saisi houkuteltua käyttämään kestävämpiä raaka-aineita omassa ruokavaliossaan. Aineiston perusteella olisi tärkeää, että kuluttajien ääntä ja näkökulmia kuunneltaisiin ruokamurroksessa ja parissa havainnossa korostui erityisesti lasten ja nuorten näkökulmien kuunteleminen.

Aineistosta löytyi pari havaintoa, jossa käsiteltiin sitä, että kaikki kuluttajat eivät välttämättä ole valmiita ostamaan ruokamurroksen kannalta hyödyllisiä kestäviä ja ilmastoystävällisiä tuotteita, viitaten niiden oletettuun korkeampaan hintaan. Nämä havainnot kertovat eri ryhmien erityisyyksien huomioimisen merkityksestä, kuten eri sosiaalisten ryhmien näkemyksistä kestävästä kulutuksesta. Osalla kuluttajia saattaa olla näkemys siitä, että kasvisperäinen ruokavalio tulee kuluttajalle kalliimmaksi kuin eläinperäinen ruokavalio. Nämä havainnot osoittavat, että tutkimukselle ja tiedottamiselle kasvisruokavalion ja sekaruokavalion taloudellisista kustannuksista voisi olla lisätarvetta.

Edellä mainitsemaani aiheeseen kuluttajien mukaan saamisesta ja kuuntelemisesta liittyy vahvasti aineistosta löytämäni keskustelu haavoittuvien ryhmien tarpeiden tunnistamisesta ja huomioimisesta ruokamurroksessa. Osa osallistujista kantoi huolta siitä, että ruokajärjestelmässä ja sen murroksessa kaikki sosio-ekonomiset ryhmät eivät välttämättä "pysy mukana", jos heidän tarpeisiinsa ei kiinnitetä erityistä huomiota. Tämä keskustelu liittyy läheisesti distributiivisen oikeudenmukaisuuden kohdalla käsittelemääni taloudellisten resurssien jakautumiseen ja myös ravitsemuksen yhteydessä sivusin eri sosiaalisten ryhmien asemaa murroksessa. Päätin kuitenkin

käsitellä sosio-ekonomisten ryhmien asemaa varsinaisesti tunnustavan oikeudenmukaisuuden alla, koska aineistosta löytyi eri ihmisryhmiä laajasti koskevaa keskustelua, joka koski muutakin kuin taloudellisia resursseja tai ravitsemuksellisia eroja.

Löytämäni tulosta haavoittuvien ryhmien erityisyyksien tunnistamisen merkityksestä kuvaa seuraava aineistositaatti:

“Sosiaalinen epäoikeudenmukaisuus valtasuhteet ja toimintamahdollisuudet eli kenellä on mahdollisuus olla ilmasto- ja resurssiviisas” (Aineisto, elintarviketeollisuus b, s. 63)

Aineiston perusteella murroksessa on siis kiinnitettävä erityistä huomiota sosiaalisten ryhmien eriäviin mahdollisuuksiin osallistua murrokseen kestäväillä valinnoilla ja siihen, mitä on oikeudenmukaista odottaa eri ryhmiltä murroksessa. Aineistossa osallistujat mainitsivat erityisesti ikääntyneet ihmiset ja heidän tarpeensa sekä näkökulmansa. Aineistossa tuli hyvin esille se, että esimerkiksi ikääntyneet ihmiset eivät välttämättä ole halukkaita tai pysty muuttamaan ruokavaliotaan kestävämmäksi ja oikeudenmukaisuuden kannalta on tärkeää tunnistaa tämä. Kuten kirjallisuudessa-kin mainitaan, tunnustavan oikeudenmukaisuuden mukaan erityisesti haavoittuvien ryhmien tarpeet ja näkökulmat on huomioitava, kun suunnitellaan ruokajärjestelmän kestävyyttä edistäviä toimia (Järvelä ym. 2020, 13).

Yllä mainittujen aiheiden ohella löysin aineistosta muutamia havaintoja kuluttajien valinnanvapaudesta, jonka liitin yläluokkaan kuluttajien yhtäläisen arvokkuuden ja erityisyyksien tunnistamisesta. Aineistossa valinnanvapaudesta puhuttiin kuluttajan mahdollisuutena valita itse se, millaista ruokavaliota haluaa toteuttaa. Tulkitsin tämän tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen liittyväksi aiheeksi, koska tunnustavan oikeudenmukaisuuden mukaisesti ruokamurroksessa on tasapuolisesti tunnustettava yksilöiden erilaiset näkökulmat ja tarpeet (Williams & Doyon 2019, 147). Osa osallistujista piti oikeudenmukaisuuden kannalta tärkeänä, että kuluttajalla on oikeus ja mahdollisuus valita esimerkiksi kouluruokailussa tai vanhainkodissa, millaista ruokaa hän haluaa syödä. Eräs osallistujista pohti valinnanvapautta seuraavasti:

“--Jos ilmastonäkökulmasta katoo niin silloin se valinnanvapauden rajoittaminen on yksiselitteisesti hyvä asia mut sit täs on oikeudenmukaisuuskysymys --” (Aineisto, elintarviketeollisuus b, s. 72)

Kestävän ruokamurroksen kannalta olisi sekä aineiston että kirjallisuuden perusteella hyödyllistä, että kuluttajien ruokavaliossa tapahtuisi muutosta lihan kuluksessa (Kaljonen ym. 2019, 6; Saarinen ym. 2019b, 119), mutta tunnustavan oikeudenmukaisuuden näkökulmasta on kuluttajille jätettävä silti mahdollisuus toteuttaa erilaisia ruokavalioita. Tähän ruokamurroksessa pyritäänkin: Keinot reilun ruokamurroksen edistämiseksi on tarkoitus olla sekä kestävyyttä parantavia että kansalaisien kannalta hyväksyttäviä (Kaljonen ym. 2019) ja ilmastoystävällinen sekä ravitseva keskimääräinen ruokavalio voi sisältää yksilöllisiä ruokavalioita (Saarinen ym. 2019b, 3).

Aineistosta löytyi myös muutama havainto, jossa käsiteltiin julkisessa keskustelussa näkyvää kuplautumista tai vastakkainasettelua ja siitä syntyviä oikeudenmukaisuuden haasteita. Näitä havaintoja oli aluksi vaikea sijoittaa mihinkään oikeudenmukaisuuden kolmesta ulottuvuudesta, mutta päätin lopulta sijoittaa keskustelun tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen. Havainnoissa nostettiin esille huoli siitä, että julkisessa keskustelussa luodaan joskus tarkoituksella vastakkainasettelua eri ihmisten välille esimerkiksi ruokavalioiden mukaan tai sen mukaan kuinka tietoinen on ympäristöongelmista. Aineiston perusteella voisi sanoa, että tällainen vastakkainasettelu on haitallista ruokamurroksen kannalta ja voi johtaa ”kuplautumiseen”, jonka tulkitsin aineiston kontekstissa kyvyttömyydeksi tai haluttomuudeksi ymmärtää eri näkökulmia. Tämä aineistosta löytämäni tulos kytkeytyy tutkimuskirjallisuuteen, jossa kestävä järjestelmämurroksen kannalta pidetään tärkeänä erilaisten näkökulmien, intressien ja arvojen yhteensovittamista (Williams & Doyon 2019, 148).

6.3 Menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva oikeudenmukaisuus

Aineistosta oli löydettävissä jonkin verran keskustelua murrosta edistävien menettelytapojen ja päätöksenteon sisäisestä oikeudenmukaisuudesta eli proseduraalisesta oikeudenmukaisuudesta. Tämä ulottuvuus oli aineistossa havaintojen määrältä selvästi pienempi pääluokka kuin kaksi edellistä oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta.

Proseduraalisen oikeudenmukaisuuden alle löytyi aineistosta 15 havaintoa. Havaintojen vähyydestä huolimatta proseduraalinen oikeudenmukaisuus erottui selvästi työpajan keskusteluista omana pääluokkanaan, joten seuraavaksi esittelen ulottuvuuden alle löytyneet yläluokat, joista proseduraalinen oikeudenmukaisuus tässä aineistossa muodostuu: 1) Vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet sekä osallistaminen ja 2) Toimijoiden valta-asetat.

6.3.1 Vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet ja osallistaminen

Eri ryhmien osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien turvaaminen murrosta koskevassa päätöksenteossa on kirjallisuuden mukaan proseduraalisen oikeudenmukaisuuden ydintä (ks. esim. McCauley ym. 2013, 2). Aikaisempaa kirjallisuutta tukevasti tämä nousi tulokseksi aineistosta. Aineistosta nousi keskustelua siitä, miten turvataan se, että kaikki toimijat, joihin ruokamurros vaikuttaa, pääsevät osallistumaan ja vaikuttamaan murrosta edistävään päätöksentekoon. Keskustelusta oli tulkittavissa, että toimijoilla viitattiin tässä tapauksessa eritoten tuottajiin ja heidän valta-asemaansa päätöksenteossa. Aineistossa nostettiin esille se, että ruokajärjestelmän toimijat tarvitsevat tietoa esimerkiksi paikallisista kestävyttä edistävästä projekteista ja ylipäänsä kestävyystavoitteista, jotta myös he voisivat osallistua ruokamurroksen edistämiseen omassa toiminnassaan. Riittävällä tiedolla esimerkiksi ruoantuotannon ympäristövaikutuksista tuottaja voi omalla tilallaan kohdistaa ympäristötoimet eniten päästöjä aiheuttaviin tuotantotapoihin. Eräs osallistujista nosti huoleksi sen, että suomalaisessa ruokajärjestelmässä kaikki osalliset eivät välttämättä aina pääse vaikuttamaan tarpeeksi eivätkä saa riittävästi tietoa. Osallistuja ei kuitenkaan tarkentanut sitä, minkä asian suhteen vaikuttamismahdollisuudet ja tiedonsaanti on rajallista.

Ruokajärjestelmän toimijoiden osallistaminen nousikin aineistosta selvästi aiheena, mitä osallistajat pitivät tärkeänä. Osallistaminen nähtiin ennen kaikkea tuottajien ja muiden ruokajärjestelmän toimijoiden kuulemisena ja heidän näkökulmien huomioon ottamisena erilaisia muutosprosesseja suunniteltaessa, kuten seuraava esimerkki osoittaa:

“--Osallistetaanko viljelijöitä oli ne sitte mistä tahansa prosessista, että kuinka riittävästi se toimija siellä kokee, että häntä on siinä prosessissa kuultu ja ymmärretty ja nähty ne näkökulmat.” (Aineisto, alkutuotanto a, s. 5)

Kun siis suunnitellaan ja toteutetaan ruokajärjestelmän kestävyyttä edistäviä toimia, on oikeudenmukaisuuden kannalta tärkeää, että prosessissa kuullaan kaikkia siihen kytkeytyviä toimijoita ja huolehditaan vaikutusmahdollisuuksien aitoudesta. Eräs osallistuja totesikin että “voitais yhdessä lähteä näitä kehittämään”, viitaten toimijoiden tasaveroisen kuuntelemisen ja osallistamisen tärkeyteen päätöksenteossa. Tämä havainto on linjassa kirjallisuuden kanssa, jossa proseduraalisen oikeudenmukaisuuden kannalta pidetään tärkeänä toimijoiden tasaveroista osallistamista (Williams & Doyon 2019, 147). Aineistossa eräs osallistuja piti proseduraalisen oikeudenmukaisuuden kannalta tärkeänä myös kriittistä pohdintaa siitä, keiden toimijoiden ratkaisuehdotuksia pidetään tärkeinä ja keiden ei. Tämä havainto palautuu myös käsitukseen toimijoiden tasaveroisesta kuuntelemisesta politiikkaprosesseissa.

Lisäksi eräs osallistuja pohti oikeudenmukaisuuden kannalta skenaariota, että päätöksenteko muuttuisi aiempaa mustavalkoisemmaksi vastakkainasettelun lisääntymisen myötä yhteiskunnallisessa keskustelussa. Osallistuja nosti esille kaupunkimaaseutu -vastakkainasettelun sekä liharuoan ja kasvisruoan vastakkainasettelun, joita hänen mielestään on selvästi nähtävissä nykyisessä keskustelukulttuurissa. Osallistujan puheesta oli vaikeaa päätellä, pitikö osallistuja kuitenkin realistisena vastakkainasettelun vaikutusta päätöksentekoon. Eräessä E2 -tutkimuslaitoksen tekemässä tutkimuksessa onkin huomattu vastakkainasettelun lisääntymisen julkisessa keskustelussa Suomessa (Pitkänen & Westinen 2016), mutta on toki aivan eri asia, tuleeko se heijastumaan myös päätöksentekoon. Tämä oli kuitenkin kiinnostava havainto, joten päätin nostaa sen esille. Vaikka aineistossa keskusteltiin jonkin verran ruokaan liittyvän keskustelukulttuurin polarisoitumisesta, vain tässä havainnossa polarisoituminen kytkettiin menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevaan oikeudenmukaisuuteen.

6.3.2 Valta-asetat

Ruokamurrosta edistävissä politiikkaprosesseissa on huomioitava myös toimijoiden väliset valta-asetat (Kaljonen ym. 2019, 12). Tämä tuli esille myös aineistosta. Valta-

asemista Suomen ruokajärjestelmässä ei aineistossa esiintynyt kovin laajasti keskustelua, mutta muutamia havaintoja löytyi. Eräät osallistujat keskustelivat kaupan merkittävästä asemasta elintarvikeketjussa muihin toimijoihin nähden. Havainnoissa nostettiin esille kaupan keskittyminen ja sen ongelmallisuus demokraattisten menettelytapojen näkökulmasta: Parilla isolla kaupan ketjulla on merkittävä valta-asema kaupan sektorilla ja osallistujien mielestä kaupalla on myös epäsuhtainen valta vaikuttaa koko elintarvikeketjuun, kuten seuraavasta sitaatista käy ilmi:

“--Kauppa erityisesti siellä on isoja toimijoita, joilla on paljon lobbausvoimaa myös politiikan suuntaan et kyl tää on hyvinki järjestelmäkysymys--” (Aineisto, kuluttaja a, s. 115)

On totta, että kauppa on hyvin keskittynyt Suomessa: S-ryhmä ja Kesko hallitsevat yhdessä 80 % osuuden koko vähittäiskaupasta Suomessa. Vähittäiskaupan ketjut nauttivat siis merkittävästä vallasta elintarvikeketjussa (Paloviita 2015, 195–196.) On arvioitu, että elintarvikeketjun vallan keskittyminen kaupan sektorille vaikuttaa muiden tekijöiden ohella tuottajan tuotteesta saamaan alhaiseksi nähtyyn myyntihintaan (Niemi & Liu 2016).

Aineistossa menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva oikeudenmukaisuus jäi siis vähäiselle huomiolle. Voi olla, että aineistoon osallistuneet ruokajärjestelmän toimijat eivät juuri tämän keskustelun kontekstissa pitäneet sitä niin merkittävänä tai sitten aihealueet, jotka liittyvät kahteen muuhun oikeudenmukaisuuden ulottuvuuteen, olivat toimijoille tutumpia. Joka tapauksessa, erityisesti vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet sekä murrokseen osallistaminen herättivät ruokajärjestelmän toimijoissa ajatuksia.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET JA POHDINTA

Tässä pro gradu -tutkielmassa olen tarkastellut Suomen ruokajärjestelmän kestävyysmurrosta eli reilua ruokamurrosta sen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta. Tavoitteenani oli selvittää, millaisia näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta. Tutkielmani kannalta tärkeä käsite on erityisesti oikeudenmukainen kestävyysmurros, joka tarkoittaa rakenteellista siirtymää eli merkittäviä muutoksia jossakin sosio-tekniisessä järjestelmässä kohti kestävämpiä rakenteita, käytäntöjä ja kulttuuria (ks. esim. Markard ym. 2012; Steenbergen & Schipper 2017, 2). Oikeudenmukaisuuden näkökulma kuitenkin vaatii, että kestävyysmurros on tehtävä ottamalla sitä edistävissä toiminnassa huomioon murroksen sosiaalis-taloudellisten sekä ekologisten vaikutusten jakautuminen (van Steenbergen ja Schipper 2017, 2) eli kiinnittämällä huomiota murroksen 'voittajiin' ja 'häviäjiin' (Newell & Mulvaney 2013, 133). Kestävän järjestelmämurroksen idean taustalla on huoli yhteiskunnan järjestelmien kestävämmistä käytännöistä, joilla on vaikutusta sekä ekologiseen, sosiaaliseen että taloudelliseen kestävyys (Markard ym. 2012, 955).

Tutkielmassani tarkastelin oikeudenmukaista kestävyysmurrosta ruokajärjestelmän kontekstissa. Reilu ruokamurros -hanke tutkii juuri tätä. Hankkeen tarkoituksena on kehittää reilun ruokamurroksen käsitettä ja tuottaa tietoa ruokamurroksen vaikutuksista, murrosta edistävistä politiikkayhdistelmistä ja haavoittuvaisia ryhmiä huomioivista ratkaisuista (Kaljonen ym. 2019). Hankkeen kautta sain tutkielmaani varten aiheen ja aineiston. Aineisto on 165-sivuinen teksti, joka on litteroitu hankkeen

vuonna 2019 järjestämän työpajan keskusteluista. Työpajaan osallistui seitsemään ryhmään jaettuna toimijoita, jotka edustivat laajasti ruokajärjestelmän eri sektoreita, kuten tuotantoa, elintarviketeollisuutta, ruokapalveluita ja ravintoloita sekä kuluttajia. Hankkeessa olevan fasilitaattorin tukemana nämä osallistujat keskustelivat siitä, millaisia huolia ja säilytettäviä asioita liittyy heidän mielestä ruokamurrokseen ja erityisesti juuri sen oikeudenmukaisuuteen.

Tutkin aineistoa teorialähtöisellä sisällönanalyysillä ja tutkimusongelma, jota lähdin selvittämään oli, että millaisia näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta. Tutkimuksessani hyödynsin tutkimuskirjallisuudessa esiintyvää kolmea oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta teoreettisena kehikkona, joka oli apuna aineiston analyysissä. Oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet ovat jako-oikeudenmukaisuus, tunnustava oikeudenmukaisuus ja menettelytapoja sekä päätöksentekoa koskeva (proseduraalinen) oikeudenmukaisuus. Näitä apuna käyttäen etsin aineistosta vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin: Mitä näkemyksiä ruokajärjestelmän toimijoilla on 1) jako-oikeudenmukaisuudesta, 2) tunnustavasta oikeudenmukaisuudesta ja 3) menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevasta oikeudenmukaisuudesta.

Tutkiessani aineistosta ruokajärjestelmän toimijoiden näkemyksiä ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta, löysin teoreettisen kehikon avulla aineistosta tuloksia kaikista kolmesta oikeudenmukaisuuden ulottuvuudesta. Aineistossa erityisesti ruokamurroksen jako-oikeudenmukaisuus ja tunnustava oikeudenmukaisuus herättivät keskustelua, mutta myös menettelytapoja ja päätöksentekoa koskevasta oikeudenmukaisuudesta löytyi tuloksia, vaikkakin selvästi vähemmän kuin kahdesta ensimmäiseksi mainitusta.

Ruokamurroksen jako-oikeudenmukaisuus näkyi keskustelussa monipuolisesti eri aiheina. Jako-oikeudenmukaisuuden tulokset jakautuvat neljään yläluokkaan: 1) Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen, 2) Murroksen vaikutukset tuottajien ja alueiden hyvinvointiin, 3) Omavaraisuus ja 4) Ravitsemuksen jakautuminen sosiaalisten ryhmien välillä.

Aineistosta nousi tulokseksi taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen eri ruokajärjestelmän toimijoiden keskuudessa. Osa osallistujista oli huolissaan siitä, minkälaisia taloudellisia hyötyjä ja haittoja murros voi tuoda ja miten taloudelliset resurssit ja mahdollisuudet osallistua ruokamurrokseen jakautuvat oikeudenmukaisesti toimijoiden välillä. Aineistosta oli tulkittavissa, että osallistujat pitivät tärkeänä sitä, että murrosta edistettäessä mahdollistetaan samalla mahdollisimman monelle taloudelliset resurssit osallistua tai sopeutua murrokseen. Jako-oikeudenmukaisuuden näkökulmasta ruokamurroksessa on siis kiinnitettävä huomiota siihen, että taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen tapahtuisi sosiaalisesti oikeudenmukaisella tavalla esimerkiksi eri sosiaalisten ryhmien ja tuotannonalojen välillä.

Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautumiseen liittyen maatalouden kannattavuus korostui selvästi aineistosta omana kysymyksenään. Osa osallistujista nosti sekä ruokajärjestelmän nykytilanteeseen että ruokamurrokseen liittyväksi huolenaiheeksi maatalouden kannattavuuden ja sen toimintaedellytysten säilymisen. Tulkitsen alhaisen kannattavuuden jako-oikeudenmukaisuuteen liittyväksi ongelmaksi, koska alhainen kannattavuus liittyy muun muassa riittämättömään tuottajan saamaan kompensaatioon tuotteesta (Niemi & Väre 2019, 52). Aineiston mukaan alkutuottajien tuotteesta saama alhainen tuottajahinta vaikeuttaa tuottajan osallistumista ruokamurroksen vaatimiin muutoksiin, kuten investointeihin ja sopeutumaan ruokamurroksen vaikutuksiin. Tämä tulos on samansuuntainen aiemman tutkimuksen kanssa (ks. esim. Kaljonen ym. 2019, 10).

Aineistosta nousi tulokseksi myös keskustelu murroksen mahdollisista vaikutuksista tuottajien ja tiettyjen Suomen alueiden hyvinvointiin, koska murros voi tuoda muutoksia ihmisten toimeentuloon. Aineistosta nousee esille, että ruokamurroksen seurauksena saattaa olla sosiaalisia ja aluetaloudellisia vaikutuksia ja tätä tukee aieman kirjallisuuden huomio, että näin voi tapahtua erityisesti nautakarjatalouteen painottuvilla alueilla (Kaljonen ym. 2019, 10). Jako-oikeudenmukaisuuden kannalta ruokamurrosta edistettäessä on otettava huomioon murroksen vaikutusten alueellinen jakautuminen, jotta varsinkaan jo ennestään haavoittuvat alueet eivät kohtuuttomasti

kärsi ruokamurroksen tuomista vaikutuksista esimerkiksi toimeentuloon ja sitä kautta hyvinvointiin.

Aineistosta löytyi myös pari havaintoa ruoantuotannon omavaraisuuteen liittyen. Aineistossa nykyinen hyvä omavaraisuus liitettiin Suomen hyvään asemaan globaalissa ruokajärjestelmässä ja omavaraisuuden vähentyminen nähtiin ruokaturvan kannalta hieman ongelmallisena. Tämä havainto oli samansuuntainen myös Puupposen ja kumppanien tutkimuksen kanssa, jossa omavaraisuudella on paikkansa ruokaturvan kolmannen pilarin, tarjonnan jatkuvuudessa. Ruokamurros saattaa vaikuttaa omavaraisuusasteeseen ja Reilu Ruokamurros -hankkeen mukaan omavaraisuuden muutosta on tutkittava osana murroksen oikeudenmukaisuuden näkökulmaa (Kaljonen ym. 2019, 10).

Aineistosta nousi jako-oikeudenmukaisuuteen liittyväksi ilmiöksi myös murroksen mahdollinen vaikutus ravitsemuksen jakautumiseen sosiaalisten ryhmien välillä. Osa osallistujista arveli, että ruokamurros voisi todennäköisesti parantaa ravitsemusta, mutta osa taas esitti huolensa siitä, että ruokamurros saattaa myös syventää ravitsemuksellista eriarvoisuutta, ellei murroksen toteuttamisessa kiinnitetä erityistä huomiota haavoittuvaisten ryhmien, kuten lasten ja vanhusten ravitsemukseen. Tulosten perusteella ruokamurroksessa on kiinnitettävä huomiota siihen, millaisia ravitsemuksellisia eriarvoisuuksia nykyisessä ruokajärjestelmässä esiintyy ja tutkia sitä, miten ruokamurros tulee niihin mahdollisesti vaikuttamaan. Puupposen ja kumppanien tutkimuksen mukaan eriarvoisuus ja köyhyys ovat esteitä ruokaturvalle, kuten ihmisten mahdollisuudelle hankkia ruokaa (Puupponen ym. 2016, 46). Siksi ruokamurroksessa on tärkeää tarkastella sitä, mitkä tekijät vaikuttavat eriarvoisuuteen ruokajärjestelmässä ja miten sitä voitaisiin vähentää. Tuleeko ruokamurros ruokavaliomuutoksineen esimerkiksi synnyttämään uusia haavoittuvia ryhmiä nykyisten sosio-ekonomisten erojen rinnalle?

Ravitsemuksellisen eriarvoisuuden estämiseksi on tarkasteltava kuluttajien taloudellisia ja osaamiseen liittyviä resursseja ja ottamalla murroksessa huomioon samaan aikaan ilmastoystävällisen ja ravitsevan ruoan saatavuuden eri sosiaalisille ryhmille. Jos esimerkiksi verotusta käytetään keinona ruokamurroksen edistämiseksi, on

huomioitava se, että tuotteiden hinnan korotukset voivat eriarvoistaa sosiaaliryhmiä (Saarinen ym. 2019b, 108). Lisäksi ravitsemussuosituksia varten on tehtävä lisätutkimusta murroksen mahdollisista vaikutuksista ihmisten ruokavalioiden laatuun (Kaljonen ym. 2019, 10–11). Aineiston perusteella on myös tärkeää, että joukkoruokailu pidetään edelleen laadukkaana. Aineistosta nousi yksi huomio myös siitä, että joukkoruokailua voisi olla tarpeellista laajentaa mahdollisimman monen ihmisen saataville. Tästä on myös esimerkiksi THL huomauttanut (THL 2019).

Yhteenvetona voidaan siis sanoa, että tuloksien perusteella jako-oikeudenmukaisuudesta on tärkeää pitää kiinni ruokamurroksen keskellä, varsinkin kun siinä on haasteita jo nykyisen ruokajärjestelmän kohdalla.

Ruokamurroksen tunnustava oikeudenmukaisuus herätti aineistossa myös paljon keskustelua. Aineiston perusteella tunnustava oikeudenmukaisuus ruokamurroksessa toteutuu silloin, kun jokaisen yhtäläinen arvo ja erityisyydet tunnustetaan ja huomioidaan. Löytämäni tulokset ovat yhteneväisiä aiemman tutkimuksen kanssa (Schlosberg 2003, 81; Williams & Doyon 2019, 147). Tunnustavan oikeudenmukaisuuden tulokset olen jaotellut kahteen laajaan yläluokkaan: 1) Maataloustuottajien sekä maaseudulla asuvien yhtäläisen arvokkuuden tunnustaminen sekä erityisyyksien tunnustaminen ja 2) Kuluttajien yhtäläisen arvokkuuden tunnustaminen ja eri ryhmien tarpeiden, arvojen ja näkökulmien tunnustaminen.

Aineistossa oli nähtävissä jonkin verran huolta siitä, että maataloustuottajien ja maaseudulla asuvien ihmisten arvoa ja erityisyyksiä verrattuna muihin toimijoihin ei tunnusteta tarpeeksi. Tämä näyttäytyi aineistossa sekä nykyisen ruokajärjestelmän oikeudenmukaisuusongelmana että mahdollisena ongelmana tulevaisuudessa ruokamurroksen myötä. Aineiston perusteella tuottajien tekemää työtä ei arvosteta tarpeeksi, mikä näkyy sekä epäoikeudenmukaisena palkkana että kulttuurisen arvostuksen puutteena. Lisäksi aineistossa nousi esille kokemus siitä, että tuottajien ääntä ei kuulla tarpeeksi ruokamurrosta koskevassa keskustelussa ja toiminnassa. Oikeudenmukaisuuden puutteita koetaan aineiston perusteella myös siinä, miten maaseudulla asuvien kulttuuria, arvoja ja näkökulmia tunnustetaan ruokamurroksessa. Esimer-

kiksi maaseudun elinvoimaisuus ja maaseudun toimijoiden maataloustuotannon ympärille rakentuva kulttuuri nähtiin asioina, joiden yhteiskunnallisessa tunnustamisessa nähtiin olevan parantamisen varaa.

Tuottajien ja maaseudulla asuvien näkökulman ohella ruokamurroksen tunnus-tavaa oikeudenmukaisuutta tarkasteltiin aineistossa myös kuluttajien näkökulmasta. Tästä aiheesta löytämäni tulokset koskivat kuluttajien mukaan saamista murrokseen, haavoittuvien ryhmien, kuten vanhusten erityisyyksien huomioimista, kuluttajien valinnanvapautta ja julkisen keskustelun vastakkainasettelua. Kuluttajien houkutteleva mukaan osaksi ruokamurrosta koettiin aineistossa tärkeäksi murroksen oikeudenmukaisuuden kannalta ja tätä varten olisi kuunneltava paremmin eri kuluttajaryhmiä, kuten lapsia, nuoria ja vanhuksia. Tähän liittyen on tärkeää, että tutkitaan haavoittuvien ryhmien tarpeita ja näkökulmia sekä sitä, miten murros voitaisiin toteuttaa ne huomioiden. Aineiston perusteella voisi murrosta koskevassa toiminnassa olla hyvä pohtia myös kuluttajien valinnanvapautta ja lisäksi parissa havainnossa nousi esille huoli julkisen keskustelun vastakkainasettelusta.

Tulosten mukaan tunnus-tava oikeudenmukaisuus on tärkeä osa ruokamurroksen oikeudenmukaisuuden kokonaisuutta. Nämä tulokset linkittyvät aiempaan tutkimukseen siitä, että ruokamurroksessa on huomioitava eri toimijoiden yhtäläinen arvokkuus sekä eri ryhmien erityisyyksien, kuten näkökulmien, arvojen ja ratkaisuehdotusten tunnustaminen (Schlosberg 2003, 81; McCauley ym. 2013, 2). Tunnus-tava oikeudenmukaisuus ruokamurroksessa voisi tarkoittaa siis esimerkiksi sitä, että ruokamurrosta koskevassa keskustelussa ja toiminnassa kohdellaan jokaista yhdenvertaisesti ja erityisesti haavoittuvien ryhmien asema näkemyksineen ja arvoineen huomioidaan. Tärkeää on tutkia sitä, millaisia vaikutuksia ruokamurroksella voi olla yhdenvertaisuuden kokemuksiin ja miten toisaalta sosio-kulttuuriset arvot vaikuttavat itse murrokseen (Kaljonen ym. 2019, 9).

Kolmas oikeudenmukaisuuden ulottuvuus, menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva proseduraalinen oikeudenmukaisuus jäi aineiston keskusteluissa vähemmälle huomiolle, mutta aineistosta löytyi muutamia tuloksia myös siihen liittyen.

Nämä tulokset olen jaotellut kahteen yläluokkaan: 1) Vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuudet sekä osallistaminen ja 2) Toimijoiden valta-asemat. Aineistosta nousi esille se, että ruokamurroksessa on tärkeää, että kaikilla murrokseen liittyvillä toimijoilla olisi mahdollisuutta vaikuttaa murrosta koskevissa politiikkaprosesseissa ja että osallistaminen olisi aitoa. Osallistujien mielestä tätä voidaan parantaa esimerkiksi tiedottamisella prosesseista ja eri toimijoiden näkökulmien aidolla kuuntelemisella. Sekä aineistosta että aiemmasta kirjallisuudesta nousee esille huomio siitä, että demokraattisilla, osallistavilla ja oikeudenmukaisilla päätöksentekotavoilla vahvistetaan murroksen sosiaalista hyväksyttävyyttä ja siten edistetään itse murrosta (Kaljonen ym. 2019, 12)

Vaikuttamis- ja osallistumismahdollisuuksien lisäksi aineistosta löytyi muutamia havaintoja ruokajärjestelmän toimijoiden valta-asemiin liittyen. Aiemmassa tutkimuksessa proseduraalisen oikeudenmukaisuuden kohdalla on tarkasteltu esimerkiksi vallan jakautumista ja sitä, ketkä toimijat pääsevät määrittämään ja edistämään murrosta ja ketkä jäävät ulkopuolelle (Williams & Doyon 2019, 150). Aineistossa tästä löytyi hieman keskustelua ja siinä nostettiin esille kaupan sektorin vaikutusvallan keskittyminen parille isolle kaupan alan toimijalle, joilla on valtaa vaikuttaa elintarvikeketjun toimintaan ja osallistujien mielestä jopa siihen liittyvään päätöksentekoon. Tutkimuksen mukaan vähittäiskauppa on hyvin keskittynyttä Suomessa ja siten näillä toimijoilla myös merkittävä vaikutusvalta elintarvikeketjussa (Paloviita 2015, 195–196). On mielenkiintoinen kysymys, miten vallan keskittyminen ja epäsuhtaisuus elintarvikeketjussa tulee näkymään ruokamurrokseen liittyvässä päätöksenteossa ja menettelytavoissa.

Kun tarkastelee kaikkiin ulottuvuuksiin liittyviä tuloksia yhdessä, tuloksissa korostui jako-oikeudenmukaisuus ja tunnustava oikeudenmukaisuus proseduraalisen oikeudenmukaisuuden jäädessä vähemmälle huomiolle. Ehkä aineiston osallistajat eivät nähneet sitä juuri tämän keskustelun kontekstissa niin merkittävänä tai sitten osallistujille se ei ollut niin tuttu tai ajatuksia herättävä aihealue verrattuna jako-oikeudenmukaisuuteen ja tunnustavaan oikeudenmukaisuuteen.

Tuloksista on nähtävissä se, että oikeudenmukaisuuden ulottuvuudet ovat yhteenkietoutuvia näkökulmia ruokamurroksen oikeudenmukaisuudesta. Siksi saamistani tuloksissa on nähtävissä osittaista päällekkäisyyttä ja toistoa ulottuvuuksien sisällä käsittelemissäni aiheissa. Tämä ei välttämättä ole rajoite ja näen sen pikemminkin osoittavan, että ulottuvuuksien taustalla on yhteinen sosiaalisen oikeudenmukaisuuden tavoite. Esimerkiksi tunnustavan oikeudenmukaisuuden alle saamani tulos haavoittuvien ryhmien erityisyyksien tunnustamisesta on osittain päällekkäinen jako-oikeudenmukaisuuden ajatuksen kanssa murrosten vaikutusten oikeudenmukaisesta jakautumisesta ryhmien välillä. Kummassakin on kyseessä oikeudenmukaisuuden tavoittelu murroksessa. Proseduraalinen oikeudenmukaisuus taasen on siinä mielessä kaikkia ulottuvuuksia yhdistävä, koska oikeudenmukaisella ja inklusiivisella päätöksenteolla voidaan vaikuttaa sekä murroksen vaikutusten oikeudenmukaiseen jakautumiseen sekä eri näkökulmien tunnustamiseen (Kaljonen ym. 2019, 12).

Tulokset osoittavat, että sosiaalinen oikeudenmukaisuus on erottamaton osa kestäväen ruokajärjestelmän muutosta ja muuttamista. Kestäväen tulevaisuuden yhteiskunnan kannalta sosio-tekniisten järjestelmien muutos on välttämätöntä (Markard ym. 2012; Williams & Doyon 2019, 148, 150; Köhler ym. 2019) ja myös ruokajärjestelmisämme on tapahduttava isoja muutoksia (IPCC 2019). Saamieni tulosten perusteella on mahdollista päätellä, että ruokamurroksen edistämiseksi on tärkeää saada murrokselle sosiaalista hyväksyttävyyttä ja tätä voidaan vahvistaa sisällyttämällä oikeudenmukaisuuden tarkastelu kiinteäksi osaksi ruokamurrosta. Jotta oikeudenmukaisuus ruokamurroksessa toteutuisi, on saamieni tulosten perusteella sekä murrosta koskevassa keskustelussa, toiminnassa ja päätöksenteossa huomioitava oikeudenmukaisuuden kysymykset laajasti. Murroksen jako-oikeudenmukaisuutta voi esimerkiksi vahvistaa kiinnittämällä huomiota tuotannon kannattavuusongelmiin ja murrosten alueellisiin, sosiaalisiin ja ravitsemuksellisiin vaikutuksiin, negatiivisia vaikutuksia lieventäen. Murroksessa on huomioitava myös tuottajien sekä maaseudulla asuvien yhtäläisen arvokkuus ja erityisyys sekä toisaalta erityisesti haavoittuvien kuluttajien

tarpeet ja näkökulmat. Ruokamurrosta voisi vahvistaa myös päätöksenteon ja politiikkaprosessien osallistavuus ja jokaisen toimijan kokemus kuulluksi tulemistä päätöksenteossa.

Saamani tulokset ovat yhteneväisiä aiemman tutkimuksen kanssa, jossa oikeudenmukainen kestävyysmurros on toteutettava silmällä pitäen ekologisten tavoitteiden lisäksi murroksen vaikutusta oikeudenmukaisuuteen ja sosiaaliseen kestävyYTEEN (Williams & Doyon 2019, 144, 151). On huomattava se, että ruokamurros ratkoessaan esimerkiksi ekologisia ongelmia, saattaa luoda tai vahvistaa sosiaalista, taloudellista tai ravitsemuksellista eriarvoisuutta tai luoda myös ulkoistettuja ympäristövaikutuksia, jos murrosta ei toteuteta hallitusti koko järjestelmätason kokonaisuutta tarkastellen (Kaljonen ym. 2019).

Käyttämäni aineisto koostui työpajan seitsemän ryhmän keskusteluista. Ryhmissä oli tarkoitus keskustella siitä, mitä oikeudenmukaisuuteen liittyviä huolia ruokamurros herättää ja millaisista arvokkaista asioista on osallistujien mielestä pidettävä kiinni ruokamurroksessa. Keskustelun tavoitteena oli siis keskustella ruokajärjestelmän tulevaisuudesta ja ruokamurroksesta. Osallistujat kuitenkin keskustelivat aineistossa paljon myös Suomen ruokajärjestelmän oikeudenmukaisuuden tämänhetkisestä tilanteesta. Se toi tietyllä tavalla haastetta analysointiin, koska välillä oli epäselvää, puhuuko osallistuja jonkin ruokajärjestelmän oikeudenmukaisuuteen liittyvän ilmiön nykytilanteesta vai sen tilanteesta tulevaisuudessa. Toisaalta, vaikka osallistuja puhuikin jossain kommentissaan jonkin ruokajärjestelmään liittyvän asian, kuten ravitsemuksen nykytilanteesta, tämäntapaiset kommentit oli usein mahdollista tulkita samaan aikaan myös huoleksi ruokamurroksen tuomista vaikutuksista. Koska työpajan tarkoituksena oli ohjata osallistujien keskustelua juuri ruokajärjestelmän murrokseen liittyen, osallistujien vastauksista ruokajärjestelmän nykytilaan liittyen oli useissa tapauksissa mahdollista tulkita myös ruokamurrokseen viittaavaa puhetta.

Aineisto oli tutkimuskysymysten kannalta riittävän kokoinen. Aineistossa oli monipuolisesti keskustelua ruokamurroksesta, joten aineistoa olisi ollut mahdollista tutkia myös muiden tutkimuskysymysten valossa, esimerkiksi etsimällä keskustelua

joistain muista oikeudenmukaisuuden näkökulmista, joita kestävän järjestelmämurroksen kirjallisuudessa esiintyy. Kestävyysmurrosten oikeudenmukaisuutta voisi tarkastella esimerkiksi Heffronin ja McCauleyn JUST -kehikolla (Heffron & McCauley 2018), joka sisältää tutkielmassa hyödyntämiäni kolmea oikeudenmukaisuuden ulottuvuutta muiden oikeudenmukaisuuden näkökulmien ohella. Päädyin kuitenkin kolmeen oikeudenmukaisuuden ulottuvuuteen, koska yhdessä ne olivat tutkielmaani ajatellen tarpeeksi tiivis ja riittävä kokonaisuus ruokamurroksen oikeudenmukaisuuden tarkastelun avuksi. Tätä jaottelua käyttää myös Williams ja Doyon (2019). Aineisto voisikin olla hyvä jatkotutkimusta ajatellen ja sitä voisi olla kiinnostavaa tutkia JUST -kehikon avulla.

Tutkielmani ja saadut tulokset käsittelivät ruokajärjestelmää ja ruokamurrosta pääosin kansallisesti, Suomen kontekstissa. On kuitenkin huomattava, että Suomen ruokajärjestelmä on osa globaalia ruokajärjestelmää eikä siten kansallisia päätöksiä kestävän ruokamurroksen edistämiseksi voi täysin erottaa globaalista kontekstista. Aineistoa olisi voinut lähestyä myös tutkimalla, löytyykö sieltä keskustelua Suomen ruokamurroksen vaikutuksista globaaliin ruokajärjestelmään tai esimerkiksi globaalista oikeudenmukaisuudesta. Gradun rajallisuuden puitteissa minulla ei ollut kuitenkaan mahdollisuutta tutkia tätä aihetta. Suomen ruokamurroksen ja globaaliin ruokajärjestelmän yhteys olisi kuitenkin erittäin mielenkiintoinen jatkotutkimusaihe.

LÄHTEET

- Aiking, Harry & de Boer, Joop (2020) The next protein transition. Trends in food science and technology 105, 515–522. <https://doi.org/10.1016/j.tifs.2018.07.008>, luettu 4.3.2021.
- Barnett, Jon (2006) Climate change, insecurity and injustice. Teoksessa Adger Neil & Jouni Paavola & Saleemul Huq & M. Mace (toim.) Fairness in adaptation to climate change. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 115–128. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=3338478>, luettu 10.10.2020
- Brunori, Gianluca & Silvasti, Tiina (2016) Food security during climate change: The challenge of European diversity. Teoksessa Ari Paloviita & Marja Järvelä (toim.) Climate change adaptation and food supply chain management. Abingdon, Oxon: Routledge, 70–81. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=3570446>, luettu 1.11.2020.
- Carson, Rachel (1962) Äänetön kevät. Helsinki: Tammi. Suomentanut Pertti Jotuni.
- Coulson, Helen & Milbourne, Paul (2021) Food justice for all?: Searching for the ‘justice multiple’ in UK food movements. Agric Hum Values 38, 43–58. <https://doi.org/10.1007/s10460-020-10142-5>, luettu 29.5.2021.
- Dunlap, Riley E. & Catton William R., Jr. (1979) Environmental sociology. Annual Review of Sociology 5, 243–273. <https://search.proquest.com/docview/61077602?accountid=11774>, luettu 24.10.2020.
- Euroopan komissio (2019) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, Eurooppa-neuvostolle, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Euroopan vihreän kehityksen ohjelma. Bryssel 11.12.2019. COM(2019) 640 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52019DC0640>, luettu 15.1.2021.
- Euroopan komissio (2020a) Komission tiedonanto Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle. Pellolta pöytään -strategia oikeudenmukaista, terveyttä edistävää ja ympäristöä säästävää elintarvikejärjestelmää varten. Bryssel 20.5.2020. COM(2020) 381 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1590404602495&uri=CELEX%3A52020DC0381>, luettu 5.11.2020.
- Euroopan komissio (2020b) Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus puitteiden vahvistamisesta ilmastoneutraaliuden saavuttamiseksi ja asetuksen (EU) 2018/1999 muuttamisesta (eurooppalainen ilmastolaki). Bryssel 4.3.2020. COM(2020) 80 final. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1588581905912&uri=CELEX:52020PC0080>, luettu 13.5.2021.
- FAO (1996) Declaration on world food security. World Food Summit. Rome: FAO. <http://www.fao.org/3/w3613e/w3613e00.htm>, luettu 1.11.2020.

- Gallopín, Gilberto (2003) A systems approach to sustainability and sustainable development. Project NET/00/063. Santiago, Chile: Economic Commission for Latin America. <https://www.cepal.org/en/publications/5759-systems-approach-sustainability-and-sustainable-development>, luettu 27.10.2020.
- Geels, Frank W. (2002) Technological transitions as evolutionary reconfiguration processes: a multi-level perspective and a case-study. *Research Policy* 31 (8),1257–1274. [https://doi.org/10.1016/S0048-7333\(02\)00062-8](https://doi.org/10.1016/S0048-7333(02)00062-8), luettu 6.10.2020.
- Glennie, Charlotte & Alkon, Alison H. (2018) Food justice: Cultivating the field. *Environmental research letters*, 13 (7) 1–13. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1748-9326/aac4b2>, luettu 28.4.2021.
- Goddard, George & Farrelly Megan A. (2018) Just transition management: Balancing just outcomes with just processes in Australian renewable energy transitions. *Applied Energy* 225, 110–123. <https://doi.org/10.1016/j.apenergy.2018.05.025>, luettu 28.9.2020.
- Gough, Ian (2017) *Heat, greed and human need*. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1617376&site=ehost-live>, luettu 3.11.2020.
- Grin, John & Rotmans, Jan & Schot, Johan (2010) *Transitions to sustainable development: New directions in the study of long term transformative change*. New York: Routledge. DOI: [10.4324/9780203856598](https://doi.org/10.4324/9780203856598), luettu 28.10.2020.
- Hawkins, Ann & Buttel, Frederick, H. (1992) *Sustainable development*. Teoksessa György Szell (toim.) *Concise Encyclopedia of Participation and Co-Management*. Berlin/New York: Walter de Gruyter, 831–841. <https://doi.org/10.1515/9783110884807>, luettu 25.10.2020.
- Helne, Tuula & Hirvilammi, Tuuli & Laatu, Markku (2012) *Sosiaalipolitiikka rajallisella maapallolla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto. <http://hdl.handle.net/10138/34643>, luettu 26.10.2020.
- Helne, Tuula & Silvasti, Tiina (2012) *Johdanto*. Teoksessa Tuula Helne & Tiina Silvasti (toim.) *Yhteyksien kirja: Etappeja ekososiaalisen hyvinvoinnin polulla*. Helsinki: Kelan tutkimusosasto, 10–23. <http://hdl.handle.net/10138/37654>, luettu 29.10.2020.
- Heffron, Raphael J. & McCauley, Darren (2018) What is the ‘just transition’? *Geoforum* 88, 74–77. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2017.11.016>, luettu 28.9.2020.
- IPCC (2019) *Summary for policy-makers*. Teoksessa P. R. Shukla & J. Skea & E. Calvo Buendia & V. Masson-Delmotte & H.- O. Pörtner & D. C. Roberts & P. Zhai & R. Slade & S. Connors & R. van Diemen & M. Ferrat & E. Haughey & S. Luz & S. Neogi & M. Pathak & J. Petzold & J. Portugal Pereira & P. Vyas & E. Huntley & K. Kissick & M. Belkacemi & J. Malley (toim.) *Climate change and land: An IPCC special report on climate change, desertification, land degradation, sustainable land management, food security, and greenhouse gas fluxes in terrestrial ecosystem*. In press. <https://www.ipcc.ch/srccl/>, luettu 5.11.2020.

- Jänicke, Martin (2004) Industrial transformation between ecological modernisation and structural change. Teoksessa Klaus Jakob & Manfred Binder & Anna Wieczorek (toim.) Proceedings of the 2003 Berlin Conference on the Human Dimensions of Global Environmental Change. Berlin: Environmental Policy Research Centre, 201–207.
https://www.researchgate.net/publication/285021130_Industrial_transformation_between_ecological_modernisation_and_structural_change, luettu 27.10.2020.
- Järvelä, Marja & Kortetmäki, Teea & Huttunen, Suvi & Turunen, Anni & Tossavainen, Saima (2020). Ilmastotoimien sosiaalinen hyväksyttävyyys. Suomen ilmastopaneeli. Raportti 1/2020.
<https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/67894>, luettu 28.9.2020.
- Kaljonen, Minna & Huttunen, Suvi & Karttunen, Kaisa & Kortetmäki, Teea & Niemi, Jyrki & Salminen, Jani & Saarinen, Merja & Valsta, Liisa (2020) Poliittikasuosituksia reiluun ruokamurrokseen. Just food policy brief. Lokakuu 2020. https://issuu.com/suomenymparistokeskus/docs/justfood-policybrief_fi_10-2020_screen?fr=sYjlkODIxNDk4NDU, luettu 5.11.2020.
- Kaljonen, Minna & Karttunen, Kaisa & Kortetmäki, Teea & Huttunen, Suvi & Niemi, Jyrki & Saarinen, Merja & Salminen, Jani & Valsta, Liisa (2019) Reilu ruokamurros: Katsaus tutkimustarpeisiin: Tilannekuvaraportti.
https://www.justfood.fi/fi-FI/Tietoa_hankkeesta, luettu 28.9.2020.
- Kuusi, Pekka (1982) Tämä ihmisen maailma. Helsinki: WSOY.
- Köhler, Jonathan & Geels, Frank W. & Kern, Florian & Markard, Jochen & Onsongo, Elsie & Wieczorek, Anna, . . . Wells, Peter (2019) An agenda for sustainability transitions research: State of the art and future directions. Environmental Innovation and Societal Transitions, 31, 1-32.
<https://doi.org/10.1016/j.eist.2019.01.004>, luettu 14.1.2021.
- Luonnonvarakeskus (2020) Kotimaisen tuotannon suhde kulutukseen.
<https://stat.luke.fi/indikaattori/kotimaisen-tuotannon-suhde-kulutukseen>, luettu 11.3.2021.
- Markard, Jochen & Raven, Rob & Truffer, Bernhard (2012) Sustainability transitions: An emerging field of research and its prospects. Research Policy 41 (6), 955–967. <https://doi.org/10.1016/j.respol.2012.02.013>, luettu 28.9.2020.
- Massa, Ilmo (2013) Kestävä yhteiskunta. Teoksessa Juho saari (toim.) Suomen sillat tulevaisuuteen. Helsinki: Kuluttajatutkimuskeskus, 324–372.
<http://hdl.handle.net/10138/152270>, luettu 13.5.2021.
- McCaughey, Darren & Heffron, Raphael & Stephan, Hannes & Jenkins, Kristen (2013) Advancing energy justice: The triumvirate of tenets. International Energy Law Review 32, 1–5.
https://www.researchgate.net/publication/259459020_Advancing_Energy_Justice_The_triumvirate_of_tenets, luettu 18.10.2020.
- Mononen, Tuija & Silvasti, Tiina (2012) Yhteiskuntatieteellinen elintarviketutkimus. Teoksessa Tuija Mononen & Tiina Silvasti (toim.) Hyvä ja paha ruoka. Helsinki: Gaudeamus, 7–25.

- Newell, Peter & Mulvaney, Dustin (2013) The political economy of the 'just transition'. *Geography Journal* 179 (2), 132–140. <https://doi.org/10.1111/geoj.12008>, luettu 28.9.2020.
- Niemi, Jyrki & Liu, Xing (2016) Empirical “first-filter” test for the existence of buyer power in the Finnish food supply chain. *Agricultural and Food Science*, 25(3), 177–186. <https://doi.org/10.23986/afsci.53275>, luettu 4.3.2021.
- Niemi, Jyrki & Väre, Minna (2019) Agriculture and food sector in Finland 2019. *Natural resources and bioeconomy studies* 37/2019. Helsinki: Natural Resources Institute Finland. <https://jukuri.luke.fi/handle/10024/544349>, luettu 4.3.2021.
- Paloviita, Ari & Järvelä, Marja (2015) Climate change adaptation and food supply chain management: An overview. Teoksessa Ari Paloviita & Marja Järvelä (toim.) *Climate change adaptation and food supply chain management*. Abingdon, Oxon: Routledge, 1–14. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/55414>, luettu 1.11.2020.
- Paloviita, Ari (2015) Food processing companies, retailers and climate-resilient supply chain management. Teoksessa Ari Paloviita & Marja Järvelä (toim.) *Climate change adaptation and food supply chain management*. Abingdon, Oxon: Routledge, 194–205. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=3570446>, luettu 18.4.2021.
- Paloviita, Ari & Kortetmäki, Teea & Puupponen, Antti & Silvasti, Tiina (2016) Vulnerability matrix of the food system: Operationalizing vulnerability and addressing food security. *Journal of cleaner production* 135, 1242–1255. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2016.07.018>, luettu 4.3.2021.
- Pitkänen, Ville & Westinen, Jussi (2016) Provokaatioita ja vastakkainasetteluja – kuka innostuu, kuka vetäytyy? E2 tutkimus, Helsinki. <https://www.e2.fi/hankkeet-ja-julkaisut/julkaisut/provokaatioita-ja-vastakkainasetteluja-kuka-innostuu-kuka-vetaytyy?p557=5>, luettu 30.4.2021
- Puupponen, Antti & Paloviita, Ari & Kortetmäki, Teea & Silvasti, Tiina (2016). Suomalaisen ruokaturvan ulottuvuudet: Sisällönanalyysi ruokaturvasta julkisissa asiakirjoissa. *Alue ja ympäristö*, 45 (1), 39–54. <https://aluejaymparisto.journal.fi/article/view/60681>, luettu 4.3.2021.
- Pääministeri Sanna Marinin hallituksen ohjelma 10.12.2019. Osallistava ja osaava Suomi – sosiaalisesti, taloudellisesti ja ekologisesti kestävä yhteiskunta. Helsinki: Valtioneuvoston julkaisuja. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-808-3>, luettu 15.1.2021.
- Ronkainen, Suvi & Pehkonen, Leila & Lindblom-Ylänne, Sari & Paavilainen, Eija (2014) Tutkimuksen voimasanat. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- Rockström, Johan & Steffen, Will & Noone, Kevin & Persson, Åsa & Chapin, F. S. & Lambin, Eric F., . . . Foley, Jonathan A. (2009) A safe operating space for humanity. *Nature*, 461 (7263), 472–475. <https://doi.org/10.1038/461472a>, luettu 28.9.2020.
- Rosa, Eugene A. & Rudel, Thomas K. & York, Richard & Jorgenson, Andrew K. & Dietz Thomas (2015) The human (anthropogenic) driving forces of global climate change. Teoksessa Riley, E. Dunlap & Robert J. Brulle (toim.) *Climate*

- change and society: Sociological perspectives. New York, NY: Oxford University Press, 32–60. DOI: 10.1093/acprof:oso/9780199356102.001.0001, luettu 3.11.2020.
- Saarinen, Merja & Knuuttila, Marja & Lehtonen, Heikki & Niemi, Jyri & Regina, Kristiina & Rikkinen, Pasi & Varho, Vilja & Kaljonen, Minna & Mattila, Tuomas & Seppälä, Jyri (2019a) Hallittu ruokavaliomuutos voisi tuoda ilmastohyötyjä, parantaa ravitsemusta ja säilyttää maatalouden Suomessa. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 12/2019. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia.
<https://tietokayttoon.fi/julkaisu?pubid=31402>, luettu 5.11.2020.
- Saarinen, Merja & Kaljonen, Minna & Niemi, Jyrki & Antikainen, Riina & Hakala, Kaija, . . . Varho, Vilja (2019b) Ruokavaliomuutoksen vaikutukset ja muutosta tukevat politiikkayhdistelmät : RuokaMinimi-hankkeen loppuraportti. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019: 47. Helsinki: Valtioneuvoston kanslia. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-287-773-4>, luettu 5.11.2020.
- Schlosberg, David (2003) The justice of environmental justice: Reconciling equity, recognition, and participation in a political movement. Teoksessa Andrew Light & Barbara Russo (toim.) Moral and political reasoning in environmental practice. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 77–106.
http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=81118&site=ehost-live&ebv=EB&ppid=pp_81, luettu 18.10.2020.
- Schlosberg, David (2007) Defining environmental justice: Theories, movements, and nature. *Natures Sciences Societes* 15 (4).
<https://search.proquest.com/docview/20228733?accountid=11774>, luettu 18.10.2020.
- Schlosberg, David (2013) Theorising environmental justice: the expanding sphere of a discourse. *Environmental Politics* 22 (1), 37–55.
<https://doi.org/10.1080/09644016.2013.755387>, luettu 8.10.2020.
- Silvasti, Tiina (2014) Sisällönanalyysi. Teoksessa Ilmo Massa (toim.) Polkuja yhteiskuntatieteelliseen ympäristötutkimukseen. Helsinki: Gaudeamus, 33–48.
- Smaal, Sara A. L. & Dessen, Joost & Wind, Barend J. & Rogge, Elke (2020) Social justice-oriented narratives in European urban food strategies: Bringing forward redistribution, recognition and representation. *Agric Hum Values*.
<https://doi.org/10.1007/s10460-020-10179-6>, luettu 29.5.2021.
- Smith, Adrian & Voß, Jan-Peter & Grin, John (2010) Innovation studies and sustainability transitions: The allure of the multi-level perspective and its challenges. *Research Policy* 39, 435–448.
https://www.researchgate.net/publication/241883344_Transitions_to_Sustainable_Development_New_Directions_in_the_Study_of_Long_Term_Transformative_Change, luettu 28.9.2020.
- Sovacool, Benjamin K. & Burke, Matthew & Baker, Lucy & Kotikalapudi, Chaitanya & Wlokas, Holle (2017) New frontiers and conceptual frameworks for energy justice. *Energy policy* 105, 677–691.
<https://doi.org/10.1016/j.enpol.2017.03.005>, luettu 8.10.2020.

- Stevis, Dimitris & Felli, Romain (2015) Global labour unions and just transition to a green economy. *International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics* 15 (1), 29–43. <https://doi.org/10.1007/s10784-014-9266-1>, luettu 28.9.2020.
- Swilling, Mark & Annecke, Eve (2012) *Just transitions: Explorations of sustainability in an unfair world*. New York: United Nations University Press. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/jyvaskyla-ebooks/detail.action?docID=3039624>, 8.10.2020.
- van Steenbergen, Frank & Schipper, Karlijn (2017) Struggling with justice in transitions. Essay. *Drift for transition*. <https://drift.eur.nl/wp-content/uploads/2017/12/Essay-Struggling-with-Justice-in-Transitions.pdf>, luettu 28.9.2020.
- Tapio-Biström, Marja-Liisa & Silvasti, Tiina (2012) Globaalin elintarvikejärjestelmän ekologiset ja sosiaaliset haasteet. Teoksessa Tuija Mononen & Tiina Silvasti (toim.) *Hyvä ja paha ruoka*. Helsinki: Gaudeamus, 69–89.
- Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (2019) Joukkoruokailu. <https://thl.fi/fi/web/hyvinvointi-ja-terveys/eriarvoisuus/elintavat/ravitsemus/joukkoruokailu>, luettu 20.4.2021.
- Thiele, Leslie (2016) *Sustainability*. Cambridge, UK: Polity. <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1367886&site=ehost-live>, luettu 28.9.2020.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2018) *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2012) *Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa*. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2012. https://tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf, luettu 28.3.2021.
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019) *Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa*. Helsinki: Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisuja 3/2019. https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf, luettu 28.3.2021.
- United Nations (2015) *Transforming our world. The 2030 agenda for sustainable development*. A/RES/70/1. https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E, luettu 28.10.2020.
- Vaillancourt, Jean-Guy (2010) From environmental sociology to global ecosociology: The Dunlap-Buttel debates. Teoksessa Michael R. Redclift & Graham Woodgate (toim.) *The international handbook of environmental sociology*, Second Edition. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing Limited, 48–62. <https://doi.org/10.4337/9781849805520>, luettu 25.10.2020.
- Waage, Jeff & Yap, Christopher & Bell, Sarah & Levy, Caren & Mace, Georgina & Pegram, Tom, . . . Poole, Nigel (2015) *Governing sustainable development goals: Interactions, infrastructures, and institutions*. Teoksessa Jeff Waage &

Christopher Yap (toim.) Thinking beyond sectors for sustainable development
Ubiquity Press, 79-88. <http://www.jstor.org/stable/j.ctv3t5rcm.17>, luettu
29.10.2020.

WCED (1987) Our common future. Report of the World Commission on
Environment and Development. Oxford: University Press.

Williams Stephen & Doyon, Andreanne (2019) Justice in energy transitions.
Environmental Innovation and Societal Transitions 31, 144–153.
<https://doi.org/10.1016/j.eist.2018.12.001>, luettu 28.9.2020.

LIITTEET

LIITE 1

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
Maatalouden kannattavuus Muutokseen osallistuminen ja sopeutuminen Taloudelliset kustannukset ja haitat Taloudelliset hyödyt Taloudelliset resurssit ja mahdollisuudet Jalostavan sektorin kilpailukyky	Taloudellisten vaikutusten, resurssien ja mahdollisuuksien jakautuminen	Distributiivinen oikeudenmukaisuus
Toimeentulon muutosten aluetaloudelliset ja sosiaaliset vaikutukset	Murroksen vaikutukset tuottajien ja alueiden hyvinvointiin	
Omavaraisuus	Omavaraisuus	
Ravitsemus ja sen jakautuminen yleisesti Ravitsemus ja taloudelliset resurssit Ravitsemus ja osaamiseen liittyvät resurssit Joukkoruokailun saavutettavuus Ravitsemuksen alueellinen jakautuminen	Ravitsemuksen jakautuminen sosio-ekonomisten ryhmien välillä	

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
Tuottajien työn tunnustaminen Tuottajien ja maalla asuvien kulttuurin, arvojen ja näkökulmien tunnustaminen	Maataloustuottajien sekä maalla asuvien yhtäläisen arvokkuuden tunnustaminen sekä erityisyyksien tunnustaminen	Tunnustava oikeudenmukaisuus
Kuluttajien mukaan saaminen muutokseen Haavoittuvien ryhmien tarpeiden tunnistaminen Kuplautuminen Valinnanvapaus	Kuluttajien yhtäläisen arvokkuuden tunnustaminen ja eri ryhmien tarpeiden, arvojen ja näkemysten tunnustaminen	

Alaluokka	Yläluokka	Pääloukka
Vaikuttamismahdollisuudet Osallistaminen ja toimijoiden kuuleminen	Vaikuttamis- ja osallistamismahdollisuudet ja osallistaminen	Menettelytapoja ja päätöksentekoa koskeva oikeudenmukaisuus
Toimijoiden valta-asetat	Valta-asetat	